
THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

ATTILOS SIAUBIMAS LIETUVIŲ KRAŠTAIS

Parašē J. O. Širvydas

KAINA $1.00

1919

Spauda ir Lēšos "Dirvos"

7907 Superior Ave. Cleveland, Ohio.

ATTILOS SIAUBIMAS LIETUVIŲ KRAŠTAIS

Parašė J. O. Širvydas

1919

Spauda ir Lėšos "Dirvos" CLEVELAND. OHIO

I.

Hunai ir Kas Jie Buvo?

§1. Garsas apie "Dievo Rykštę".

RETAS iš mųs nēra skaitęs nedidelēs knygelēs "Żivatai Šventųjų", kurią yra parašęs Valančius, ir kurioje jisai, rašydamas gyvenimą Romos popežiaus Leono Didžiojo, paminējo ir baisųjį Hunų karalių Attilą. Katram iš musų, ypač jaunuolių, neįsmigo omenēn trumpas, bet šiurpulingas Valančiaus papasakojimas apie Attilos audringą kelionę skersai Europą? Jisai štai kaip apsakē:

"Attila, Hunų karalius, pamušęs Trakiją, Graikiją ir Vokietiją, prisiartino prie Italijos žemēs ir apgulē miestą Akvileją. Ilgai negalēdamas tenai įsigriauti, pamatē, jogei gandrai arba gużučiai jau neša savo vaikus iš miesto, todel suprato, jogei miestas turēs veikiai pasiduoti, — surēmē ir įsigriovē į Akvileją. Atidaręs sau tuos vartus, Attila galējo drąsiai po visą Italijos žemę klajoti, ir jau kēlēsi per upę, vadinamą Po. Šv. Leonas (Romos popežius), numanydamas nelaimę, kuri turējo užtikti ne vien Italų žemę, bet ir pačią Romą, šiaip padarē: apsirengęs brangiais popežiaus drabužiais, užsidējo

ant savo žilos galvos kepurę arba karuną, sēdo į baltą arklį ir, keliais kardinolais ir ponais vedinas, jojo sutikti karalių Attilą, o sutikęs meldē jo, idant neitų į Italijos žemę, neigi artintųsi prie Romos; užvis delto, jogei tame mieste guli kunai apaštalų Petro ir Povilo ir daug kitų šventųjų. Ant galo tarē: jeigu manęs nepaklausysi, veikiai kris ant tavęs rustybē Dievo ir tu prapulsi su visais savo kareiviais. Attila tuojaus paklausē popežiaus Leono ir sugrįžo į Vengrų žemę."

Šitas Valančiaus savotiškas aprašymas buvo istorinē tikrenybē. Dr. Šliupas "Lietuvių Tautoje" biskį ilgiau ir nuodugniau Attilos audravimus nupiešē. Mes čionai surinkome ytin platesnius išgalius iš istorinių versmių, kurias šio veikalēlio pabaigoje pridurjame.

o o

Kiekvienas musų moksleivis, dar mokyklos suole sēdēdamas, jau skaitē apie Hunus ir jų didį vadą Attilą, kuris su pasididžiavimu save vadino "Dievo Rykšte", nes jis buvo girdējęs, jogei šitą vardą visa Europa jam buvo davusi. Jisai dar mēgdavo pridēti: "Aš esmi viso pasaulio kujas." "Priešais mano žvilgsnį žvaigždēs krinta ir žemē dreba". Ir dar jis sakydavo: "Kur mano bu-

riai perjoja, tenai žolė niekados nebeaugs!"

Apie pusantro tukstančio metų atgal milijonai barbarų Hunų, pakilę iš savo sėdybų Azijoje, anoje pusėje Volgos upės, patraukė buriais per dabartinę Rusiją, Ukrainą, Baltarusiją, Lietuvą ir Lenkiją. Jie ardė valstijas iš pamatų, jie vijo seniau apsigyvenusias tautas pirm savęs. Kurios tautos nepaspėjo pabėgti, tas Hunai pajungė po savim ir varėsi su savim, idant po Hunų prievarta kariautų. Kurios spėjo pabėgti, tos danginosi didžiausiais buriais, ir neišpasakytame sumišime, į tolimesnius kraštus Europon. Bėgančios tautos pernešė į tolimus kraštus gandą apie ateinančius Hunus. Išgąstingos žinios pasklijo po Europą. Buvo sakoma, jog Hunai griauna ir degina miestus ir kaimus, žudo senus ir jaunus bei mažus kudikius; grobia žmonių visokį turtą; ima į nelaisvę vyrus ir moteris: vyrus pristato į karę bei kitų šalių naikinimą, o moteris į savo kariumenės abazus prijungia. Sakoma buvo, jog tie barbarai tautų dievnamius ir šventinyčias išgriauna ir gražiausius bei brangiausius tautų kulturos paminklus į dulkes sumala. Kur tiktai jie pasisuka, ten viskas pasilieka sumaišyta su žeme.

Tokie ir tolygųs gandai, nežiurint tuomet sunkių susinešimo kelių, kaip žaibas

perlēkē per didesnę pasaulio dalį ir sukēlē neišpasakytą nuogandą. Drąsiai galima sakyti, kad tuomet apie Hunus ir jų vadą Attilą spējo išgirsti ne tik visa Europa, bet ir Afrika. Gal tik tolimieji Amerindai už Atlančio (Amerikoje) apie juos negirdējo. — Attila-"Dievo Rykštē" sudrebino visą civilizuotąjį pasaulį. Tų barbarų siautimas tarsi buvo kokia nesuprantama gamtos pagairē, kuri tapo užleista civilizaciją iš pamatų išgriauti. Istorija papasakoja apie ištisą eilę po svietą klajojusių barbarų: senoje nauakmenēj gadynēj (nuo 7000 m. pirm Kristaus), Gudeliai, Keltai ir Kumbrai; daug vēliaus: Gallai, Lombardai, Frankai, Vandalai; o krikščionybēs jau eroje: Alanai, Burgundai, Švabai, Aušragudai, Vakargudai, Avarai, Bulgarai, Totoriai ir kiti bastunai (nomadai) yra po Europą besišvaistę; bet Hunų žygiai visus anuos barbarus savo žiaurumu pralenkē. Apie Hunus užsiliko įvairiausios kluikios pasakos pas įvairias tautas. Dar ir Lietuvių seneliai nelabai senai tebepasakodavo apie baisius "Platburnius", kurie per Lietuvos žemes anoje gadynēje praužē ir viską sunaikino.

§2. Delko seniaus barbarai kraustydavos?

Iki pradēsime papasakojimą apie Hu-

nų atsikraustymą Europon, reikia kokis žodis pasakyti apskritai apie visų senovės barbarų kraustynes.

Mes tik-ką paminėjome visą eilę vardų tų tautų arba giminių, kurios buvo vadinamos barbarais ir kurios įvairiais istorijos laikais kaipo kokis tvanas užliedavo savo gaujomis Europos žemes. Pirmiausia: kas tai yra żodis "barbaras"? Graikai ir Romēnai, kurie anose gadynēse buvo augščiausiai kulturoje pakilę tautos ant svieto, vadindavo barbarais visus kitus, kurie tiktai buvo ne Graikai ir ne Romēnai. Viena delto, kad visos kitos tautos kalbēdavo Graikams ir Romēnams nesuprantama kalba, o kita delto, kad jie visas kitas tautas skaitydavo už daug žemesnes kulturoje. Šioje gadynēje żodis "barbaras" jau visai blogą reikšmę turi: barbaras yra tas, kas visai pasaulio civilizacijai pavojingas.

Senovēje įvairių tautų kraustymasi buvo labai paprastas daiktas. Šios gadynēs žvilgsniu žiurēdami mes negalētume visų besikraustančių tautų barbarais pavadinti. Daugelis senovēs tautų kilnodavosi visai ne iš savo noro ir ne su tikslu kitas tautas naikinti ir plēšti. Daugeriopos priežastįs senovēje priversdavo dideles minias žmonių iš savo apgyventų žemių staiga pakilti ir to-

liaus danginties. Taip, kuomet Aigipto faraonas Sesostris nušlavē karēmis visą Mažąją Aziją ir net su savo pulkais atsidurē Europoje, pasiekęs net Lietuviams giminingą Trakiją, tuomet ištisos tautos bēgo iš Mažosios Azijos, idant ištrukti nuo Aigiptēnų plēgos, girdēdami, kad šie nuožmųs karinčiai paveiktiesiems nupjausto nosis ir ausis bei varosi pas save — Aigipto vergijon. Taip lygiai bēgo tautos iš Rytų, kuomet Persų galinčiai Darius ir Kserksas su savo milijoninēmis armijomis atšiaubē šiton pusēn Dardanelių. Neskaitant tokių bēgimų nuo karių, kartais tautos kuotoliausiai skriedavo nuo iškilusių pavietrių, baisių ligų. Kartais vēl iškildavo kokiose žemēse bado metai. Tuomet vēl nesuskaitomos daugybēs žmonių kraustēsi į kitus nežinomus svietus sau geresnių žemių, ganyklų ar medžioklių jieškoti. Dažnai vēl kur-nors žmonių labai daug privisdavo, kad nebegalēdavo vietiniu maistu ar medžioklēmis išsimaitinti. Tie vēl-gi keldavosi platesnių sričių jieškoti.

Antra vertus, senovēs žmonēs dar nebuvo tokie darbštųs bei išmaningi, kaip šiandien. Senovēje žemdirbyste užsiimdavo tik labiau prasišokę kulturoje tautos. Didžiuma žmonijos gyveno tik tuom, kas tą valandą galima buvo pasigauti. Daugelis gyve-

no net iš to, kas pasisekdavo nuo kitų tautų atimti ar apiplėšti. Tas skaitėsi nepeiktinu budu ne vien tarpe bastunų barbarų, bet ir tarpe augštai kulturoje pakilusių tautų, — pav. Graikų, kurie nors kitas tautas su paniekinimu vadindavo "barbarais", vienok ir jie patįs, budavo, sudaro gaujas savo bežemių ir pusvergių žmonių, kuriuos išsiųsdavo į kitas žemes, kad pas anuos "barbarus" pasiplėšikautų; o kartais tie Graikai plėšikai, atkeliavę į svetimus kraštus, vietinius žmones išnaikindavo ir patįs ant jų vietų ant visados apsigyvendavo, kurias vietas paskiaus Graikai su pasididžiavimu vadindavo savo "kolonijomis".

Taigi, kaip sakėm, senovėje tarpe žmonių kraustynės buvo labai paprastu dalyku. Lengva budavo jiems ir kraustyties. Turto jokio daugelis neturėjo. Pati, vaikai ir vežimas — tai visas senovės žmogaus turtas. Užsikinkęs porą jaučių, arklį, ar kitą kokį prijaukintą gyvulį, sukrovęs į vežimą savo guolį, vaikus ir puodus, — kaip tatai mes dar nesenai matydavom čigonus darant, — patsai persikabinęs per petį šaudomąjį lanką su vilytėmis, pasijuosęs kirvį ir deigeną, pasiėmęs didelį kuolą į rankas, — ir važiuoja bastunas barbaras po svietą "vandravoti".

Kartais į tokią "emigraciją" susitaria čielos giminēs, susidedančios iš šimtų-tukstančių šeimynų. Iškeliauja nežinodami nei kur apsistos, ir be jokios vilties sugrįžti atgal į savo prigimtąjį kraštą, — kadangi daugelis iš jų nei nežino, kur jų prigimtasis kraštas, nes jų tēvai taip klujojo, ir jie nei nežino, kur jie yra gimę. Tokios žmonių tytveikos kartais keliaudavo po metus, po dešimtis, po šimtą metų, — gentkartē nuo gentkartēs, kitus apgalēdami arba tolyn nubaidydami. O kartais dar pakeliui susijungia su kitais bastunais plēšikais, — ir taip traukia vis tolyn. Tēvai miršta, tai jų vaikai tęsia tolyn tokią nežinomą ir begalinę "emigraciją", iki, metašimčiams bēgant, patįs kulturoje prasitrina, apsistoja kur-nors parankioje svieto srityje, pradeda žemdirbyste užsiimti, ir jau patampa kiek pastovesne tauta. Kartais susilieja su kitomis giminēmis, prisiima jų kalbą, papročius ir dabą. O kartais kitiems užmeta savo kalbą ir papročius.

Ir taip. — Vieni priversti karių, bado ir kitokių baimių keldavosi į kitus kraštus, kiti patįs savo laukiniškais užkariavimų jausmais nuolatos kur-nors tolyn verždavosi; delto tai šitokie žmonēs ir budavo vadinami

bastunais arba "nomadais". Prie šitokios rųšies bastunų prigulējo ir Hunai.

§3. Iš kur Hunai atējo?

Paprastai senesnieji istorijos rašytojai, ypač europiečiai, pradeda apie Hunus šnekēti tiktai nuo jų pasirodymo Europoje, — apie 350 m. po Kristaus. Iš jų aprašymų išeina, kad Hunai iktolaik buvo negirdēti baisunai, ir tik su sykiu, yt sniegas iš dangaus nukrito ant Europos galvos. Vēliausi istorijos tardymai parodē, kad Hunai buvo labai sena tauta.

Daug toliau į Rytus buvo Hunai gyvenę, negu dabartinē Rusijos upē Volga. Hunų gyvenimo vieta yra begaliniai stepai arba tyrlaukiai tarpe upēs Volgos ir Uralo kalnynų. Ežeras Baikalas buvo jų prigimti vandenįs. Iki pat Kitēnų arba Chinų, Hunų galybē siekē, ir turbut nei viena tauta tiek daug nuo Hunų nenukentē, kiek Kitēnai. Kitēnai, kuriuos šiandien mes matome musų skalbyklose ir su paniekinimu iš jų kasų juokiamēs bei už žemiausius kulturoje mongolus statome, anose gadynēse buvo labai augštai kulturoje pakilusi tauta. Tai buvo ramųs ir kulturą mylintįs žmonēs. Bet jie negalējo gauti atadvasties nuo Hunų užpuldinējimų ir plēšimų. Didžiausias donis

Kitēnai mokēdavo metas į metą. Mokēdavo ne tik pinigais, bet ir gyvais žmonēmis. Kasvienas metas Kitēnai turēdavo surinkti burius savo gražiausių mergaičių ir atiduoti Hunams, kadangi šitie savo moteris turējo negražias ir jas laikydavo tik namų darbui, o savo gašlumo pasmaginimui ješkodavos mergaičių iš svetur. Net ir Kitēnų karalaitēs negalēdavo nuo šitos begēdiškos vergijos išsisukti. Taip, randama yra Kitēnų senovēs poezijoje, kaip viena karalaitē aimanuoja budama tolimame ištrēmime pas Hunus, kur jos tēvai buvo ją atidavę; ji skundžiasi, kad pas josios barbarą vyrą ji turinti vienintēlį gērimą—tai rugštų pieną, vienintēlį maistą—tai žalią mēsą, vienintēlį palocių — tai laukuose marškomis aptiestą šētrą. Ji gailų ilgēsį išreiškia, kad jei pavirstų į paukštelį, tai skristų atgal į savo brangią Kitēnų šalį....

Jau VIII amžiuje pirm Kristaus Hunai siubavosi Kitijos (Chinų) pasieniais, o apie 300 m. Kitēnai baisias kovas vedē, gindamiesi nuo Hunų. Mes dažnai girdime ir skaitome pasaką apie "chinišką sieną". Dar šiandien yra priežodis sakyti apie žmones, kurie kitų nenori prie savęs prisileisti, — sakoma: "jie yra apsimurije chiniška siena". Toji Kitēnų siena yra istorinē tikrenybē, ir

jos liekanos dar ir šiandien Kitijoje galima regēti. Tai buvo siena nuo 1500 mylių ilgio, kurią Kitēnai išmurijo 3-me amžiuje pirm Kristaus, kad padēti rubežių priešais plēšriuosius Hunus. Nedaug ta siena Kitēnams padējo; bet visgi Hunus nors ant tiek sulaikē, kad jie tiktai po Siberiją savo valiavojimąsi praplētē.

Taigi kuomet jau pusei tukstančio metų nuo tų laikų praējus Hunai Europoje pasirodē, jie buvo visai nebejauna ir nebe lyg iš žemēs išdygusi barbarų gauja. Żinoma, nežinojimas ir neapikanta ant Hunų suteikē Europos senoviniams istorikams įvairias pasakas išmislyti. Taip va Jordanis, Gudų istorikas, šiokią linksmą pasakaitę apie Hunus nupasakoja. Anot jo, — štai kaip Hunai atsiradę: Kuomet Gudai iš šiandieninēs Skandinavijos nusikraustē į dabartinę Rusiją, tai Gudų karaliaus Filimero kareivių abaze atsiradę daugybē raganų, kurios pradēję kareivius tvirkinti. Karalius supykęs ir liepęs visas raganas iš abazo išrinkti ir išguiti į kokius ten raistus Rusijoje. Čionai tos nešvarios bobelkos susitikę su klaidžiojančiais pinčiukais (kipšais), su kuriais pradēję glamesčiuoties. Żinoma, tas sausai nenuējo, ir pradēję raganoms gimti vaikai jau tikri bjaurybēs. Ilgainiui ta nešvari gimi-

nē taip pasidauginusi, kad pasidariusi tauta, kuri ir buvusi tie baisieji Hunai....

Jordanis galējo tokią pasakaitę użrašyti, kadangi jis patsai buvo Gudas; jisai pats butų mielai tikējęs, kad Hunai yra "velnių vaikai", nes niekas kitas vēliaus Europoje tiek Gudų neinbaidē, kaip tie patįs Hunai. Bet faktas pasiliks faktu, kad Hunai, nors labai nedori barbarai, vienok nieko bendro su velniais neturējo.... Jie buvo mongolai, kokiais yra šiandien Siberijos gyventojai: Mogulai, Kalmukai, Vogulai, Samanēdžiai, Tunguzai ir kiti ledinių marių pakraščių gyventojai.

§4. Hunų žiauri išvaizda.

Nors mes nenorime sutikti su pasakomis apie Hunų atsiradimą iš raganų ir velnių, vienok turime sutikti su tuo, kad jie labai žiauriais atrodē, nes tame sutinka visi senovēs rašytojai. Apie Hunus sakoma, kad jie tik viena jau savo išvaizda išgąsdindavo żmones, kurioje tik šalyje jų gaujos užtvindavo.

Anot Jordanies, veidas Hunų buvęs išgąstingai murzinas ir labiaus panašus į sudiržusį mēsos gabalą, kuriame, užuot akių, yra dvi skylutēs. Jų baisioje išžiuroje taip ir žibējęs pasitikējimas savimi ir drąsa. Pa-

tįs budami žiauriais, jie šitą ir savo vaikams stengdavosi inauklēti, nes vos gimusiems kudikiams jų skruostukus išraižydavo geležimi, idant jie dar pirmiau, negu išmoks žįsti savo motinos krutį, jau priprastų pakęsti żaizdas. Jie buvo mažo, bet kresno ir dužo augumo; šiaip del judējimo tai buvę sudribę, bet užtai begalo mitriai ant arklių jodinēdavę. Jie buvę plačių pečių ir storų sprandų, kuriuos laikydavę išdidžiai priekin ištiesę. Palei savo godumą lieti kraują—tai buvę žvērįs żmonių pavidale.

Hunai visa savo išvaizda skyręsi nuo visų kitų żmonių. Jie tatai żinojo ir, matomai, gerējosi tuomi, kad gali visus żmones savimi nugąsdinti. Todel, jau nežiurint to, kad jie iš prigimimo buvo bjaurųs, dar tyčia bjaurodavo savo veidą. Taip, jie savo veidą, ypač smakrą, kardais suraižydavo. Tokiu budu jie sugadindavo plaukų šaknis, ir delto niekados neželdavo nei barzda, nei usai. Budami bebarzdžiais, jie niekados neturējo jaunystēs gražumo, nei pasenusių żmonių pagarbaus veido. Jau iš jaunystēs Hunas atrodē lyg pasenęs ir nuvytęs, kaip ir kastruoti jaunuchai. Nosis jie turēdavo priplotas, ir tai delto, kad Hunai savo auklēms įsakydavo kudikių nosikes tam tikrais valniais per ilgus laikus suveržus laikyti.

Jų veidai buvo rumbuoti, lyg stora žieve apaugę. Nors buvo stambaus sudējimo, bet nuo nuolatinio ant arklių jodinējimo jie visi budavo į kuprą suaugę. Huno paveikslas dar butų nepilnas, jeigu užmirštume pridurti, kad jie buvo išvirtę į pilvus ir turējo labai trumpas kojas, — kas šiandien daugeliui duoda manyti, jogei dabartiniai vokiečiai esą artimi Hunų giminēs, nors tas yra netiesa.

Kalba Hunų buvusi visai nepanaši į kitų žmonių kalbas, — tai buvęs kokis tai laukiniškas kiauksējimas. Taip bent sako Gudų istorikas Jordanis. Apskritai Hunai yra nupiešiami viena iš žiauriausių ir nešvariausių žmonijos veislių.

Kitēnai savo senovēs raštuose Hunus vadina vienakiais ir vienrankiais. Akįs jų buvę tamsios ir žalia ugnele blizgēdavę, kaip tatai mes matome pas tigrus arba kates. Tuos pačius Hunus senovēs Graikų istorikas Herodotus vadina Arimaspais, tai yra vienakiais. Mat, Hunai budavo amžinai vieną akį primerkę, o kita vis čielydavo ką nors šauti; gi viena ranka buvo visuomet įsikabinę arklio kubrio, o kita nuolatos buvo padēta ant šaudomojo lanko; todel ištikrųjų jie teturējo liuosą vieną akį ir vieną ranką. Rodos, kad pats prigimimas Hunus bu-

vo parengęs į žmonijos baidykles ir civilizacijos naikinimo įrankį.

§5. Hunų papročiai ir elgēsiai.

Civilizacija Hunų buvo ant žemiausio laipsnio, ir labai arti teisybēs buvo istorikas Marcelinus, kuris sako, jogei Hunai buvo labiaus panašųs į dvikojus žvēris ar į anas šiurkščias nutašytas stovylas, kurias senovēj žmonēs prie tiltų statydavo ir vadindavo “terminais”. Kojas apsivynioję su avių ar ožkų kailiais, gyvendavo nuolatos ant arklių ir nepratę vaikščioti, Hunai ištikro greičiau atrodē panašųs į dvikojus žvēris, negu į żmones.

Hunai niekuomet nevartodavo ugnies, neigi virdavo sau valgių. Gyvendavo tiktai žolių šaknimis, kurias kasinēdavo Siberijos rēčių dirvonuose, arba žalia mēsa by kokio gyvulio, kurią trupučiuką pašildydavo pasidēję po savo šlaune arba po balnu ant arklio nugaros. Namų su stogais jie neturēdavo. Į kurias šalis jie atsibriaudavo ir rasdavo żmones gyvenančius šiokiose-tokiose grįčiose po stogais, tai jie bijodavo į jas vidun ineiti, nes jie sakydavo, kad vieta su stogu gali buti tiktai żmogaus pasimirusio kapas. Delei to tai Hunai su tokiu įnirtimu visur griaudavo ir naikindavo kitų paveiktų tau-

tų miestus ir kaimus. Huno gyvenimas buvo tyras laukas ir kokia veltine marška apsupta šētra. Daugumas ir to nevartodavo. Jie klajodavo po girias ir kalnynus, ingudindami save nuo kudikystēs prie pakentimo šalčio, bado ir troškulio.

Drapanos Hunų susidējo iš kanapių sruogų megsto audeklo arba laukinių žvērių kailių, — kiaunių, žiurkių ar avių kailiniais, tai yra iš kailių susiutais maišais apsimovę vilkēdavo. Tas patsai apvalkalas buvo jiems namie ar kur svetur į karių žygius ištraukus. Sykį tokį lakmoną Hunas apsivilkęs, jisai nemainydavo jo niekados, iki skarliutai nusidēvējusio tokio rubo nuo kuno nukrisdavo. Ant galvų dēvējo apskritas kepures, kaip dar nesenai mes pas Ukrainos ar Zaporogo kazokus matydavome, o kojas turēdavo apsupę gauruotais ožių kailiais. Ant tų kailių dar maudavo tam tikrus čebatus, kurie budavo taip dideli, kad Hunas pēsčias vos ką galēdavo paeiti.

Delei tokio aprēdalo Hunai buvo netikę kariauti pēsčiomis. Bet užtai raiti ant arklių jie lēkdavo, kaip paukščiai. Kiekvienas Hunas buvo mitrus raitelis. Galima sakyti, kad jie budavo augte suaugę su arkliu, nes nuo pat kudikystēs pradēdavo raiti gyventi. Galējo joti, kaip tinkamas, o dažnai jodavo

neapsiżergę, — taip kaip moteris, — ir guviai mokēdavo ant arklio išsilaikyti. Hunų arkliukai buvo nedideli, liesųs ir perškobę, bet prie to viso labai našųs. Hunas galēdavo išbuti ant arklio dieną ir naktį. Jie raiti pirkdavo ir parduodavo, valgydavo ir gerdavo, pagaliaus, net ant savo żirgelio siauro kubrio apsikniaubę, jie galēdavo miegoti ir sapnuoti. Ant arklių sēdēdami jie net savo tarybas ir pasikalbējimus atlikdavo.

Nuo senų-senovēs Hunai neturējo savo karaliaus tikroje to żodžio prasmēje. Pasidalinę buvo į tam tikras taip vadinamas "hordas", kaip ir vēlesniuose laikuose Hunų ainiai Totoriai. Kiekviena horda turējo savo tam tikrą vadą, kurį vadino "Mursa". Gi savo vidurinius reikalus atlikdavo Hunai susirinkę į "viečes" arba sueigas, kurios, vienok, buvo pilnos lermo ir trukšmo. Sakytum, kad tai buvo tikrai "demokratiška" tauta. Vienok tokia nebuvo, nes kiekvienas Hunas buvo individualistas be galo ir krašto. Jis jokio valdono nenorējo pripażinti. "Karalius" arba vyriausias vadas, karēs nēsant, pas juos buvo tik del mados, nes jie mēgo palaidą ir nesuvarżytą gyvenimą. Labiausiai, ir tai nenoromis, jie nusilenkdavo prieš savo mažiukus vadus, — "Mursas". Karalius arba vadas jiems buvo reikalingas

tiktai tada, kuomet reikēdavo išsirengti į svetimus kraštus užpulti svetimas tautas. Tas atsitikdavo tuomet, kuomet Hunai nubiednēdavo ar apgyventą kraštą nualindavo ir nuo žvērių numedžiodavo. Tada tai susirinkę į "viečę", tarpe neišpasakyto trukšmo, apšaukdavo vadu tą, kuris pasirodydavo geriausiai mokąs kalaviją sviesti ir į žmogų pataikyti. Tasai ir vesdavo Hunus į naujus pasviečius nuogandą nešti.

Karēje Hunai nemēgdavo nei mokēdavo užpulti sutvarkytomis eilēmis bei rindomis, kaip jau net anuose laikuose veik pas visas tautas buvo inēję į madą. Jie dažniausiai užpuldavo netikētai ir iškrikusiomis gaujelēmis, tai vēl susispiesdavo į kruvas; apmušę savo priešus, jei dar išsykio neįveikdavo, tai vēl išlakstydavo po girias, lygumas ir tarpukalnius. Jokių tvirtovių ar apkasų jie nedarydavo. Tik, budavo, jeigu kas juos užpuola, tai šiek-tiek į eiles susidaro, ir su baisiausiais riksmais stengiasi atsikirsti.

Jie žemēs niekuomet nedirbdavo, ir jokis Hunas savo ranka nebuvo dasilytējęs arklugalio, kadangi jie neturējo jokio pastovaus apsigyvenimo, nei kaimo, nei išdirbtų laukų; jie buvo tiesiog benamiai klajunai, amžinai besibastantįs žmonēs; vienintēlis jų namas buvo — tai vežimas. Jie rodos buvo

iš kur-nors nuolatiniai pabėgėliai, nors metašimčiais vis tik po tuos pačius azijatinės Rusijos tyrus klajojo. Jeigu kas butų Huno paklausęs: kame yra jo tėvynė, tai jis nebutų galėjęs atsakyti, kadangi jisai buvo savo motinos pradėtas vienoje vietoje, užgimęs kur ten toli kitoje vietoje ir išaugęs dar tolimesniame pasvietyje. Kur jisai numirs — irgi neturėjo mažiausios nuovokos, neigi apie tai rupinosi.

Budami gamtos nutupdyti aštriose aplinkybėse, Hunai gimė ir augo kuoaštriausiame pobudyje. Nuolatos kovodami su šalčiu ir badu, jie niekuomet neturėjo žmogišką pagailos pajautą. Santikius turėdavo tiktai su laukiniais žvėrimis ir dar tolimesnės senovės tautomis prie Ledinių jurių. Ir abeji Hunų neapkęsdavo, nes žinodavo, kad jeigu Hunas artinasi, tai ne del gero. Rodos vienintėlė buvo Hunų pirklyba — tai su Kitėnais, nuo kurių gaudavo šilkų, o patįs jiems duodavo Siberijos žvėrių kailiukus. Ir šitie mainai netaip atsilikdavo, kaip šiandien tarpe pasaulio pirklių. Ginkluoti Kitėnai buriais pribudavo sutarton vieton su šilkais, ir ginkluoti Hunai atsigabendavo savo kailiukų vežimus. Kartais įvykdavo muštynės, ir jomarkas užsibaigdavo apiplėšimu vieni kitų, užuot apsimainymo.

Iš budo Hunai buvo pasalųs ir nepastovųs; taipgi panašiai laukiniam žvēriui jie neturēdavo jokios nuovokos apie skirtumą tarpe gero ir blogo, tarpe doros ir klastos. Kalbēdami Hunai galēdavo labai sunkiai išsireikšti; ką Hunas kalba, galējai suprasti dvejopai: jeigu ką jis jums prižadējo, galējai suprasti, kad jisai visai to atsižadējo, ir galējai tame neapsirikti. Iš prigimimo Hunas buvo taip arzaus ir barnaus budo, kad galējo su savo draugu barties per dienų dienas be jokios priežasties, ir galējo pasiskirti visai nežinodamas, ar jau barnį užbaigē ir ar jau susitaikē. Nebuvo pas juos pagarbos jokiai religijai, kadangi labai mažą nuovoką Hunas teturējo savo širdyje apie religišką jausmą ar dorą. Pirmutinis Hunų pažingējimas kulturoje buvo tai tuomet, kuomet susidurē su Europos žmonēmis ir kuomet dažinojo, kad auksas turi labai didelę svarbą. Huno pažanga apsireiškē tame, kad prabudo neišpasakytas godumas aukso kuodaugiausiai ingyti. Bet tas tai ir buvo didžiausia nelaimē Europai ir patiems Hunams. Aukso viliojami Hunai pradējo griauties Europon, griauti seniausią tautų civilizaciją, pakol antgalo ir patįs Hunai save pražudē....

II.

Lietuvių Giminēs Hunų Laikais

§1. Lietuvių dermē ir padermēs.

Nubrēžę retučius bruožus apie baisiųjų Hunų kilmę ir jų ypatybes, mes savo papasakojimą apie Hunų siaubimą atidēsime ant tolesnio laiko, o tuomi tarpu mesime mirksnio žvilgsnį ant tos gadynēs Lietuvių giminių padējimo. Mums prisieis pakalbēti apie dvi didžiausias musų giminių grupes: Baltēnus ir Juodmarēnus, kurie iš bendros dermēs buvo kilę.

Kas tai yra dermē ir padermē? Dermē tai yra žmonijos šaka, atplyšusi iš kurios norint savo pirmutinēs veislēs. Kas tai yra padermē? Yra tai šakelē, atskilusi nuo čielos dermēs. Paveizdan: garsioji Arēnų veislē yra tai jau tam tikra baltųjų žmonių veislē. Iš tos veislēs išējo: Gudų (Gothų), Lietuvių-Getų, Slavų ir daug kitų. Tos tai ir vadinasi dermēs.

Pavyzdžiui paimkime dabar dermę Gudų. Iš jų išējo še kokios padermēs: Švedai, Danai, Norvegai, Vokiečiai, Anglai ir kitos. Iš Lietuvių-Getų: Getai, Pelasgai, Trakai,

Getvingiai, Prusai, Lietuviai, Latviai ir kitos padermēs. Iš Slavų: Maskoliai, Lenkai, Rusinai, Slovenai, Serbai, Čechai ir kitos padermēs.

Kas tai yra Lietuvių dermē? Iš to, ką mes tik ką pasakēm, bus aišku, kad į šitą pluoštą sueina čiela eilē giminių, giminēlių ir genčių, kurios yra kilę iš taip vadinamos Arēnų veislēs ir kurios turi artimesnius ar kiek tolimesnius giminystēs ryšius prie musų dabartinēs dermēs, vienintēlēs ant svieto użsilikusios, kurią mokslininkai **Litho-Letais** vadina, ir kuri besusideda iš dviejų padermių: Lietuvių ir Latvių; pirmųjų skaičius virš 5,000,000; antrųjų — į 2,500,000; viso į arti 8,000,000. Šitas musų giminių pluoštas neineina į musų šio raštelio temą istoriškai aprašyti. Mes tik tiek šį klausimą palytēsime, kiek yra reikalinga prie musų papasakojimo ape anuos Hunų siaubimo laikus.

§2. Dviejų senovēs Lietuvių giminių grupēs.

Nuo kokių 2000 metų atgal istorija randa Europoje dvi Lietuvių giminių grupes: B a l t ē n ų ir J u o d m a r ē n ų grupēs. Pirmoji grupē spietēsi tenai, kur žilas Baltikas savo baltas bangas į Skandinavų krantus skalauna. Antra—nuo neatmenamų am-

žių gyveno tenai, kur audringos Juodosios marios skiria Europą nuo Azijos. Pirmąją grupę sergējo senutis sargas — N e m u n o upē; an'troji grupē glaustēsi abiem pusēm kito senuko — D u n o j a u s upēs. Tai buvo ilga ir plati žemių srija, kurios vienas galas šiaur-vakariuose rēmēsi į Baltiko jures, o kitas — į Juodąsias jures, ir tas visas plotas buvo lietuviškų giminių apgyventas nuo labai senų laikų, — nuo daugelio amžių dar už Kristaus. Tik apie V-tą amžių krikščioniškosios gadynēs tą Lietuvių giminių juostą pertraukē slaviškieji Sarmatai, iš šiaurēs ir iš rytų Azijos atsibriaudami.

Bal'tēnai Lietuviai, gyvenantieji šiaur-vakariuose, dar krikščionių eros pradžioje buvo vadinami Aisčiais ir Vendais (Aisčiais arba "Ausčiais" buvo vadinami delto, kad buvo kadaisiai nuo Rytų — arba Aušros pusēs atēję; gi Vendais delto, kad palei vandenį — arba "Vandai" gyveno). Vēliaus, jau apie Hunų pasirodymą Europoje, Baltēnai Lietuviai sudarē šias penkias didžiausias musų gimines: Prusus-Getus, Girulius, Lietuvius, Latvius ir Getvingius. Buvo dar ir mažesnių gen'telių, iš anų didžiųjų atskilusių, ir įvairius vardus beturinčių, kaip ve: Osiai, Veltai, Galinčiai, Sudēnai, Gudonįs, Gelionįs, Stavonįs, Niauriai, Rugiai, Šilin-

giai, Lygiai, Pagiryčiai, Krivyčiai, Skirai, Sudargai ir kt. Tos visos giminēs ir giminēlēs apēmē tokį keturkampio žemiplotį: šiaurēje upē Dvynē (Dauguva), vakaruose — Baltiko jurēs, pietuose — Karpatų kalnai. rytuose — dabartinis Smolenskas ir upē Boristēnis arba Dniepras.

Juodmarēnai Lietuviai sudarē didelę Trako-Getų grupę, kuri nuo 2000 metų, o gal ir anksčiaus pirm Kristaus apsupē beveik visas Juodasias jures, iki jų paskiaus iš tenai neatstumē nuo Azijos pakildami Mongolai. Vēlesniu laiku, tai yra nuo kokio 1000 metų pirm Kristaus, jie susispietē ties Juodmariu ir abiem pusēm Dunojaus upēs, tenai kur nuo žilos senovēs buvo lietuviškų giminių valstija, po vardu didžiosios Trakijos. Čionai prieš pat atējimą Kristaus ir iki 400 metų po Kristaus jie sudarē tris dideles viešpatijas, butent: T r a k ų, M y s i ų ir D o k ų. Vēliausi istorijos ištyrimai parodo, kad jie buvo artimiausi Lietuvių giminēms. Pačioje Trakijoje buvo įvairiais vardais giminēs, kaip ve: Trakai, Getai, Odryšiai, Tribaliai, Pajevonįs ir kiti. Į tą grupę ineina ir toliaus į šiaurę gyvenusios tautos, kaip ve: antrieji Getvingiai, Tyro-Getai, Maža-Getai, Ažutyriai ir kiti. Trako-Getų sodybas šiandien užima: Serbija, Bul-

garija ir Rumunija, gi tolimesnius kraštus į šiaurę užima: Krymas, Totorija ir Ukraina. Tai tiek apie tų dviejų lietuviškų grupių geografinį padėjimą.

§3. Baltėnų ir Juodmarėnų gyvenimas

Baltėnai Lietuviai, tai yra dabartinės Lietuvos ir Kuršo gyventojai, nuo senų senovės yra žinomi, kaipo ramųs žemdirbiai ir gintaru prekiautojai. Gintaras, kurį Lietuviai iš Baltiko jurių išgraibydavo, buvo senovėje vienas iš brangiausių tavorų pasaulio rinkose. Jo pirkti atkeliaudavo ne tik senovės Foinikai iš Mažosios Azijos, bet taipgi Graikai ir Romėnai. Romos cezarių papuošalas buvo lietuviškasis gintaras. Tokiu tai budu senovės Romėnai ir dasigaudavo į tolimąją Lietuvių šiaurę, ir paskiaus pradėjo apie Lietuvius aprašyti.

Tuose kraštuose gilioje senovėje buvo neišeinamos amžinos girios. Musų proseniai gyveno iš medžioklės ir bitininkystės, kuri garsiausia buvo visame pasaulyje. Neišpasakyta žvėrių daugybė ilgai Lietuviams neleido užsiimti ramia žemdirbyste, iki didžiumą girių prakirto ir vilkus, luokius, stumbrius bei kitus plėšrius žvėris pranaikino. Kokią kovą Lietuviai turėjo vesti su miškiniais žvėrimis ir kokia daugybė jų bu-

vō, galima suprasti jau iš to, kad dar 17-me amžiuje Żemaitijoje kaimiečiai naktimis pasiēmę balanų pundą eidavo su žiburiais uiti ir baidyti vilkus ir meškas nuo savo laidarų, kur ant miegtančių naminių gyvulių tie žvērįs tykodavo užpulti ir sudraskyti. Maži vaikai, besibovydami už rējos arba jaujos krumuose, dažnai rasdavo mažus vilkučius, kuriuos s'terblēj parsinešdavo namo džiaugdamies, kad rado "šunyčius".... Iš giriose augančių apvynių lietuviai darydavo alų ir midų. Iš liepos mauknų pindavo avalines ir vydavo virves. Iš tošių ir žievių pindavo ir remdavo įvairiausius namų rakandus. Beržų ir liepų sula davē jiems medegą kaip gardžiam gērimui, taip ir degutui, kurį žiburiui vartodavo. Vēbrų, sabalų, kiaunių ir udrų kailius bei audinių rietimus leisdavo į svetimus kraštus, o už tuos tavorus sau parsigabendavo iš svetur geležį ir druską. Tarpe girių ir kalnų Lietuviai sau ramiai ir šiltai gyveno, budami pačios gamtos apsergēti nuo žiaurių vējų ir nuožmių priešų. "Kalnēnai ir Żemaičiai apsikapēję savo giriose ir versmēse yt pilyse ilgus amžius laimingai gyveno, savo bočių liuosybe džiaugdamiesi ir vieną Dievą, pasaulio Peruną garbindami", — taip pasakoja musų istorikas Daukan'tas. Buvo tai gadynē, kurioje,

anot senovēs padavimų: "Musų prabočiai aukso-sidabro noragais žemę arē; gyveno meilēje ir tiesoje; nepažinojo: kas mano, kas tavo"....

Kita musų gentainių grupē, butent Juodmarēnai, dar daugiau mums yra istorijoje apie save žinių palikusi. Apie Trako-Getus kalba Graikai ir Romēnai. Jų istoriškieji karaliai-galiunai ēmē dalyvumą Graikų ir Aigiptēnų karēse. Jie vedē prekybą su Aigiptēnais, Foinikais ir Persais. Karēse Trakai buvo narsųs ir skaitlingi. Taip dar 429 met. pirm Kristaus karalius Sutalkis sudarē savo armiją iš 150,000 kareivių, kas anose gadynēse buvo pastebētinai didele armija, ir šiandien lygsvariai galētų lyginties tik Suvienytų Valstijų armija. Lietuviškieji Dokai, po savo karalium Vairovystu, galējo statyti net 200,000 vyrų savo armijon. Jau po Kristaus, kada Trakai tapo Romēnų apgalēti, ir kada didelē dalis Trakēnų pabēgo šiandieninēn Lietuvon nuo Romēnų nelaisvēs, ir tuomet dar likusieji Trakēnai galējo išstatyti į 15,000 vienų tik raitelių.

Žirgų auklējimas Trakijoje buvo garsiausias ant svieto. Jų žirgus pirko pirkliai išgabenimui į įvairias pasaulio dalis.

Kulturingumas Trakēnų iš visų pusių

gyvai apsireiškia. Jie turējo savo ankstyviausius pinigus, kaip rodo atrandami žemēse pinigai su karaliaus Siaučio paveikslu dar nuo 325 metų pirm Kristaus. Regimai, kad jie pinigų mušimą persiēmē nuo Mažosios Azijos savo giminaičių Lydų, kurie patįs pirmutiniai ant svieto pinigus išrado.

Jų religija buvo augštai išvystyta, ką parodo Trakijoje randami garbingi senovēs alkų ir aukurų paminklai, ant kurių šventoji ugnis Gabija amžinai ruseno, kaip tai buvo ir musų senovinēje dabartinēje Lietuvoje. — Politiškai jie buvo gan plačiai išsivystę, jei jie turējo net savo šalies herbą — Žirgvaikį, ant raudono lauko sidabru išadinētą, kuris dar ir šių dienų Lietuviams pateko. "Graikiški ir romēniški raštai suteikia mums nemenką pažintį apie tuos Trakus, o naujesnio laiko mokyti vyrai tą Trakų tauta, kuri pirmutinē Europoje sējo sēklas šiandieninēs kulturos ir dvasiškojo apšvietimo, laiko už visiškai išmirusią kalbiškai ir pavirtusią į šios dienos Rumunus ir Slovēnus (Bulgarus).... Iš artimos pažinties su Trakais persiliudyti teko, jogei jie, dar Herodoto laikuose (484 m. pirm K.), buvo didžiausia tauta ant žemēs, išskyrus Indus Azijoje; buvo tai ta pati tauta, kaip

ir Lietuviai ir kalbējo lietuviškai; arba, kitoniškai sakant, šios dienos Lietuviai yra menka tik liekana nuo galingos ir didēs Trakų tautos senovēje", — taip sako musų kitas istorikas, Dr. Basanius.

§4. Lietuviai tarpe Romēnų kujo ir Graikų priekalo.

Jau nuo 600 metų pirm Kristaus Juodmarēnai Lietuviai turējo atremti Graikų veržimąsi į lietuviškas žemes. Ir, norints Trakai ir Getai savo viduryje įstengē užsilaikyti, vienok jie negalējo godžių Graikų bangos suturēti. Kelių šimtų metų bēgiu randame lietuviškas gimines iš savo sodybų — kaip va dabartinēje Totorijoje — išstumtas apie visą pakraštį Juodųjų marių; po teisybēs, Graikai nusibriovē net į dabartinę Ukrainą ir Rusiją iki pat upei **Tyrai** (Dniestrui), o vēliaus iki upei **Vorusteniui** (Dnieprui). Aulinkui tarpe mažesnių lietuviškų giminių ir pačioje Trakijoje pasklido "graikiškoji kultura", kuri pati per save butų buvusi ne blogas dalykas. Nelaimē buvo, kad Graikai, kaip ir šios dienos gudiškieji Vokiečiai, netiek savo "kulturą" stengiasi užimtuose kraštuose išplēsti, kiek žemes užgriebti ir savo kolonistais apsodinti. Pasekmē buvo tokia, kad per nuolatines kares

su Graikais atējunais Trakai nusilpnējo ir tapo pagrįstas kelias ateinančiai Juodmarėnų lietuviškų giminių vergijai, o net ir visiškam jų išnykimui.

Dalykas buvo tame. Patįs Graikai, nors kadaisiai buvo plačiai savo kultura atsižymėję, bet jų didelis praturtėjimas ir išaugusi plėšrumo dvasia juos pačius pradējo jų viduje trandyti; jie pradējo politiškai gesti. Patįs pradėję žemyn pulti, Graikai ne tiktai nebesuspējo lietuviškų giminių sugraikinti, bet ir patįs su savo išbujojusia kultura ir civilizacija ēmē nusilenkti kitai augančiai pasaulio galybei, — butent galybei Romos imperijos.

Jau I-me krikščionybēs amžiuje Romēnai buvo pačiame savo politiškos galybēs žydējime. Dar 147 m. pirm Kristaus Romēnai jau buvo pamušę Graikiją ir Makedoniją; šitos kadaisiai galingos valstijos dabar jau buvo pasilikę Romēnų paprastomis provincijomis. O metuose 27 pirm Kr. Romos ciesorius Augustas jau buvo valdonu šių žemių, kurios po dabartiniais vardais yra mums žinomos: Portugalija, Ispanija, Francuzija, Belgija, Holandija, Už-reiniškē Prusija, Bavarija, Badenas, Virtembergas, Šveicarija, Italija, Tyrolis, Austrija, Vengrija, Kroatija, Slavonija, Serbija, Europ. Turkija, Grai-

kija, Mažoji Azija, Syrija, Palestina, Aigiptas, Tripolis, Tunis, Algerija, Moroka ir dalis Anglijos. Żodžiu sakant, Romēnų jungą jau nešē svietas, susidedantis iš suviršs 100 milijonų žmonių, kurių tarpe beveik pusē buvo vien vergai.

Į šiaurę Romēnai ilgai negalējo įsigriauti, nes lietuviškosios giminēs jųjų neleido, ir savo laisvomis krutinēmis per metašimčius savo żemę gynē. Tečiaus pačius Lietuvius Graikų kultura buvo ne tiek sušvelninusi, kiek jų stiprybę pagraużusi. Ir todel jau II-me amżiuje po Kristaus Romēnai įstengē į lietuviškasias žemes įsigriauti. Šiuo tarpu pakliuvo Romēnų vergijon żemēs lietuviškųjų Pannonų, Dokų, Mysių ir Trakų, — išēmus lietuviškuosius Getvingius, kurie šioje Dunojaus pusēje buvo tarpe Pannonų ir Dokų įsispraudę ir kokiu tai stebuklingu budu nuo Romēnų vergijos atsigynę.

Taigi, kaip sakēme, Juodmarēnų lietuviškosios giminēs, plakamos ant Graikų priekalo, tapo Romēnų kujo priplotos. Graikų "kultura", musų gentainius apżiojusi, prażuvo pati Romēnų venteryje ir pražudē Juodmarēnų musų gentainių liuosybę, kaip vēliaus, keliolikų šimtmečių praleidus, Didžiojoje Lietuvoje musų giminēs savo liuo-

sybēs netekę pasidavē Lenkų-slavų "kulturai". Istorija Lietuviams pastebētinai atsikartoja....

§5. Lietuviai Romēnų nevalioje.

Atējus Romēnų arēliams į Pajuodmarį, kaip jau minējome, krito galybē Trakų, Mysių, Dokų ir kitų mažesnių lietuviškų giminių. T r a k i j o s žemē, kur dabar stovi Bulgarija, pakliuvo Romēnams 46 m. po Kristaus. Pabaigoje III-čio metašimčio ciesoriai Deokletianas ir Konstantinas padarē iš Trakijos šešias provincijas, kurias ir priskyrē prie Romos imperijos Rytų prefekturoje. Daugybēs Trakų gyventojų tapo išgabenta Romos vergijon, o kiti, katrie suspējo ištrukti, bēgo šiaurvakarių pusēn prie savo gentainių dabartinēje Did. Lietuvoje, kur jie jau V-me amžiuje istorikų tampa paminēti ir kur jie savo buveinę regis turējo Mažųjų Trakų apigardose arba Užgiriniame Trake (dalis Suvalkų ir Vilniaus gubernijų).

M y s i a i, čiela kekē lietuviškų giminių, kurie gyveno dabartinēje Valachijoje ir Moldavijoje, neteko savo liuosybēs jau prie Romos ciesoriaus Augusto, kuris jų žemę pavertē į Romos provinciją.

D o k a i, tai yra gyventojai dabartinēs

Vengrijos ir Transylvanijos, kurie delto save išdidžiai vadindavo Dokais, buk jie esą dideli "gudruoliai" (nuo žodžio "dokti" — išmanyti), dar pirmame krikščionybēs amžiuje buvo galinga valstija su savo sostapile **Sarmise-Getc.** Romos ciesorius Trojanas 117 mete juos galutinai paveikē ir pavertē į savo provinciją. Nemažas buris Dokų buvo taipgi išgabenta Romon kaipo vergai, kiti gi bēgo dabartinēs Lietuvos linkun, kur jie vēliaus su Lietuviais susiliejo ir šiandien yra žinomi po vardu "Dzukų".

Ateidami Romēnai į Juodmarēnų žemes visuomet sutikdavo kietą Lietuvių atsispyrimą. Ilgus metus traukēsi kruvinos karēs prieš Romēnus. Lietuviai, nors girdējo Romēnus esant jau beveik viso svieto valdonais, vienok žinojo ir tą, kad jų paveiktosios tautos verksmingon vergijon pakliuna, todel su inirtimu nuo Romēnų gynēsi. Kada vieną kartą, karēje Trakų su Dokais prieš Romēnus musų gentainių kariumenē, susitikusi su Romēnais, klausē: "Kas jųs per vieni esate?" Romēnai su puikybe atsakē: "Mes esame Romēnai, pasaulio tautų valdonai." Tuomet Trakēnai drąsiai atsakē: "Busite valdonai, jeigu mus įveiksite!"

Romēnai Lietuvių žemes užpludę rado

sau ne tiktai gerus kareivius ir vergus, bet ir didelius turtus, kadangi senovinė Trakija ir Dokija labai apsčiai turējo aukso ir sidabro. Istorija mums pasakoja, kaip 107 m., kuomet Romēnai buvo galutinai Dokų viešpatystę apgalėję ir nupustiję, Dokų karalius Dekevalis, norēdamas savo didelius turtus nuo Romēnų paslēpti, liepē juos pakasti po vandeniu upēs Sargetēs; tiktai karaliaus draugas ir jo gentis, vardu Bicilis, pakliuvęs Romēnų nelaisvēn, išdavē slaptą, kur yra pakavoti tie turtai, ir visa ta manta tada Romēnams pateko.

Kuomet mes dabar kalbame apie senovinę galybę ir prabingumą musų gentainių senovinēje Trakijoje, Mysijoje ir Dokijoje, arba dabartinēse žemēse Bulgarijos, Serbijos ir Ruminijos, tai iš pirmo žvilgsnio sunku įsivaizdinti, kaip jie galējo nupulti ir net visiškai išnykti.

Bet iš to, ką čia viršuje trumpai paminējome, kaip Romēnai paveiktasias tautas vergais paversdavo ir Romon išgabendavo, arba, kaip vēl į šitų vietą savo gyventojus atgabendavo ir juos apsodindavo ant kolonijų, arba vēl: kaip buriai musų viengenčių iš liuosos valios bēgdavo svetur, kur Romēnų ranka dar nepasiekia, — tai bus aišku, kad toksai musų gentainių naiki-

nimas negalējo be apverktinų pasekmių pasilikti. Porai šimtų metų praējus po Kristaus gimimui, jau viešpatavo Trakijoje Romēnų "kultura" pilnoje to žodžio prasmēje. O reikia neužmiršti, kad Romēnai pradējo Trakiją ir jos kaimynus naikinti dar kur kas pirm atējimo Kristaus. Jeigu tos žemēs dar ir nebuvo paimtos, tai vienok tukstančiai žmonių jau buvo anksti pakliuvę Romēnų nelaisvēn, ar tai iš pakraščių suiminējami ramųs gyventojai arba nelaisvēn pakliuvę Trakų kareiviai. Tie visi eidavo vergijon.

Buvo sykį atsitikimas istorijoje, kad lietuviškieji vergai tik ką nesugriovē visos Romos imperijos. Tai buvo apie 71 metus pirm Kristaus arba laikuose "Spartoko maištų". S p a r t o k a s buvo Lietuvis Trakēnas, kadaisiai papuolęs Romēnų nelaisvēn. Tuose laikuose Romoje buvo labai madoje "gladiatorių kovos": tai yra arba dviejų žmonių muštynēs tarpe savęs, arba žmogaus imtynēs su miškiniu žvērimi. Tokios regyklos buvo intaisytos Romēnų cirkuose, kur tukstančiai išlepusių Romēnų mēgdavo suēję į kruvinas kovas žiurēti ir tokiomis regyklomis savo atšipusius dirksnius jautrinti. — Taigi minētasis Spartokas, iš vergo, tapo paverstas gladiatorium, — ir ne tik gladia-

torium, bet ir gladiatorių mokintojum. Tai buvo stiprios ir nesugadintos dvasios vyras. Jisai jau buvo permatęs, kad Romēnų ištvirkimas ir išlepimas veda juos pačius į pražutį; kad skelbiamoji Romos kultura ir civilizacija yra pradējusi iš apačios gesti ir puti; jisai matē kasdien atvaromus tukstančius naujų vergų iš visų pasaulio kraštų, kur tik Romenai užkariauja naujas tautas; matē kassykis naujus burius atvaromų surakintų ir savo vientaučių Trakēnų. Jame prabudo keršstas. Ir štai jisai padaro suokalbį.... išgriauti Romos imperiją! Pabēgęs iš Kapuvos priemiesčio Romoje su buriu savo suokalbininkų gladiatorių į atokias vietas, jisai paleidžia atsišaukimą į visus Romos vergus, kad prie jo prisivienytų. Kaipogi tukstančiai vergų ēmē bēgti Spartoko abazan. Nusigando Roma ir išsiuntē savo armiją. Keturius sykius Spartoko buriai apgalējo Romēnų armiją. Jisai jau ketino traukti į Galiją ir tenai susidēti su tenykščiu valdonu Sertorium bei traukti į Romą. Jeigu tatai jam butų pavykę, butų buvusi jau išmušta valanda Romos pražuvimo ar bent visiško vergų paliuosavimo. Bet, ant jo nelaimēs, patįs jo surinkti vergai veikiai pradējo užsiimti plēšikavimu ir tuomi visiškai paardē karišką grasmę. Taip ēsant, Ro-

mēnų pulkavedis Krasus ant Spartoko užpuolē ir iki padomēnēs sumušē. Vergų armijai kritus, patsai Spartokas su pastebētinu narsumu kovojo iki paskutinosios. Sužeistas į koją, jisai dar ant kelių pasistiebdamas kovēsi, viena ranka su skydu prisidengdamas, o kita su kardu smogdamas kur pakliuvo. Ir kuomet jisai ant galo sukrito, tai jau ant kruvos Romēnų lavonų, kuriuos jisai savo inirtusioje kovoje buvo išklojęs. Tas vergų sukilimas užsibaigē pilnu vergų nepasisekimu; 40,000 Spartoko pasekējų tapo ant vietos išmušta. — Bet mums paliko paminklas to, kaip senovēs musų gentainiai Trakēnai mylējo liuosybę.

§6. Lietuvių kelionēs dainose ir istorijoje.

Vai eisim eisim, čionai nebusim, —
Čia ne musų šalelē;
Čion duona juoda, ir tos neduoda,
Sudžiusim kaip nendrelēs.

Gili ir galinga yra ši senovēs Lietuvių daina. Ji parodo, kad didelēs Lietuvių gyminēs, įvairių aplinkybių iš savo žemēs išvarytos, kēlēsi į šiaurvakarius, tai yra linkon dabartinēs Lietuvos, sau atvangios vietos jieškodami. Taip dainavo Trakēnai, kuomet buriais bēgo iš savo žemēs laikuose Aigipto faraono Sesostro (apie 1400 m. pirm

K.), kuris Europon įsigriovē ir beveik visą Trakiją buvo pamušęs; taip bēgo tie patįs Trakēnai, Budinai ir Krobyzai (lietuviškieji Krivyčiai, dabartiniai suslavizuoti Baltarusiai) nuo atējimo Trakijon Persų užkariautojo Dariaus (apie 490 m. pirm K.); nuo Aleksandro Makedoniečio audravimų išbēgo garsieji Getai ir Tribaliai, kurie Lietuvon atitraukē (apie 338 m. pirm K.); taip bēgo Lietuvos link Mażagetai, spaudžiami ankstyvesniųjų Hunų palei Juodasias mares; an't galo nesuskaitomos Lietuvių giminēs ir giminēlēs bēgo iš Trakijos, Mysijos ir Dokijos, kuomet Romēnai pavergē Dunojaus sri'tis pradżioje krikščionių gadynēs.

Visų tų giminių keliai gulējo linkui Baltiko juros. Čionai ant kelio susitikdavo gimines sau artimas, ir gimines visai svetimas. Nelabai mylējo atējunų pabēgēlių artimesni pagal kalbą ir padermę żmonēs, nes reikēdavo tokios minios a'tklujojusių žmonių maitinti, dengti ir apsigyvenimui vietą surasti. Ką jau besakyti apie svetimo kraujo žmones, kaip ve pusiau-mongoliškus Skytus ir Siauroma'tus (dabartinius Slavus) arba vēl iš Skandinavijos ištrukusius ir bekluikinējančius nuožmius Gudus (Gothus arba Vokiečius), — tie tiesiog novyte novijo musų keliaujančias gimines! Todel tai musų

giminaičiai ir negalėjo niekur arčiau nuo Pajuodmario apsigyventi. Jie pasislinko nuo Dunojaus, jie pasiekė upę Tyrą, traukė į upę Pripetę, kiti į Vystulę, — pagaliaus nusistumė linkui Nemuno ir Baltiko. Tai buvo galas kelio.

Jie buvo papratę turtingai ir ištekliuje gyventi (istorija parodo Trakiją buvusią labai turtinga šalimi), todel ir dainavo savo kelionėmis tarp svetimųjų: "Vai eisim, eisim, mes čia nebusim".... Nerasdavo vietos ramiai apsigyventi su savo visomis giminėmis, su savo gyvulių bandomis, todel ir sakydavo: "Čia dar ne musų šalelė, — eisim dar toliau." Sunki tai ir ilga buvo kelionė. Ji reikalavo ne metų, ne desėtkų, bet kartais tik po šimto ar kito metų Trakai, Getai, Mažagetai ir kitos lietuviškos giminės ant dabartinių Lietuvos žemių atsirasdavo.

Sulyg Basaniaus surinktų žinių iš senovės raštininkų mes sekančiais amžiais randame Juodmarėnus Lietuvius ant dabartinės Lietuvos žemės jau žinomus (ir gali buti jau labai senai apsigyvenusius):

Skirai, Ventai ir Giruliai jau gyvenę Lietuvoje I-mame amžiuje po Kristaus.

Gelionįs, Ažutyriai, Galinčiai, Sudėnai,

Salavonįs, Salai ir kiti jau buvę žinomi I-me amžiuje.

Mažagetai jau buvę randami dabartinēje Žemaitijoje IV-me amžiuje.

Trakai ir Getai V-me ir VI-me amžiuje.

Lietuvninkai (Lidvicingi) pirmą sykį tarpe raštininkų minavojami jau II-me amžiuje.

Prusai-Getai IX-me amžiuje.

Krivyčiai, arba trakiškieji (Graikų vadinami) Krobyzai, pasirodę raštuose tiktai X-me amžiuje.

Kokias gimines jie čionai kiekvieni ateidami rado ir kada jie čionai atējo, tas dar nēra šiandien pilnai ištirta; pagaliaus šito veikalēlio ribos mums nei nevelija įsileisti. Gana to pasakius, kad randame istoriją liudijant, jogei jiejie atsinešē savo seną išdirbtą kulturą, savo tradicijas, savo tikējimą, ką paliudija palyginamoji mythologija Lietuvių su rytinēmis tautomis, ypatingai su senovēs Lydais, Brygais, Pelasgais, Graikais ir Getrusais. Jie atsinešē žymes musų kalboje, kuri yra artimiausi Indusų šventajai kalbai Sanskritui; jie atsinešē su savim liudijimus apie jų ilgus ir garsingus pabuvojimus apie senutį Dunojų, didžiausią upę Europoje. Nei viena tauta

neturi tiek dainų, kurios kvēpia taip gilia senove, kaip Lietuvių dainos. Nei viena tauta taip nesisavina sau dainose Dunojaus, kaip Lietuvių tauta. Ne kas kitas, kaip musų giminaičiai, trakēniškieji prabočiai su savim atsinešē tokias daineles, kaip: "Per didžias mares, per Dunojēlį-ateina akruntēlis", arba "Dirbdinčiau tiltelį per Dunojēlį, lankyčiau panelę kas vakarēlį", arba: "Siuntē mane motinēlē į Dunojų vandenēlio; su žalvario naščiukēliais, su sidabro viedrukēliais", arba: "Vai per Dunojēlį, vai per upytēlę, atplaukia laivelis, tam laive bernelis. Aukselio šukelēms galvelę šukavo, geltonus plaukelius Dunojēlin leido." Ir tam panašių dainelių, amžinų musų tautos paminklų, randasi nesuskaitomos variacijos. Tos visos dainos ne kieno kito buvo sutvertos, kaip tiktai senovēs trakiškųjų bardų-dainių, kurių senovē gal siekia net iki garsiųjų Trakijos dainių-kulturnešių Varpējo (Orpējaus), Musajaus ir kitų.... Nes tik jie, senovēs Trakijos gyventojai, buvo Dunojaus upēs valdonais, iki jų Romēnai, per daugel metų užpuldinēję, galutinai nepamušē I-me amžiuje po Kristaus. ....

§7. "Barzdoti vyrai iš užjurių."

Lietuvių istoriški padavimai atkar-

totinai liudija apie vienus iš jųjų didžiausių priešų. — "Barzdotus vyrus iš už jurių." Tai buvo Gudai (kuriuos buvo vadinama Gotais, o šiandien jų ainiai yra mums žinomi po vardais: Švedų, Danų ir Vokiečių). Pirm Hunų atējimo Europon ir ant lietuviškųjų žemių Gudai yra sulošę musų tautos gyvenime labai garsingą rolę, todel keletas žodžių reikia ir apie tatai pridurti.

Iš kur paējo Gudai*) dar tebēra neištirta, ir nežiurint šiandien didelio pažingējimo etnologijos mokslo, dar neįstengta atidengti ukanotosios Gudų praeities. Vieni juos laiko už ainius garsiųjų ir paslaptingųjų senovēs Skytų, kurie ant šiandieninēs Maskolijos žemių buvo pavisę ir nuo daugelio amžių su lietuviškomis giminēmis susiedžiavo; kiti sako, kad jie ēsą pasiplatinę iš dabartinēs Skandinavijos, ir iš čionai, kaip iš kokio avilio, jų spiečiai atvejų atvejais lakstē vidurinēn Europon ir vedē pasi-

---

*) Daukantas ir Valančius įvedē klaidingą Rusams vardą, pavadindami "Gudais". Naujausis mokslas ir Lietuvių padavimai liudija, kad Rusai buvo juodbruviai, o Gudai — rudi. Todel Gudai yra blondinai Gothai dabartinių Vokiečių, etc. prabočiai. Kadangi vokiški Gudai buvo gyvenę ir Rusijos žemēje, todel kaip-kas ir praminē visus Rusus — Gudais.

baisētinus užkariavimus, iki ilgainiui jie net pagriovē didžiausią Romos imperiją.

Mums rodosi, kad abidvi viršuje minētos teorijos yra teisingos, tiktai reikia jų tarpe pravesti vidurinis kelias. Labai galējo buti dabartinē Maskolija, o senovinē Skytija, tųjų Gudų tēvynē. Jie buvo Arēnų veislēs žmonēs, ir daug pirmiau už Lietuvius nuo savo pirmutivio veislēs kelmo atsiskyrę. Jie buvo pailgagalviai ir šviesveidžiai (blondinai), nes gyveno ilgus amžius šaltais Baltiko ir šiaurinēs Maskolijos pakraščiais. Jie labai panašųs į turaniškuosius Suomius (Finus), kurie žiluose amžiuose bene didesnę dalį Europos buvo apgyvenę ir kuriuos pirmiausia Gudai turējo išnovyti ir su jais susimaišyti. Kad jie atsirado Skandinavijoje, tai tas nenuostabu: Gudai tenai išsiuntinēdavo savo kolonijas ir gadynių bēgiu labai jų praviso. Ir kuomet veliaus Europoje jau juodbruvių Alpēnų rasē užviešpatavo ir net pačius šviesveidžius Gudus Maskolijoje praretino, ir kuomet Gudų kolonistai pradējo iš Skandinavijos atgal iš už Baltiko atsikeldinēti, tai tų gadynių žmonēms pasirodē, kad jie tik tenai ir buvo atsiradę.

Kaip ten nebutų, bet Baltēnai Lietuviai savo gyvenimo istorijoje labai anks-

ti pradeda kovas vesti su Gudais, atplaukiančiais iš už jurių — Skandinavijos. Gudai yra aprašomi, kaipo nepanašųs į kitus arēniškosios padermēs žmones. Jie buvo pasiryžę ant pavojingiausių užmačių, neramaus budo, neprisirišę prie jokios vienos vietos, godųs svetimus apiplēšti, visuomet gatavi visokias žmonijos teises po kojų minti (jų pobudis dar ir šiandien pas jų ainius Vokiečius nēra sušvelnējęs). Buvo neblogai, sulyg savo gadynēs apsišvietę, turējo labai kietus savo morališkus papročius, buvo nuožmųs del kiekvieno, kurį tik manē jų priešu esant. Buvo pratę ant jurių irklauti, kovoti su vandens bangų pagaire, ingudę narsybēn, neišpasakytan prisispaudiman prie sunkiausių žygių, — tuo žvilgsniu juos galima buvo skaïtyti šiaurēs karžygiais.

Šitų tai barzdotų smarkininkų gaujos pradējo persikeldinēti iš Skandinavijos per Baltiką į dabartinę Lietuvą. Jeigu tikēti Jordaniui, tai pirmutinē toki ekspedicija Gudų įvykusi dar net 1490 m. pirm Kr., kuomet nemažas buris Gudų vedami savo karaliuno Berigo įsigriovę į Baltēnų žemę ir pirmučiausiai pavergę lietuviškąją giminę **Ulmerugius.** Tais ar biskį kitais laikais tų pačių Gudų gauja atsibriovusi iš Danijos ir

jau buvusi pavergusi šias gimines: **Griaušnius, Augantsius, Janiksius, Tytelius, Rugius, Arokius ir Ranius.** Penktasis Gudų karalius po Berigui, butent Pilimeras (aplink 1324 pirm K.) slinkęs iš Lietuvos tolyn per dabartinę Baltrusiją, kur Gudai pavergę pirmiausiai giminę vardu "Spaliai," ir paskui jau traukę tolyn iki Juodųjų marių. To tai karaliaus laikuose, anot Jordanies keistos pasakos, Gudų abaze prisikliovę skytiškos raganos, kurias karalius liepęs į pelkes išvyti, ir tenai pelkēse, — kaip biskį pirmiau mes papasakojome, — jos su velniais susiglamesčiavę ir tokiu budu Hunus paveisę....

Ne vienais metais tokios Gudų ekspedicijos įvyko. Pasaulio istorija žino apie skandinaviškuosius plēšikus, po visokiais vardais, iš Skandinavijos kilusius ir vis tolyn keliavusius bei savo nuožmiais užkariavimais nuogandą nešusius. Laikas nuo laiko, nedidelē Skandinavija, lyg koksai venterys, tų smarkininkų privaisydavo ir po kokiuo nors vadu iš savo žemių išsiųsdavo svietan "laimēs ieškoti." Kaip už pusantro tukstančio metų prieš Kristų jie iš tenai keldavosi, taip ir praējus pusantro tukstančio metų po Kristui tie jurių plēšikai iš sa-

vo skandinaviško avilio spiečiais pasipildavo.

Baltēnai Lietuviai buvo jų pirmutinė stotis. Čia jie turēdavo nuo savo aldijų ginkluoti išsēsti, čia jie turēdavo savo badą ir alkį nuramdyti. O čionai visko buvo. Pas musų prabočius lietuviškuosius Aisčius Gudai gaudavo visokio turto: gintaro, brangių kailių, linų, visokių javų, midaus, visokio maisto; o ypač jie čionai prisirinkdavo, savo tolimesnei plēšikavimų kelionei, gražių žirgelių, kuriuos Lietuvių giminēs dar nuo senų senovēs labai mylējo ir raidžiai augino. Reta tauta ant svieto turējo tokį prisirišimą prie žirgų, kaip Lietuviai. Užtai reta musų dainelē neminavoja "risto žirgelio"; reta koki kita kalba turi tiek daug vardų savo arklių pavadinimui, k. v. bēris, palšis, juodis, pilkis, keršis, plēsnis, raudis, dulis, żergstis, juodbēris, šviesbēris, skaistbēris, briedplaukis, baltkojis, žvairakis, kuosis, piedulkojis, laukakaktis, baltaprusnis, širmis, šyvis, pelēkis, sartis, blesis, oboliuotis, etc.

Taigi čionai viliote viliojo Gudus lietuviškoji manta. Tie nuožmųs atējunai pirmučiausiu żingsniu ant lietuviškos žemēs pereidavo su ginklais per Lietuvių kaimus ir jų sodybas viską atimdami. Nepalikda-

vo nieko, lygiai taip kaip dar dienų skaičius atgal dabartinėje Europos karėje (1914-19) jų ainiai Vokiečiai Lietuvą nunuogė po "kulturiškesniu" pavadinimu: darydami "rekviziciją," arba lygiai taip, kaip jų ainiai teutoniškieji Kryžeiviai dar viduramžiuose darė "rekviziciją" ant didesnės Dievui garbės ir švento tikėjimo spartesniam praplatinimui....

Kruvinos karės per šimtus metų tęsėsi tarpe besiginančių Lietuvių iš vienos pusės, ir tarpe vis naujų gaujų atkeliaujančių tų baisiųjų "barzdotų vyrų iš už marių," apie kuriuos su tokia nuoganda musų pasakos ir padavimai seka. Kas išskaitys, kiek šimtų tukstančių musų prabočių tapo išmušta per Gudus, kiek turto išplėšta, kiek jų gyvenimų išgriauta ir išdeginta, kiek jų kulturos išnaikinta, kiek vaikelių į nelaisvę paimta ir į Gudus paversta, kiek musų giminių vergijon išvaryta! Musų ainiai prabočiai buvo ramųs žmonės, neturėjo tokių ginklų, kaip į plėšimus pasiruosę Gudai turėdavo. Veltui musų prabočiai Aisčiai, o vėliaus Giruliai ir Žemaičiai bandydavo savo kariumenę sutelkti prieš Gudus; veltui jie iškeldavo augštai savo baltą vėliavą, kurios dugne buvo besėdįs žmogus meškos galva (Žemaičių emblema), o ant vėliavos buvo

išrašytas griaudus šauksmas į dievą Kurējį sekančiais žodžiais: **“Dieve Kurēji, supykk ant pustytojų, ištikk juos!”** — nieko tas negelbēdavo: Gudų išlavintas mušrumas visuomet Lietuvius nunuogdavo ir pavergdavo. Užtai iki pat paskiausių laikų pas Lietuvius užsiliko senovēs musų viengenčio pirmutinē malda-giesmē: **“Perkune dievaiti, nemušk Żemaitį; tik muškie Gudą, kaip šunį rudą.”**

§8. Lietuvių kelionēs su Gudais.

Baigdami šitą perskyrimą, — apie anų gadynių Lietuvių prietikius, laikuose Hunų įsigriovimo Europon, — turime dabar sumegsti musų šiojo perskyrimo mintį ir pasiaiškinti: kodel mes į savo pasakojimą inpynēme skandinaviškųjų Gudų siautojimą per lietuviškas žemes. Matykite, toliaus mes atrasime, jogei keletas lietuviškų giminių pateko į Hunų karaliaus Attilos abazą ir sykiu su baisiaisiais Hunais ējo vidurin Europos, su ryškum tikslu išgriauti Romos imperiją bei sunaikinti tik ką pražydusią krikščioniškąją civilizaciją. Reikia tad mums išsiaiškinti: kokiu budu Lietuvių giminēs prie Hunų prisikliovē.

Iš to, ką mes pereitame skirsnelyje papasakojom apie Gudų siautimą per Lietu-

vių žemes, pasirodo aišku, kodel keletas lietuviškų giminių, nuo 1-mo iki 4-to metašimčių po Kristaus, atsirado vēl ties Juodosiomis marēmis, kitos iš jų vos trumpą laiką pabuvoję dabartinēje Lietuvoje ir Prusijoje, pakraščiais Baltiko marių. Jau augščiaus mes priminēme, kad Gudai, iš Skandinavijos į Lietuvą įsiverždami, ant vietos nepasiliko; jie Lietuvą nupustydavo, kurias-ne-kurias gimines pavergdavo ir ant jų savo karaliukus-valdonus pastatydavo. Pati gi didžiuma Gudų, su visomis savo plēšikų armijomis traukdavo tolyn į dabartinę Ukrainą, o paskiaus į Pajuodmarį ir į Romēnų valdomasias provincijas. Šitoji Gudų banga patraukē su savim didelę daugybę Lietuvių keliauti. Vienus iš jų Gudai varu išvarydavo į savo abazą prijungę; kiti iš liuosos valios keliavo, Gudų prikalbinējami, jogei išvijus Romēnus nuo Juodųjų marių teksią visiems dideli turtai ir milžiniški žemēs plotai, kuriais Gudai su Lietuviais pasidalinsią. Lietuviams, kurie už šimtokito metų atgal buvo nuo pietryčių čionai atkeliavę, dar tebebuvo šviežios tradicijos, kaip jų prabočiai linksmai ir laimingai gyveno šiltuose ir derlinguose kraštuose apie upę Tyrą ir Dunoją; ilgējosi jie savo senelių vietos. Todel kiti ir iš liuoso noro dējosi su

Gudais į jų kelionę į rytus, ypač kad jiems buvo žadama globa ir apgynimas, kaip nuo žmogžudžiaujančių šiaurėje maskoliškųjų Sarmatų, taip ir nuo pietuose smarkaujančių Romėnų.

Tokiu budu, einant Gudams į pietryčius matome sykiu iš Lietuvos iškeliavusias Liet. gimines **Girulius, Skirus, Sudargus, Rugius, Silingus, Gelionis, Niaurius** ir kitus. Reikia vienok vis prisiminti tą, ką mes augščiau minėjome, kad šitos Gudų kelionės atsibuvo ne vienu sykiu, bet per ilgus amžius. Pirmiaus kalbėjome apie gana ankstyvą kelionę Gudų karaliaus Berigo ir karaliaus Pilimero. Laikas nuo laiko kitos Gudų srovės iš Skandinavijos pakildavo, ir vienos per Prusiją palei Vystulės upę lietuviškas gimines su savim vilkdavo, kitos tiesiog pro dabartinę Klaipėdą ir Žemaitiją tokia-pat pasiauba žemes nušluodavo. Įvairiais tat laikais ir lietuviškos giminės su Gudais iškeliaudavo.

Jau metuose 215 po Kristaus ant Dniepro upės pasirodo lietuviškieji Skirai, su savo galinga armija, bet sykiu su Gudais bekeliaujantie. Apie 245 m. Gudai pradėjo užpuolimus ant Romėnų valdomų, o seniaus buvusių lietuviškų žemių: Dokijos ir Mysijos, palei Dunojų. Čionai matome lietuviš-

kuosius Skirus ir Sudargus kruvon susiliejusius ir po vienu savo karalium, vardu K a n d a k i s, Gudams talkininkaujančius. Vienok istorija primena, kad Lietuviai ne visuomet mēgo eiti su Gudais sykiu į jų plēšimo ekspedicijas; jie, sakoma, mēgo su tenykščiais žmonēmis veikiai į gerus santikius sueiti ir pamesdami ginklus użsiimti žemdirbyste. Ma'tomai, kad jie teberasdavo savo giminēs žmonių tarpe Dokų ir Mysių, su kuriais nenorēdavo karēs vesti. Suprantama, kad tas Gudams parējunams nepatikdavo, ir jie versdavo musų vientaučius vēl imtis ginklo ir leistis į Gudų vedamuosius plēšikavimo žygius. Ilgainiui santikiai tarpe Lietuvių ir Gudų taip paaštrējo, ir pas Lietuvius tokia neapikan'ta ant Gudų użsidegē, kad jie sumanē pakelti prieš Gudus revoliuciją. Šitą revoliuciją pakurstē gudiški Švabai, kurie iš pavydo norējo didžiųjų Gudų viršenybę nusimesti. Kaipogi Skirai ir Sudargai pakēlē prieš Gudus atvirą karę. Bet savo talkininkų suvilti, tapo visiškai sumušti. Sumušti tapo, bet nebuvo dar pergalēti. Ir vēliaus, kada tie pa'tįs Švabai vēl prieš Gudus sukilo, tai Skirai, vedami savo karaliaus E i d u k o n i o, o Sudargai, vedami kokio tenai vado, vardu Volfo, pasiskubē Švabams į talką. Lygiai ir šiuo sykiu

Gudai su savo gaujomis kariauninkų sukilėlius sumušė iš padomenės. Eidukonis su savo žmonėmis gelbėjosi pabėgimu anon pusėn Dunojaus ir pasidavimu Romėnams. Tas atsitiko apie 355 m. Vėliaus jie pasirodo ant scenos, kada Hunai ateina Europon.

Kaslink lietuviškųjų Girulių, tai jų likimas buvo kitoniškas. Teisybė, kad jie tose pačiose Gudų bangose iškeliavo iš dabartinės Żemaitijos antrame amžiuje po Kristaus. Be't jie Gudų intekmei nepasidavė. Jie matomai iškeliavo, kaipo didelė ir neprigulminga giminė, ir jie matomai išējo iš gero noro, o visai ne kaipo Gudų plėšikavimo talkininkai. Apie juos istorija rašo, kad jie sykiu su Gudais į pietryčius ėjo, bet nieko nesako, kad jie butų dalyvavę Gudų šaldravimo žygiuose. Priešingai, jie, matomai, nuo Gudų toliaus visiškai buvo atsiskyrę ir apie upę Tyrą (Dniestrą) pasilikę, kur laikinai kaipo ramųs žemdirbiai buvo geroką laiką apsigyvenę, iki pabaigoje trečiojo amžiaus po Kristaus jie vėl iškįla istorijos šviesoje jau kaipo stipri ir karinga tau't a. Juos mes dar kada-nors susitiksime musų tolimesniame papasakojime, todel dabar paliekame tenai kur radome.

Apie kitas su Gudais iškeliavusias lietuviškas gimines šioje vietoje mums nepri-

šieis kas daug pasakyti, — viena, kad pati istorija dar nedaug šviesos yra ant jų busenos užmetusi, antra — jų busena prie šito rašto užduoties nedaugeliu tesiriša.

Tokią tai trumpą musų giminių padējimo peržvalgą padarę, mes vēl grįžtame prie Hunų.

III.

Hunų Įsiveržimas Europon

§1. Pati Europa paruošia Hunams kelią.

Kad aiškiau numanyti, kokią rolę Hunai sužaidē pasaulio istorijoje, reikia nors trumpas žvilgsnis mesti į tuometinį Europos padējimą.

Įsidēmēkime, jogei tuose laikuose Europa — tai buvo Roma. Prisiminkime ir tą, kad Romos galybē jau buvo pradējusi žemyn dideliais šuoliais kristi. Jau buvo praēję laikai didžių Romos cezarių Augusto, Tiberiaus ir jų inpēdinių, kurie buvo sutvērę Romos taip vadinamąją "aukso gadynę".

Pirmiausiai Romos pamatai sudrebējo laisvēs netekus. Jau ciesorius Deokletianas (284 m.) drąsiai apsiskelbē vyriausiu ir vienintēliu Romos ir beveik viso pasaulio viešpačiu ir despotu. Romos senatoriai, kurie ikišiolai dar nors silpną žmonių balsą galēdavo išreikšti, dabar tapo paversti į nebyles lēlytes. Negana to. Tas patsai Deokletianas su didžiausiu įnirtimu atnaujino savo pranokējų ciesorių užvestus pasibaisētinus persekiojimus krikščionių. — Tokiu budu Romos galybē vienu rēžtu susilaukē du pavojingu priešu: vieną — savo pris-

paustąją pagoniškąją visuomenę, antrą — kraujuose plukdomą krikščionių žmoniją. Pačioje Romoje ir josios užkariautose provincijose kilo nesuskaitomi ir gresmųs maištai ir sukilimai. — Nebegalēdamas toko didelio Romos pasaulio išvaldyti, Deokletianas priskyrē dar tris bendrus ciesorius, kurių kiekvienam pavedē tam tikrą dalį svieto valdyti, o patsai apleido Romos žemę, perkeldamas savo sostą Nikodemijos miestan į Mažąją Aziją.

Tai buvo didžiausi Deokletiano klaida ši'tas persikēlimas Azijon. Šituo žygiu tapo pradēta plēšti Roma į dvi pusi ir jos stiprybē į dvi dali išskirti. Ką Deokletianas pradējo, tą jo vēlesnis inpēdinis Konstantinas Didisis užbaigē. Jisai, po 314 m. pasilikęs vienintēliu visų Romos pasviečių ciesorium ir despotu, galutinai Romos valdžiavietę pasiskyrē Konstantinopoliaus mieste, kurį jis patsai Byzantijoje, dabar'tinēje Turkijoje, išstatē. Pačią Romą ir visą vakarinę Europą pavedē valdyti tam tikriems, savo nuskirtiems valdimierams. Pagaliaus nuo 364 m. Romos imperija galutinai tapo padalinta į dvi dali: Vakarų imperiją ir Rytų imperiją; pirmąją valdē ciesorius Valentinianas, antrąjį — ciesorius Valensas.

Nuo šito laiko Romos galybē, budama pusiau padalinta, pradējo tirpte tirpti. Jau buvo paliovę Romon plaukę laivai, prikrauti aukso, sidabro, visokeriopų pasaulio turtų ir nesuskaitomos minios vergų, kaip buvo senovēje. Valstija biednējo ir tolydžiui brido vis gilyn į skolas, nežiurint to, nors savo valdiniams pastaruosius marškinius mokesčiais nuvilkdavo. Kariumenē negaudama algos nuolatos maištus keldavo, o kurios-ne-kurios provincijos atvirai Romos valdonybę nusimesdavo ir sau atskirus karalius išsirinkdavo. Bankrutijo turtingiausi luomai aristokratijos, o jau vergų ir bēdinojo proletarijaus gyvenimas pasiekē augščiausį skurdo laipsnį.

Su ekonominiu suvargimu visuomet grečiumi eina ir visuotinas kulturinis šalies bei tautų puolimas. Taip dējosi ir Romoje. Visos tos begalinēs eilēs Romos galiunų-patricijų, kurie praējusiais amžiais yt kokie sietynai žibēdavo apie savo saulę galingų Romos cezarių sostą, ir prieš kuriuos beveik visas pasaulis drebējo, dabar suslinko ir visuomenēs tamsiuose rukuose išsklido. Gražiausios architekturos, stabmeldiškieji dievnamiai, palociai, cirkai, amfiteatrai, šventvietēs su savo auksuotomis marmuro kolonomis, pradējo Romoje irti

ir griuti. Galingi Romėnų senovės dievai: Jovis, Minerva, Saturnas ir Marsas metė savo stabus kniupščiomis į žemę, idant daugiaus jau niekuomet nebeatsikelti.... Tirpo tie milžiniški turtai iš viso pasaulio surinkti, sykiu temo ir gaišo visatiname nykime ta gražiausioji Romėnų raštija, poezija ir dailė. Nutilo dailiabalsiai Romėnų dainiai, o viršum jų prabudo bado ir nusiminimo riksmas iš krutinių milijonų vergų ir Romos valdomųjų svetimųjų provincijų. Sugedimas ir ilgaamžinis ištvirkimas Romėnų diduomenės, o nuskriaudimas liaudies pagaliaus rodyte rodė, jogei Romos stabmeldinė civilizacija jau baigė atgyventi savo paskutines dienas.

Teisybė, kad vieton praeinančios stabmeldinės civilizacijos, 4-ame amžiuje jau buvo pražydusi krikščionių civilizacija. Teisybė, kad Roma buvo jau visos krikščionybės vidurakis. Naujas mokslas — meilės artimo ir prakilnios ukėsystės suteikimas kiekvienam žmogui-piliečiui, rodos jau buvo inleidęs šviežio kraujo į gįslas Europos žmonijos 5-tame šimtmetyje. Vienok viskas šitas nesulaikė Romos puolimo, bet dar juoba paskubino.... Pati Roma, senutė Roma jau ruošė sau laidotuves. Kas senas, tas yra nusenęs, ir pareina anksčiau ar vėliau

laikas tam su naujaja gadyne atsisveikinti....

Ant nukaršusios Romos civilizacijos laidotuvių pasiskubino nauji ir išgąstingi gaivalai. Tai buvo tytveikos klujojančių barbarų. Vandalai, Švabai, Alanai, Burgundai, Gudai ir kiti klajunai tai iš rytų tai iš šiaurēs Romos žemes užimdavo ir kiekvieni stengdavosi kuodaugiausiai Romos turtų pasiplēšti, — tarsi atsiimdami tą, ką patįs Romēnai senovēje buvo iš svetimų šalių išgrobę ir Romon sugabenę. Vēlesniu laiku net ir lietuviškos giminēs stengēsi mirštantį liu'tą-Romą įspirti ir savo dalį iš jos atsiimti, — nes buvo laikas, kuomet lietuviškieji Giruliai, vedami savo karaliaus **Vadukario** (Oduvakario) buvo Italiją nupustiję ir ant jos sosto savo karalių pasodinę....

Tarpe tų visų Romos karšintojų pribuvo ir Hunai.

§2. Kaip Giruliai nuo žuties išliko.

Tais laikais, apie kuriuos mes pasakojame, pusētinai garsiai buvo paskilbęs vardas musų viengenčių Girulių pasaulio istorijoje. Jie buvo sutvir'tēję kaipo neprigulminga tauta, po valdžia savo karaliaus Alarikio, potam kaip jie, kaip augščiaus regējo-

me, buvo iš dabartinēs musų Lietuvos su Gudų bangomis nuslinkę net Juodųjų marių linkon. Ir štai kaip toliaus jų dējos vyko.

Mažojoje Azijoje pakilo tautos, norēdamos Romēnų viršenybę nusimesti. Ypatingai buvo sustiprēję Persai. Taigi 259 m. Romos ciesorius Valerianas pasiryžo skaudžiai nubausti besišiaušiančius Persus, ir tuomi tikslu surinkęs pačią stambiausią Romēnų armiją išsikēlē Mažojon Azijon (į tą pavojingąjį karēs žygį, iš kurio vēliaus nei patsai ciesorius gyvas nebesugrįžo). Šitą matant, Giruliams parējo mintis, jogei dabar, kada Romēnai užimti karēmis, atējo pagabi valanda suduoti šiems pastariesiems smugį ir ant visados paliuosuoti iš-po Romēnų jungo savo gentainius Dokus, Mysius ir Trakus. Todel Girulių vadas N a u l o b a t i s, surinkęs didelius burius savo jaunuomenēs, užgulē Romēnų valdomas žemes.

Kaip žinome, Giruliams tuo žygiu nepasisekē Romēnų galybēs palaužti; tečiaus tasis Girulių pasikilnijimas tokį armyderį Romoje padarē, kad ciesoriaus sunus Galienus bevelijo pinigais nuo Girulių ramybę pirkti, negu su jais kariauti. Pirkdamas tą santaiką Romos ciesorius Giruliams atidavē didelius žemēs plotus tarpe Dniepro ir Juodųjų marių, kur buvo musų viengen-

čiai drauge su kita lietuviška gimine, Gelionįs jau buvo apsisėdę ir ramų gyvenimą bepradėję vesti. Patsai Naulobatis tapo priimtas Romos pilietybėn ir apdovanotas labai augštos garbės Romos konsulo titulu.

Tačiaus nepoilgo kitos audros pradėjo kilti ir ramų gyvenimą Giruliams drumsti. Tai buvo nauji Gudų įsisiubavimai. Gudai niekomet ant vietos nenurimdami, dabar buvo būtinai užsigviešę užpulti Romėnus ir jų imperiją griauti. Kaipogi apie 269 m. jie sutelkė daugybę aplinkinių tautų, kurių tarpan ir Girulius telkties jie prispyrė. Viso labo Gudai sudarė apie 320,000 ginkluotų vyrų, su kuriais ir įsigriovė į Romėnų provincijas. Įvyko ilgos ir smurtos imtynės, kurios labai netikusiai Gudams užsibaigė, nes pastarajame mušyje ant upės Naisės ciesorius Aurelius sumušė Gudų tytveikas iš padomėnės.

Apsivylę Gudų galybėje ir dikčiai tokiose talkose nukentėję, Giruliai ilgainiui pasiryžo netik niekomet su Gudais nebesidėti, bet ir jų pačių galybę sulaužyti, idant jie nebegalėtų paskiaus Girulius traukti į tokias pavojingas talkas. Delto apie 350 m. Giruliai sutelkė visas aplinkines Lietuvių gimines, kaip lygiai pasikvietė iš šiaurės burius Alanų (apie kuriuos žemiau pasa-

kysim), ir apšaukē visuotiną karę priešais Gudus. Bet liudnos pasekmēs iš to išējo. Tais laikais Gudai buvo sau apsirinkę karaliumi garsųjį G e r m a n a r i k į; 'tai buvo smarkus kariauninkas, guvus politikierius, garbegodys valdonas ir uršus tyranas. Taigi po jo vada susispietē nesvietiškos tytveikos Gudų padermēs žmonių. Tarpe lietuviškųjų giminių ir tarpe Gudų kilo kova už gyvastį ir mirtį. Ir 'ta kova musų viegenčiams užsibaigē taip nelaimingai, kad jie baisiai sumušti, turējo gelbē'ties visišku pasitraukimu iš savo žemēs. Likusieji nuo tos nelaimingos karēs Giruliai, drauge su savo talkininkais Alanais traukē į pietus, vieni kitiems prisiekę verčiaus savo žemę apleisti, ar geriaus net Romēnams pasiduoti, negu pripažinti ant savęs Gudų viršenybę.

Po tulo laiko mes randame Girulius apsigyvenusius Pannonijoje (dabartinēje Vengrijoje). Matomai, jie netiktai veikiai atkuto, bet ir pusētinai sustiprējo, nes ilgainiui jie susidumē prieš Romēnus ginklą pakelti ir su savo kariumenēs buriais ištraukē su tikslu užkariauti nuo Romēnų Gallijos žemę. Tačiaus ir dabar Giruliams nepasisekē, nes Romēnai Girulius ir Alanus taip sumušē, kad šiejie priversti buvo vēl atsitraukti į Trakiją, kur jie Getijos pustynē-

se nuo Romēnų keršto pasislēpē ir tenai atvangiai apsigyveno.

Gudai vis dar tebebuvo ant Girulių intužę; ir dabar, kuomet šiuos Romēnai iš pietų pusēs prispaudē, Gudai buvo jau pasiryžę truks-plyš — užgulti su savo gaujomis Girulius ir juos visiškai išnaikinti. Tasai juodas Gudų pagiežos debesys veikiai ir neišvengiamai ant Girulių galvos butų nukritęs, jeigu tuom tarpu Gudai nebutų pajutę sau didesnio pavojaus iš kitos pusēs. Tai buvo išgąstingas sukurys, kuris pasirodē iš šiaurēs — bangos puslaukinių Hunų. Patįs Gudai pastiro iš nuogandos, ir visus pasiryžimus metę atsisuko atgal patįs savo gyvastį gelbēti. Tokiu budu musų viengenčiai Giruliai tapo išgelbēti nuo sau mirtingojo pavojaus, gręsusio jiems visišku išnaikinimu.

§3. Pirmasis Hunų Europon įsiveržimas.

Šio veikalēlio pradžioje mes palikome Hunus, kadai tai senovēje bevedančius ilgas ir smurtas kares su Kitēnais (Chinais) tolimuose Azijos rytuose. Kaip jau regējome, Kitēnai buvo Hunus ilgainiui išvarę Europinēs Rusijos linkon. Besiubuodami Hunai po Siberijos tyrlaukius ir aplinkui Kaspijos mares, savo bangomis jau buvo

pirma savęs vakarų linkon atstumę šias arēniškąsias tautas: Mažagētus, Ižeduonius, Kimerius ir daugybę kitų. Tuomi tarpu per keletą metašimčių Hunai visiškai pranyksta iš Kitēnų akių ir nuo jų istorijos lapų, ir vēlgi po tų keleto ukanotų amžių, apie 100 m. po Kristaus, jie pasirodo apie Volgos upę, kuomet apie juos garsas nugąsdina visą Europą.

Didelēs gaujos šitų barbarų, su savo gyvulių bandomis ir kaimenēmis, su savo vežimais kuriuose buvo jų pačios ir vaikai susodinta, su savo pavergtomis ir pusiaugeruoju pritelktomis tautomis, sukeldami didelį alasą Hunai brazdējo Volgos pakraštēmis į pietvakarius. Perēję Skytiją, pamušę ir pajungę po savim užeinamas tautas, jie persikēlē Volgą ir įžengē į taip vadinamą Sarmatiją, kurioje nei viena tauta neįstengē Hunams atsispirti: vieni išsigandę bēgo tolyn, kiti pasidavē vergijon. Vienintēlē iš didesnių tautų, ką drįso Hunams pasipriešinti ir suturējo Hunų tolesnį veržimąsi net per ištisus 200 metų, — tai buvo **Alanai.**

Alanai buvo labai senai iš kur tai nuo Uralo kalnų atsikraustę dabartinēn Rusijon. Buvo tai žema barbarų dermē, vienok ne taip abuoji kaip Hunai. Iš prigimimo

tai buvo mušaunųs, smurtųs ir puslaukiniai žmonēs; vienok jie yra priskaitoma prie kulturingųjų Arenų veislēs, nors galējo turēti nemažas priemaišas ir mongołiškaituraniškojo kraujo. Vyriausis jų užsiēmimas buvo karēs; tačiaus ilgainiui Rusijoje pagyvenę ir nuo vietinių lietuviškųjų beł vēliaus žinomų slaviškųjų giminių kulturos prisiēmę, jie užvedē pas save žemdirbystę, o užvis labiau gyvulių auginimą ir ganymą, delko juos ir buvo vadinama "pastorale" arba "piemenų tauta". Vienintēlē jų religija buvo — garbinimas karēs dievo Marso (kurį tik vieną rodos jie ir teturējo); melsdamiesi jam Alanai puldinēdavo kniupšti į žemę priešais kardą į žemę inbestą. Karēs laiku išmušę priešus, nuo jų nugarų diržus lupdavo ir iš tų darydavo arkliams kamanas, šlajus ir kitus pakinktus. Prie to viso jie tečiaus turējo vieną iš gana šviesių savo ypatybių, butent mylējimą łiuosybēs: jie taip neapkęsdavo prievartos, kad delei šito principo net naminių vergų neužłaikydavo, nors tose gadynēse pas visas augščiausiai kulturingas tautas vergija kuoplačiausiai žydējo. Alanų dermē buvo tuomet apgyvenusi žemēs płotus tarpe Volgos ir Dono upių bei visu Pajuodmariu, pradējus nuo dabar-

tinēs Bessarabijos, iki Voronežui ir Saratovui.

Alanai senovēje į šitas žemes atēję, per nuolatinēs kares jau spējo daugelį tautų po savim pamušti. Pamušę jie buvo tautas vēliaus žinomas po vardu Slovēnų, taip jau išsiplētē Alanų viršenybē ir ant Lietuvių Juodmarēnų grupēs, iš įvairiais vardais tautų susidedančios. Iš pastarosios grupēs Alanai buvo po savim palenkę šias lietuviškas gimines: **Ažutyrius** (tai yra Tyro arba Dniestro upēs gyventojus), **Mažagetus, Litalanus, Gelionis, Gilius, Piaukinius,** mažuosius **Getvingius** ir kitas. Lietuvių giminēs buvo šviesiaplaukēs, o Alanai žebraijuosvi. Todel su pirmaisiais per apsivedimus ir kitokius prietikius susimaišydami, patįs Alanai prašviso ir apskritai kulturingesni paliko. — Apie Ažutyrius buvo dar senovēje pasakojama, jogei jie buvę turtingi auksu, visame kame prabingę, ir savo pobudžiu taip minkšti, kaip moterįs, patapę. Jie visi bendrai turēdavo savo moteris, ir todel nežinodami “kas mano kas tavo”, jie neturējo savo tarpe jokių pavydų nei kerštų. Šiaip iš visų atžvilgių jie buvę labai panašųs senovēs Trakēnams (spējama, kad jie ir buvo kadaisiai iš Trakijos atkeliavę Getai). — Kaslink Gelionių, tai šiokios žinios

apie jų gyvenimą užsiliko: Jie dar prieš Kristų gyvenę grečiumai didesnēs lietuviškos tautos, vardu Budinų, kurie kadaisiai buvę nuo Indijų atkeliavę. Gelionis turējo ant Juodųjų marių krašto didelį savo miestą, vardu **Gelionus**. Miestas buvęs vien tik iš medžio pastatytas ir apvestas pastebētinai augšta siena, kurios ilgis buvęs iš kiekvieno šono po 300 stadijų. Vyriausis Gelionių užsiēmimas buvęs tai žemdirbystē. Jie apsčiai visokių javų turēdavę, iš kurių mokēję sau gardžią duoną kepti, taipgi aplinkinēms tautoms pardavinēti. Gelionių žemēje žydēję sodnai ir daržai, įvairiais vaisiais ir daržovēmis prisodinti. Nei karalių nei generolų Gelionįs neturēję, bet gyvenę autonomiškais valsčiais. Vasaros laiku jie dažnai nuogi vaikščiodavę, regis delto, kad mēgo savo kuno dailum sudējimu pasigerēti. Kaip Ażutyriai taip ir Gelionįs turēdavę madą savo kuną rausvai ir gelsvai teplioti.

Tai tokios ir kitokios buvo lietuviškosios giminēs, kurios tuo laiku buvo po Alanų viršenybe. Taigi Hunai, kaip jau minējome, visas tautas šiaurēje pavergdami, užsidurē pirmutinę atkakliai pasipriešinusią tautą-Alanus. Nuo to laiko, tai yra nuo 100 iki 300 prieš Kristų mes matome Alanus

nuolatos besikaujančius prieš bangas Hunų. Šitie bastunai, lyg kokios pagairės (stichijos) varomi, su inirtimu buvo užsibruožę veržtis į pietus, nei to krašto geografijos pažindami, nei žinodami kokie tenai žmonės gyvena. Sakoma, jogei Hunai, beteriodami Alanus, ilgainiui dasigavo iki **Majočių Balos** (Palus Maeotis), kurią dabar Azovo jure vadina. Čionai jie įstrigo į germėtus raistus ir juose pasklydo, neberasdami kelio tolyn su savo vežimais ir gyvulių bandomis išsibriauti. Ilgai čionai jų gaujoms bekluikinėjant, vieną sykį (kaip pačių Hunų padavimai sako), tuli Hunų medžiotojai pamatė raistais bebėgančią naminę stirną, paskui kurią jie sekdami aulinkui išėjo iš girių ir išvydo plačių lygumų erdves, kurių padumavusiose mėlynėse regėjosi laukai, pievos ir žmonių apgyventos sodybos. Taip kelią suradę Hunai nesvietiškai prasidžiugo ir veikiai pasikėlė briautis iš girių į tą kraštą. Koki jų buvo nuostėba, kuomet jie vėl atsidurė ant šimtmetinių priešų — tų pačių Alanų!

Tai buvo 375 m. Tuomet Hunų karaliumi arba vadu buvo garsus smarkuolis ir despotas V a l a m i r a s (Balamber). Dabar jojo vedami Hunai su visa savo galybe užgulė Alanus, kad juos butinai sunaikinti.

Ant Dono upēs, kur-nors apie dabartinį Rostovą, įvyko tokis baisus mušis, kokio Alanai dar niekomet su Hunais nebuvo turēję. Ir čionai, pirmiaus per du šimtu metų prie Hunus išturēję, dabar Alanai paskutinę kovą visiškai pralaimējo. Nesuskaityti tukstančiai Alanų krito ant kovos lauko, sykiu pražuvo ir jų karalius.

Kritus Alanų galybei dabar atsidarē Hunams kelias traukti linkui Dunojaus, į Gudų apgultas ir teriojamas lietuviškas žemes. Gi sumuštieji Alanai išsisklaidē į kelias dalis. Viena jų šaka vadinama Litalanais pati savyje perskilo ir išbēgo į vakarus, linkui Baltiko jurių, tai yra į dabartinę Lietuvą; tenai jie apsigyvenę ilgainiui susimaišē su musų proseniais Aisčiais, iš ko vēliaus susitvērē galinga giminē, vadinama **Lituaniai** (kartais vadinama Litvikingais), — tai dabartinių Lietuvių tautos vardas Didžiojoje Lietuvoje; tų pačių Litalanų likus tautos skiltis, paskriję nuo Hunų, pakliuvo Padunojēn, kur dar 12-me amžiuje buvo žinomi po vardu **Latovikų**. — Antra Alanų šaka pasislinko dabartinēn Rusijon, į apygardes dabartinēs Maskvos, kur vēliaus susijungē su savo viengenčiais Rosalanais, Sarmatais bei kitomis slaviškomis giminēmis; jų ainiai davē pradžią dabarti-

niams Maskoliams. Trečia Alanų dalis išskrijo linkui Kaukazo, kur jie kalnynuose apsigyvenę šimtmečius savo tautystę išlaikē, ir dabar šiandien jų ainiai tebesiranda, **Osetinais** vadinami. — Dar viena tos plačios giminēs šaka pabēgo dabartinēn Vengrijon, o vēliaus nudumē per Europą net dabartinēn Ispanijon.

Nemaža vienok Alanų dalis pabēgti nesuspējo; jie nusilenkē prieš Hunus ir, jų abazan prijungti, traukē toliaus Dunojaus linkon, kur po lietuviškas žemes Gudų tyťveikos klujojo. Tai buvo laikas, kuomet, kaip viršuj pasakojome, Gudai buvo jau pasirengę lietuviškuosius **Girulius** Getijos pustynēse išnaikinti, bet Hunų bangos nusigandę, staigu atsisuko patįs save nuo naujo neprieteliaus gelbēti.

Tokie tai buvo pirmieji Hunų žingsniai slaviškose ir lietuviškose žemēse.

§ 4. Hunai sumuša Gudus Lietuvių žemēse.

Ir taip Hunų debesis pavojingai dudendamas ir grumsdamas slinko iš Rusijos tyrlaukių į pietus. Nutirpo iš baimēs Gudų giminēs šitą audrą prijausdamos. — Gudai tuomet jau buvo į dvi šaki pasidalinusios.

Viena jų šaka vadinosi **Aušrogudžiais** (Ostrogotais), tai yra "aušros" arba rytų

Gudais, — delto, kad jie pirmiausiai, nuo Baltiko marių į rytus atėję, čionai Pajuodmarėje išsiplėtojo. Antroji Gudų šaka vadinosi **Vakargudžiais** (Vizigotais), — delto, kad jie daugiausiai į vakarus, apie Vystulės upę, bastėsi. Pirmieji atėjo Pajuodmarėn iš pietinės Prusijos ir dabartinės Lenkijos (jie tai su savo bangomis, kaip augščiau pasakojome, eidami per Baltėnų Lietuvių žemes, buvo su savim į Pajuodmarę patraukę ir musų gentainius: Girulius, Skirus, Sudargus, Rugius ir Lygius), gi Aušragudžiai jau vėliaus artyn Pajuodmarės atsidangino nuo dabartinio Vokietijos Meklenburgo ir Pamarėlių (Pomeranijos). Pirmiausia Hunai, palaužę ir po savim pajungę likusius Alanus, užtiko Aušragudžius žemėse šių lietuviškų Pajuodmario giminių: mažųjų Getvingių, Piaukinių ir Girulių, — tai yra dabartinėje Bessarabijoje, visai ant Rumunijos rubežiaus, arti Juodųjų marių. Aušragudžiai šias žemes jau buvo pavergę, ir jų karaliumi buvo jau kitoje vietoje musų minėtasis Germanorikis. Šitas Gudų tyranas jau buvo begalinę baimę įvaręs Romėnams. Gi šiaurėje jis buvo veik pilnutėlis valdonas pradėjus nuo Juodųjų iki Baltiko marių. Po jo jungu stenėjo daugybė tautų ir tiktai progos laukė, kad

jojo nusikračius. — Nuožmus Germanorikio budas yra atvaizdinamas vienu iš daugelio jo žvēriškų siautimų paveikslu: Vienas Rosolanų karaliukas, pasinaudodamas sumišimu Hunams ateinant, pasikēsino nuo Gudų atsimesti ir pasilikti neprigulmingu. Intužęs Germanorikis, užgriebē to karaliuko pačią, ir prisakē ją, tarpe dviejų laukinių arklių pririšus, gyvą pusiau perplēšti! Nelaimingosios karalienēs broliai, keršydami už savo seserį, patogų laiką nutykoję, su peiliais Germanorikį subadē. Po šito jisai berods dar gyvas išliko, bet tiktai trumpam laikui, ir tarsi tiktai tam, kad patsai galētų Aušragudžių galybēs sugriuvimą matyti ir pats sau gyvastį atimti, kaip tuojaus paregēsime.

Tuomtarpu Hunai jau pradējo griautis į Gudų valdybas. Tarpe Germanorikio pavaldinių įvyko neišpasakytas sumišimas. Jau gana žiaurųs buvo Gudai, bet didesnis Hunų žiaurumas girdējosi. Gudai jau senai buvo Hunų vardą girdēję, bet jų pačių dar niekuomet nebuvo akis į akį matę. Dabar pasklydo vienas už kitą kluikesni gandai. Bēgančios nuo Hunų tautos Gudams pasakojo, jogei ateina tokie baisųs neprieteliai, prieš kuriuos niekas negali atsilaikyti; jų skaičius esąs akimi neužmatomas; jų nuož-

mybēs niekas negalį išpasakyti. Šitie gandai nuo vienų į kitus pernešami, šimtais kartų didējo. Pagaliaus patįs Gudai veikiai pamatē šiaurēs pusēj liepsnose apsemtus savo kaimus,nuo gaisrų padumavusią padangę ir veikiai pasigirdo riksmas išmušamųjų žmonių. Visuotinoji išgąstis dar labiau pasididino pasirodžius patiems Hunams. Ant savo arklių prigulę, kupras išlenkę, priplotomis nosēmis, żebro veido bebarzdžiai azijatai, su intužimu išsišiepę, kardus augštyn iškēlę, spiegliu balsu klykaudami lakstē šuoliais, visur nešdami ugnį ir mirtį.

Pasenęs Aušragudžių karalius Germanorikis (turējo jau 110 metų), buvo iš pradžių dar pasiryžęs prieš Hunus atsispirti, vienok jis veikiai nujautē, kad veltui bus stengtis. Matote, Gudų pavergtosios tautos bevelijo, kad Hunai Gudus pergalētų, ir todel maża kas Gudų nelaimei prijautē. Slaviškieji Rosolanai veikiai nuo Gudų atsimetē, o lietuviškosios giminēs: Skirai, Giruliai, Piaukiniai ir Getvingiai nusprendē — arba kur toliau į pietus nuo Hunų pabēgti, arba geriaus net po jų viršenybe pasiduoti (nes girdējosi, kad Hunai pasiduodančių neišmuša), negu lieti savo kraują už Gudus savo prispaudējus. Gudai neteko sau prietelių iš visų pusių, o čion jau siautē Hu-

nai. Tarpe pačių Gudų nesutikimai įvyko: jųjų tautos taryboje vos keletas narių turėjo drąsos išsitarti už karę prieš Hunus ir už savo karalių Germanoriki; didžiuma apie tai ir girdėti nenorėjo, ir ragino visą Gudų tautą bėgti kur toliau.

Bet jau vėlu buvo gelbėtis, nes Hunai apsupo Gudus iš visų pusių. Karalius Germanorikis, nusiminimo priepuoloje, pasidarė sau galą. Didelė didžiuma Aušragudžių, be kovos be nieko tapo pritrypta ant vietos ir sumišo Hunų bangoje. Tiktai maža dalelė Aušragudžių spėjo į vakarų pusę pabėgti, kur jie tiktai po ilgo laiko jau Hunų siaubimui ant vietos apsistojus, pradėjo atsipeikėti, ir vėliaus jau vėl istorijoje pasirodo.

Taip tai Hunai dvi didžiausias barbarų tautas: Alanų ir Aušragudžių, visiškai nuslėgė ir prie žemės primušė, savo pirmuoju įsiveržimu Europon, 376 m.

Taip atsitikus su Aušragudžiais, jų broliai Vakargudžiai, siubuodami ir plėšikaudami tarpe upių Porutės ir Dunojaus, dabartinėjė Valachijoje-Ruminijoje, — kur gyveno lietuviškoji tauta Dokai, — girdėjo savo brolių Aušragudžių nelaimingą likimą ir patįs pakirdo gelbėtis. Jiejie karaliaus tuotarpu neturėjo, bet buvo valdomi "su-

džių". Tuo laiku juos valdē pusētinai gu-vus žmogus, sudžia Atanarikis. Jisai buvo nusprendęs ant żut-but stoti prieš Hunus į kovą. Su tuo tikslu jau buvo pradējęs rinkti savo vientaučių burius laukuose tarpe dabartinių Ruminijos miestų Pakšionių ir Brailos. Bet jam tas įvykinti nebepasisekē. Baimē prieš Hunus jau iš anksto buvo Vakargudžius pergalējusi. Jie apie karę visai nebemislydami, buriais apspito savo sudžią Atanarikį ir drebēdami maldavo, kad jisai juos perkeltų anon pusēn Dunojaus upēs, kur tuomet gyveno lietuviškieji Mysiai ir Trakai, o dabar yra Bulgarijos žemē. Jie tikējosi, kad Dunojaus upē busiąs geresnis apginklas prieš Hunus, negu jų pačių ginklai.

Bet persikelti per Dunojų netaip buvo lengva. Pirmiausiai reikējo išsiprašyti rytinēs Romos imperijos leidimo, nes tas žemes, kaip mes jau augščiau matēme, nuo senų laikų Romēnai buvo pavergę. Tuo laiku, kaip mes kalbējome šio perskyrimo pirmame paragrafe, rytinēs imperijos valdonu buvo ciesorius Valensas. Taigi Vakargudžiai ir pasiryžo pulti keliuose ciesoriaus Valenso, kad jiems leistų už Dunojaus persikelti ir nuo Hunų pavojaus išsigelbēti. Didelēs minios Vakargudžių susirinko pa-

lei Dunojaus upę su savo moterimis, vaikais ir seniais, su tukstančiais savo šeimynų ir su ašaromis, riksmais ir aimanavimais maldavo Romėnų, kad jiems leistų persikelti Trakijon ant lietuviškų žemių, kur jie żadėjosi ramiai žemę apdirbinėti, mokėti Romėnams donį ir statyti savo kareivius į Romėnų armiją. Ciesorius Valensas, žmogus minkšto ir svyruojančio budo, ilgai nesumanė, ką su tais Gudais padaryti. Pagaliaus jisai pasiryżo leisti Vakargudżiams persikelti, nes jisai lukėjosi, kad Gudai bus jam didelė pagalba prieš pačius Hunus atsispirti. Tokį leidimą gavę Gudai kėlėsi per Dunojų didžiausiame sumišime ir triukšme. Per ištisas devynias dienas ir naktis użė laivukai ant Dunojaus iki Vakargudžiai savo gaujas pergabeno kiton pusėn, į lietuviškąją Mysiją.

Istorija niekuomet neatleidżia Valensui tos nuodėmės, kokią jisai padarė leidimu Gudams užimti tas žemes. Teisybė, kad tai buvo padaryta mielaširdingas darbas, vienok Gudai šito nesuprato, ir veikiai atsilygino patiems Romėnams aitrum nedėkingumu, pustydami jų žemes ir griaudami pačią Romos imperiją. Patsai ciesorius Valensas viename mušyje su Gudais tapo jų apsiaustas, ir kuomet jisai buvo vienoje lie-

tuviškoje grintelėje pasislėpęs, Gudai jį gyvą su visa grintele sudegino....

§5. Hunų imperija nuo marių iki marių.

Viršuje aprašytu atsitikimu užsibriežia istorikų taip vadinamasis "pirmasis Hunų įsiveržimas Europon". Istorikai pasakoja, jogei su šituo įsiveržimu į dabartinę Ukrainą, Ruminiją ir Vengriją, Hunai toliaus nebeėjo, bet "staigu apsisukė" ir vėl patraukė per Rusiją į Aziją, iš kur jie buvo atėję. Tas išdalies tiesa, bet apskritai visai klaidingas išvedimas.

Teisybė, kad Hunai, abejus Gudus išbaidę iš Pajuodmario, nebeėjo tolyn anon pusėn Dunojaus upės. Bet jie visai nemanė visi begrįžti Azijon. Teisybė, kad jų banga, tai yra Hunų patįs neramiausi gaivalai, negalėjo ant vietos pastovėti, neidami tolyn; pasiekė Karpatų kalnus ir delei mums nežinomų priežasčių nebegalėdami tolyn eiti, pasisuko atgal į šiaurę, per dabartinę Galiciją, paskiaus per Volyniją, ir toliaus per Dnieprą ir Volgą į Siberiją. Bet toli gražu Hunai savo užkariautų vietų neapleido. Priešingai tarpe Hunų pirmojo įsiveržimo po jų karaliumi Valamiru 375 m. ir vėliaus jų istorijoje iškilusio baisuolio Attilos 450 m., tai yra bėgiu 75 metų mes matome susi-

tverusią galingą Hunų imperiją, kurios rubežiai pietuose siekė Dunojaus upę, o į vakarus tiesėsi iki Baltiko jurių, gi šiaurėje iki Ledinio okeano. Visa dabartinė Rusija, Lenkija, Lietuva, Suomija, visas Pajuodmaris ir Siberija buvo Hunų rankose. Nesuskaityta daugybė tautų mokėjo Hunams donį. Abidvi Romos imperijos prieš Hunus drebėjo ir kasmetas mokėdavo dideles sumas pinigų, kad tik jie ramiai sau šiaurėje laikytųsi.

Šalia to, kad Hunai buvo žemos rųšies barbarai, jie vienok turėjo vieną pastebėtiną ypatybę politikoje sumanumo, sulyg kurio jie mokėjo šimtus įvairių tautų po savo valdžia išlaikyti. Kiekviena tauta drebėdama klausė Hunų įsakymų, siuntė iš savo žmonių surinktą donį, ir statė burius savo surinktos jaunuomenės kareivių. Iš kiekvienos tautos Hunai buvo paėmę po keliolika augštos kilmės žmonių, kaipo laidus arba užstatą; jeigu kuri nors tauta butų apreiškusi Hunams pasipriešinimą, tai tos tautos laidų galva užtai turėjo atsakyti.

Lietuvių giminės: Skirai, Giruliai, Sudargai ir kitos, kaip matėme pirmiaus su Gudais tai sėbravosi, tai kovas vedė. Dabar Gudų galybei nupuolus, Lietuvių giminės po Hunų viršenybe pasiliko. Ir netikė-

tai Lietuviai Juodmarēnai, bet ir dabartinē Didžioji Lietuva dabar jau nešē Hunų jungą. Nuo tolimų Baltiko pakraščių, nuo Finų, nuo Slavų bei Sarmatų pilni keliai buvo vežimų, kuriais plaukē visoki turtai surinkti per Hunų policiją; viskas tas buvo gabenama Hunų karaliaus abazan, iš kur tą jisai išdalinējo savo viršininkams ir kariauninkams. Juk Hunai nieko nedirbo, neveikē, o reikējo užganēdinti jų barbariški apetitai iki soties. Hunai buvo išradę visokias priemones, idant visas tautas savo prigulmybēje išlaikyti ir kuodaugiausiai iš jų visokių turtų prisiplēšti. Butų labai akyva net šių dienų despotams valdonams apie Hunų politiką pasiskaityti; tečiaus apie tai smulkių žinių neužsiliko, kadangi Hunų abaze nebuvo istoriko, kuris jų siaubimų dējas butų užrašęs. Viskas kas mums užsiliko, tai sklypeliai iš Hunų gyvenimo per Graikų ir Romēnų istorikus surankioti.

Iš musų istoriko Norbuto surankiotų išgalių, randame žinią, jogei dar 377 m. Hunų karalius Valamiras buvo įsakęs lietuviškoms giminēms susivienyti į vienus pulkus. Taigi šituo naudodamies, musų giminēs Skirai, Giruliai ir Sudargai susidarē į vieną tautiškąjį ryšį, po vadovyste vieno Skirų didvyrio, vardu E i d u k o n i o . Mes jau

pirmiaus matėme, kad Pajuodmaryje buvo lietuviška giminė, vardu **Litalanų,** kurių viena dalis buvo pasitraukusi į dabartinę Lietuvą, o kita pasiliko palei Juodąsias mares. Taigi ir dabar, kuomet minėtos Lietuvių giminės susivienijo į vieną ryšį, sakoma pradėjusios save apskritai vadintis **Litianiais.** Šitokiai Lietuvių sandarai įvykus, tulą laiką jie visi buvę apsigyvenę Dokijoje (dabartinėje Vengrijoje) ir tenai žemdirbyste užsiiminėjo.

Vienok nei Lietuvių giminės nei kitos tautos negalėjo ilgai ramiai gyventi. Neramus ir uršus Hunų budas ant vietos nerimo. Jie nuolatos inpuldinėdavo kaip į rytinės taip ir vakarinės Romėnų imperijos kraštus. Šituose žygiuose budavo priversti ir Lietuviai iš savo sodybų pakilti ir jungties Hunų abazan. Paminėtinas vienas yra Hunų ir jų pavergtųjų tautų inpuolimas Mažojon Azijon 396 m., kuomet Hunai perėjo Kaukazo kalnus, nupustijo visą Armeniją ir ištrypė maloniai žydinčius laukus Syrijos, mažai ką palikę neišgriauta ir neišdeginta.

Hunų akis visuomet buvo atkreipta į pietus, tai yra į Italiją. Todel 409 m. Hunų karalius U l d i s jau pasiryžo savo gaujas perkelti anon Dunojaus pusėn. Tasai išdi-

dus ir gryno kraujo barbaras, karalius Uldis, šitaip gyrēsi: "Jeigu tik aš panorēsiu, tai galēsiu pamušti visas šalis, ant kurių tik saulē šviečia". Tasai jo pasigyrimas vienok neišsipildē. Tiesa, jisai persikēlē anon pusēn Dunojaus ir užtvindē savo gaujomis lietuviškąją Trakiją, o dabartinę Bulgariją; bet čionai jisai tapo Romēnų sumuštas ir priverstas buvo galvatrukčiais bēgti atgal, po kam jisai pats krito. Hunų galybē pradeda plētotis ir Romos imperijai grumoti tiktai apie 423 m., kuomet du Hunų didžiunai broliai: Attila ir Blēda užžengē ant Hunų sosto, — jeigu tatai sostu galima pavadinti.

§6. Attila, Hunų vadas.

Kuomet Hunų karalius Uldis sukrito, jo vietą buvo trumpam laikui užēmęs tulas Hunų didžiunas, vardu Rugilas. Bet jam veikiai pasimirus, Hunai apšaukē savo vadais dujen Rugilo giminaičiu ir abudu broliu: Attilą ir Blēdą. Busintis Europos padrebintojas Attila, ingavęs valdžią, negalējo pakęsti, idant kas šalip jo dalintųsi su valdžia; todel veikiai pradējo savo brolio Blēdos bodētis, o nepoilgo jį pasalingai nužudē, tokiu budu pasilikęs vienintēliu ir pilnu valdonu nesuskaitomos gaujos

savo viengenčių barbarų bei dusyk tiek pavergtųjų ir nuolatinėje baimėje laikomųjų kitų tautų.

Attilos išvaizdą ir pobudį maždaug sekančiai nupiešia tos gadynės svetimieji istorikai. Jisai rodos buvo jau prigimęs, kad padrebinti pasaulį ir kad visas šalis nuplakti, — neveltui jisai ir tapo pramintas "Dievo rykštė", ir patsai tuomi labai didžiavosi. Jo eisena buvo, kaipo be galo išdidaus ir rustaus žmogaus; eidamas jis žvalgydavosi į visas puses, prie to jo akių baltimai kaip kokie rituliai rusčiai aplinkui vartydavosi. Visas jo kuno judėjimas rodos reikšte reiškė jo upo išdidumą ir savo galybės nuojausmę. Jisai ištikro buvo karių mylėtojas, ir tiktai apie mušius mintimis tegyvendavo, vienok nesiskubindavo veikti. Jojo patarimai buvo galingi ir griežti, kaip kirviu nukertami. Uršus ir jokios pagailos neturintis tiems, kurie jam priešinasi, vienok budavo nulaidus tiems, kurie jo pagailos melsdavo; su inirtimu apgindavo tas tautas, kurios jo globon iš geros valios pasiduodavo ir kokios-nors pagelbos prašydavo. Buvo nedidelio ugio, kresnas, plačios krutinės ir su didele galva; akįs buvo mažutės ir siauros, vadinas tyrai mongoliško kraujo. Barzda reta, ir tos pačios išsidraikę plaukai jau

buvo pražilusiais gyvaplaukiais išmarginti. Nosis priplota, burna plati, — tikras senovēs Lietuvių pasakų "platburnis". Prie to viso buvo tamsiai žebro veido, kaip ir šiandieniniai Kalmukai.

Paprastai yra sakoma, jogei žemiausios veislēs żmonēs nemoka niekados sveikai ir linksmai nusijuokti. Jeigu taip, tai Attila buvo tikro barbaro žiedas: jisai niekuomet nebuvęs matomas nusijuokiant. Visuomet rustus, visuomet apsiniaukęs, visuomet pasirengęs bartis. Eidamas jisai laikydavęs galvą priešakin atkišęs, lyg uostinēdamas, ar neras sau priešo, lyg ko jieškodamas. Eidavo skubotai, ir vis sau vienas panosēj murmēdavo, lyg su kuo bardavosi. Jisai prastai rēdydavosi, — prastai, bet švariai; kaip prastai rēdydavos, taip prastai valgydavo; kuomet svetimų šalių atvykusiems į Hunų abazą pasiuntiniams duodavo valgyti nuo aukso sudinų bei gerti iš sidabro indų, jis patsai čia-pat liepdavo sau paduoti valgį nuo medinių dubinių ir molinių terlių. Tečiaus nežiurint jo prastumo, kartais jam užeidavo barbariški instinktai, ir šoriais taip įnykdavo gerti, o pasigēręs ryte rijo moteris, kasdiena reikalaudamas sau naujos aukos. Gašlumas ant moterų pas Attilą buvęs toks didelis, kad vienų tik jojo

benkartų galējusi buti nemaža tautelē sudaroma.... Jokio tikējimo jisai neturējo, nei norējo apie tai žinoti. Budamas tamsus ir prietaringas, jisai turējo aplinkui save sudaręs didelį burį visokių žynių ir burtininkų, kurie prieš kiekvieną karēs žygį turēdavo jam išburti karēs žygio klotį. — Kaipo generolas arba vadas, jisai labai retai kada patsai dalyvaudavo ant karēs lauko su savo kariumene; ir labai dažnai, vesdamas tarybas su rytiniais ir vakariniais Romenais, jisai bevelydavo laimēti karę diplomatinēmis prigavystēmis ir vyliais, negu mušiais, kas iš dalēs jam ir nusisekdavo. Jo didžiausis ginklas buvo vyliugystē ir laužymas sutarto žodžio. Jisai budavo per keletą metų veda ginčus su Romos ir Konstantinopoliaus ciesoriaus pasiuntiniais, visaip juos prigaudinēja, išjuokia, vakarykščius savo žodžius šiandien kitaip išverčia, o tuom tarpu pašaliais, tarybas vedant, Hunų buriai varo savo darbą beteriodami Romos ir Rytų žemes. Jisai žaisdavo su savo aukomis, kaip katē su pele, ir beveik visuomet savo pergalę laimēdavo pasalumais, ingąsdinimais, tai papirkimais, negu mušiais ant kovos lauko.

Tokį tai Attilos paveikslą žodžiais nupiešia Romēnų ir Graikų istorikai. Kitokio

paveikslo mums istorija nepaliko, nes Attila nēra leidęs nei savo paveikslo kam nors nupiešti, nei savo biusto iš gipso ar marmuro padaryti, — tarsi gēdydamasi savo paveikslą palikti ateinančiai pasaulio istorijai.

Vienok užgaidos Attilos buvo labai didelēs. Jisai buvo pasiryžęs sutverti ir amžinai sutvirtinti galingą Hunų imperiją. — Kaip augščiau matēme, Hunai jau buvo valdonais visos šiaurēs nuo Juodųjų marių iki Baltiko. Tečiaus Attila numanē, jogei ši imperija negalēs ilgai pastovēti, jeigu Romēnų imperija ir vakarinē civilizacija netaps sunaikinta. Patsai budamas barbaras, Attila vienok turējo nuovoką, jogei anksčiaus ar vēliaus Hunų barbariška imperija turēs sugriuti, nes negalima bus sulaikyti Romēnų civilizacijos, kad ji tarpe Hunų barbarų savo šaknų neįleistų, kadangi kiekviena didesnē civilizacija visuomet paima viršų ant aplinkui esančio barbarizmo. Todel Attila dieną ir naktį darē savo galvoje planus, kaip Romēnus sunaikinti.

Tuomtarpu įvyko vienas atsitikimas, kuris yra pusiau pasakiškas ir rodos menkas, bet dar didesnę energiją sukēlē Attilos pagiežioje krutinēje. Gyvendamas tarpe senovinių lietuviškų giminių, jisai buvo girdējęs padavimą apie Trakēnų karēs dievą

Arį arba Marsą. Padavimai buvo, jogei dievas A r i s kadaisiai buvo savo kardą pametęs ir iki tam laikui dar niekas jo neatradę. Trakēnų liaudies padavimai tikrindavo, kad jeigu kas tą kardą atrastų, tai galētų visą pasaulį apgalēti ir pasilikti galingu valdonu. Atsitiko taip, kad Attilos laikuose tasai kardas atsirado, ir pačiam Attilai pateko. Tulas Trakijos ukininkas, parginus namo bandą, pastebējo, jogei vienas telukas dikčiai šlubuoja. Pažiurējęs į jo koją, rado visą kraujais aptekusią ir kokiu aštrum daiktu perdurtą. Ukininkas išējo pažiurēti, kas tai buvo per daiktas, ir sekdamas kraujo birže daējo iki vietos ganyklos, kur telukas susiżeidē. Kokia buvo ukininko nuosteba atradus iš žemēs smailgaliu kyšantį kardą! Mums padavimas gerai neaiškina, kokiu budu ukininkas galējo żinoti, kas tai per kardas. Vieną dalyką žinome, tai tą, kad ukininkas tą kardą nunešē Hunų vadui Attilai, apreikšdamas, kad tai yra senovēs Trakēnų dievo Ario pražuvusis kardas. Suprantama, kad Attila iš šito labai apsidžiaugē, gausiai apdovanojo ukininką už tokį radinį ir tą kardą ingavęs apšaukē tarpe visų Hunų, jogei nuo šio laiko jam esą butinai lemta visą pasaulį użkariauti.

§7. Attilos dvaras ir jo viduriniai elgēsiai.

Trumpai Attilos paveikslą nupiešus, mums reikia keliais žvilgsniais dirstelēti į vidujinį šito barbarų monarcho gyvenimą bei jojo rēdą.

Mes jau minējome, jogei Attila tuomtarpu buvo pasilikęs valdonu visos šiandieninēs Rusijos su Siberija, visų Pabaltijos kraštų ir Lietuvos, didelēs dalies Vokietijos, šiandieninēs Austrijos, Vengrijos ir beveik viso Balkanų pusiausalio. Jisai sumetē savo vyriausį abazą tarpe kalnų Karpatų ir upių Dunojaus bei Tiesios arba Tibiskos. Attilos palocius buvęs pastatytas kur ten netoli tos vietos, kur šiandieninēs Vengrijos sostapilē Budapestas. Buvo tai neva Hunų "sostapilē", — jeigu tai butų galima sostapile pavadinti: nes tai nebuvo kokis-nors miestas, kokius mes šiandien matome (apskritai Hunai savo imperijoje jokio miesto neturējo); buvo tai neapmatuotos platumos lyguma, kuri mirgējo nustatinēta Hunų šētromis arba drobe aptiestomis budelēmis tiek toli, kiek žmogaus akįs gali užmatyti. Kito jokio miesto nei centro Hunai neturējo šimtais mylių aplinkui.

Patsai Attilos palocius buvo didžiulis namas, iš blizgančiai šiuravotų lentų taip dailiai sukaltas, kad negalima buvo pažinti,

kur lentų pakraščiai suleista. Ant augštokos kalvos pastatytas, su keturkampiais bokštais iš kampų, Attilos palocius iš visų pusių buvo toli matomas, ir visų Hunų akįs buvo ton pusēn atkreiptos, kaip prieš kokio dievaičio šventinyčią. Aplinkui buvo kirbinēs mažesnių palocių, kuriuose gyveno nesuskaitomas bažmas Attilos pačių ir jo vaikų. Čionai pas Attilą atkeliaudavo pasiuntiniai nuo Romos rytinēs ir vakarinēs imperijų. Čionai jie turēdavo prieš Attilą priklaupti bei sudēti brangias dovanas jam pačiam ir jo sugulovēms, ypatingai jo vyriausiajai pačiai ir jo "namų" gaspadinei. Attilos tarnai paduodavo pasiuntiniams po taurę vyno, kurią svečiai turēdavo išgerti už didžio Attilos sveikatą. Jis patsai tuomtarpu, už visus augščiau pasišliejęs ant minkštos sēdynēs, vienas sau lyg šypsodavos ir lyg gērēdavos savo didybe. Šalia jo sēdēdavo jo sosto inpēdinis ir labiausiai mylimas sunus E l l a k a s; laikas nuo laiko Attila savo ranką pakeldavo ir paglostydavo savo sunų, kuris buvo toks drovus, kad nei prieš tēvą, nei prieš svečius nedrįsdavo akių nuo žemēs pakelti.

Attilos dvare svečiams paduodavo valgyti iš sidabrinių indų, gi patsai Attila gerdavo ir valgydavo iš medinių taurių ir indų.

(Numylētas ir beveik vienintēlis Attilos valgis buvęs — mēsa; prie tos jisai jokių užkandžių nevartodavo. Duonos jisai niekad nēsąs ragavęs, nes Hunai apskritai virtų ir keptų valgių neturēdavo. Labiausiai mēgstamas Hunų gēralas buvo **kumisas**, tai yra raugintas kumelēs pienas, į kurį pirma użraugimo budavo įmaišoma šviežio kraujo; išrugęs kumisas buvo gana gardus ir stiprus, taip kad jisai gērikus lengvai apsvaigindavo, kaip ve šiandien alkoholis.) Visiems valgant budavo pašaukiama muzikantai, daininkai ir štukoriai. Čionai muzikantai, ant kanklių ir gitarų skambindami, apdainuodavo Hunų pratēvių šaunias kares ir jų garsius vajonių darbus, apie ką senieji Hunai girdēdami, su rankovēmis sau ašaras šluostydavo, o jaunieji, uždegti krutinēse karingais jausmais, su ginklais tarškindavo bei garsiai šukaudavo. Štukoriai, visaip maivodamies, čvierydamies ir raliuodami linksmindavo savo valdoną Attilą, jo dvariškius ir svečius. Attilos dvare budavo dainuojama visokiose kalbose, nes Hunai sumedžiodavo didelius burius daininkių mergaičių iš įvairių pamuštųjų tautų ir iš tų sutaisydavo milžiniškus chorus, kad jie didį ir nuożmų Hunų vadą puotose linksmintų bei jam iš abazo išvažiuojant su dai-

nomis palydētų, o sugrįžtant su dainavimais ir gēlių barstymais pasitikių. Istorikai rašo, jogei Attilos dvare girdējo dainas visos Skytijos mergaičių. Kadangi seniaus ir lietuviškos giminēs Pajuodmarēje buvo Skytijon įskaitomos, todel visai nebutų dyvai, jogei Attilos dvare butų ir lietuviškųjų Skirų, Gelionių, Girulių ir Sudargų mergaitēs dainavę musų ugningą dainelę: "Oi tu, jieva, jievuže"....

Akyvą randame pasakojimą Maksimino ir Priskaus (iš gimimo Trakēno), rytinēs imperijos dviejų pasiuntinių, kurie atvyko pas Attilą santaikos ir ramybēs maldautų. Jie rado Hunų vadą tuomtarpu iš sostapilēs išvažiavusį į savo kariauninkų tolimas stovyklas. Po didelio vargo jiem pasisekē Attilą surasti; budamas savo reikalais užsiēmęs ir mažai ką apie svetimų šalių pasiuntinius tepaisydamas, Attila iš sykio jų visai neprisileido, o paskiaus vienok, nors labai šiurkščiai, priēmē. Grįžtant Attilai į savo sostapilę, Romēnų pasiuntiniai buvo priversti paskui jį sekti; prie to jiems buvo uždrausta vykti tuom patim keliu, ką Attila važiavo: jie turējo dangintis šunkeliais per germes ir raistus, kuriuose jie ilgai bekluikinēdami taip pasiklydo, ir daug sykių į moknias bei akyvarynus inklimpdami

taip giliai permirko ir peršalo, kad ištikrųjų butų ilgainiui pražuvę, jeigu Attilos užmuštojo brolio Blēdos pati butų jų neišgelbējusi: ji išgirdo raistuose šauksmą Romos pasiklydusių paslų, pargabēno juos į savo namus, sušildē, išdžiovino, pavalgydino ir net gražiomis merginomis ant nakvynēs apteikē.... Ir pas barbarus mat buvo savotiškai mielaširdingų žmonių!

Attila dar nevyko tiesiai į savo sostapilę; jisai tuomtarpu vedē dar vieną naują pačią, kokią tai Skytijos panelę, vardu E s k ą , kuri kur ten toli kaimuose gyveno. Taigi tuom patim žygiu jisai ir savo vestuves atliko. Su visa urda savo pasekējų, su dideliu triukšmu ir šukavimais Attila brazdējo per girias tosios jaunos mergaitēs savo guolin užgriebti, lygiai taip-pat ir Romēnų pasiuntiniai turējo paskui tą visą govēdą sekti.

Po ilgų trankymųsi pagaliaus Attila pasiekē savo sostapilę. Į sostapilę įvažiuojant, buriai mergaičių išējo Attilos pasitikti dainas dainuodamos ir kvietkas barstydamos jam po kojų. Romos pasiuntiniai, atidavę jam visas dovanas, atgabentas nuo Rytų imperatoriaus pačiam Attilai, turējo paskiaus lygiai su brangiomis dovanomis nueiti ir pas jo vyriausią ir labiausiai myli-

mą pačią, vardu Kerką. Ji gyveno atskirame nuo Attilos palociuje. — Perėję eiles sargų, pasiuntiniai tapo įvesti į karalienės nuosavius namus. Karalienė svečius priėmė pusiau pasišliejusi ant puikaus divono; asla buvo išklota dailiai austais kaurais; aplinkui ją ratu ant aslos sėdėjo jos panelės ir tarnaitės, kurios tuomtarpu adinėjo papuošalus drapanoms Hunų didžiunų ir kariauninkų. Karalienė dovanas priėmė ir padėkavojo. Tą regėdami Romėnų pasiuntiniai džiaugėsi, nes karalienei intikus tuopatim jau ir Attilos malonė buvo ingyta.

Tai buvo rytmečio laikas. Išeidami laukan, pasiuntiniai išgirdo kokį tai didelį klegėsį prie Attilos palociaus vartų. Paskiaus jie išvydo šiokią regyklą: Patsai Attila sėdėjo prie vartų ant augštos kresės ir išklausinėjo skundus savo valdinių vieno priešais kitą. Trumpai išklausęs, jisai davinėjo aiškius ir trumpus nuosprendžius. Tai buvo augščiausis ir be jokios apeliacijos Hunų teismas, kuriam Attila kas rytas po porą valandų pašvęsdavo. Ar buvo koki kiti teismai tarpe Hunų, mums žinių visiškai truksta. Vienok paėmus tą domon, kad Hunai turėjo įvairiose kalbose aibes vertėjų, reikia manyti, kad Hunų sostapylėje ir jų plačioje imperijoje buvo tuli biurai ir

kanceliarijos, kuriosna žmonės kreipdavosi sau neva teisybės jieškoti, ir kurią teisybę Hunai sulyg savo papročių galėdavo savo paverginiams suteikti.

Kaip jautėsi pavaldiniai po valdžia Attilos, mums nedaugelis žinių tepatėko. Ypatingai mums mažai žinomas yra buvęs padėjimas plačiosios žemos liaudias, kuri, Hunams tautas užkariaujant, šių naujų ponų vergais pasiliko. Mes tik dasiprotėti galime, kad Hunai nuo prastų žmonių, anot to priežodžio, "po devynius kailius lupdavo", idant tokias gaujas nieko nedirbančių barbarų galėtų išmaitinti. Kaslink augštesnių luomų, nors iš svetimų tautų kilusių, jie, rodos, negalėjo savo padėjimu nusiskųsti. Tie karaliai ar kunigaikščiai, kurie iš geros valios Hunams pasiduodavo, arba jų talkon įstodavo, jie pasilikdavo Hunų malonėje, ir po senovės savo tautas valdydavo, aplinkui vyriausio savo valdovo — Attilos — sostą susispietę. Taip, mes randame didelį burį svetimų karaliukų po Attilos dvarą besimaišančių, ir jie čionai matomai jautėsi, kaip namie. Lygiai taip ir lietuviškų giminių valdonai buvo visai artimi prie Attilos sosto. Taip ve sakysim, lietuviškųjų Skirų karalius, jau kitoje vietoje minėtasis E i d u k o n i s, buvo labai dide-

lę Attilos malonę ingijęs, ir net jo gyvastį vieną sykį išgelbējęs, kaip toliau matysime. Tasai Eidukonis buvo pilnutēlis Attilos užtikētinis, mokējo daugelį kalbų, ir todel buvo Attilos vartojamas už pasiuntinį ir diplomatą kaip tarpe įvairių tautų po paties Attilos valdžia esančių, taip lygiai ir jo ambasadose pas rytinēs imperijos ciesorių. Žinoma, vergija, vis vergija, neveizint ar joje buvo prastas mužikēlis, ar karunuotas valdonas. Tas visas buris karalių, kunigaikščių ir vadų taip daugelio karingų tautų, kurie dabar tarnavo po Attilos vēliava, buvo ant lygios laikomi su kitais Hunų monarcho tarnais ir jo sargais. Jie 'tēmyjo į kiekvieną savo viešpaties linktelējimą; jie virpējo prieš kiekvieną jo susiraukimą; mažiausį jo valios apsireiškimą jie pildydavo be murmējimo ar svyravimo. Ramybēs laiku tie visi karaliai su savo tautiškomis kariumenēmis triuniojosi drauge su Hunais apie Attilos sostapilę; gi karei iškilus, jie surinkdavo visus savo tautų vyrus ir stodavo po Attilos vēliava.

Kaip tuli svetimi išsišokēliai jausdavosi Attilos malonę ingiję, bus kiek aišku iš žemiau sekančio paveikslēlio. Vienas iš viršuj minētųjų rytinēs imperijos pasiuntinių, butent Priskus, sykį išējo prieblindoje po

Hunų sostapilę pasivaikščioti. Pro tulą užkampę jam einant, kažkas jį šuktерėjo Graikų kalboje. Nustebo Priskus, pamatęs žmogų turtingai bet barbariškai pasirėdžiusį, o vienok taip tyrai graikiškai kalbantį. Jųdviejų tarpe įvyko šioks pasikalbėjimas:

Priskus klausia: Ar tu esi Graikas?

Jam atsakė: Taip, aš buvau Graikas, bet dabar neesmi juomi.

— Kaip tai atsitiko?

— Kuomet buvo karė ties Viminakiais, mane Hunai paėmė nelaisvėn, ir tuomet aš visko netekau, ką tik turėjau: palikau pačią, vaikus, namus ir visokį savo turtą.

— Kaip tau dabar einasi?

— Esu linksmas, visukuo pertekęs ir pilnai savo padėjimu užganėdintas.

Del Hunų kariaudamas prieš lietuviškuosius Ažutyrius ingijau augštą militarį rangą, garbę ir Attilos malonę. Hunai man davė naują pačią, su kuria jau prigyvenau vaikus. Esu turtingas ir neprigulmingas, — tai viskas ko žmogui reikia.

— Tai tau atrodo, kad geriau po Hunais, negu po Romėnais,

— Fui! Neminėk man Romėnų. Ten ištvirkimas viešpatauja ir baigia imperiją griauti; tenai nuožmųs galiunai savo valdinius be pagailos nuengia ir liuosybės ne-

duoda: patįs nemoka savo žmonių nuo barbarų užpuolimų apginti; tenai nepakeliami mokesčiai valdinius smaugia, ir dar sunkiau juos nukankina godųs mokesčių rinkikai; tenai yra begalinē įstatymų, ir visi viens kitam prieštaraudami nugraużia pilietį iki kaulų; tenai teismai żelvēs žingsniu rēplioja ir paskutinius marškinius žmogui nuvelka iki jie užsibaigia; tenai tas teisybę suranda, kas galingesnis; tenai visuotinas sugedimas turtuolius padarē dievaičiais, o vargdienius į purvą sumynē. Atkartoju — neminēk man Romēnų! Mes čionai esame laisvi ir laimingi. Ką su Hunais karēse prisiplēšiam, tą paskui visi išsidalinam. Čia nēra tiek daug ponų. Čia ir vergai nejaučia taip smailiai išgaląsto prispaudimo, kaip pas Romēnus.

Ir taip toliaus, ir taip toliaus, — Graikas renegatas Romēnus peikē, o Hunus gyrē.

Priskus ilgai klausēsi, tylējo, ir po ilgos valandos į Graiką prabilo:

— Nelaimingas, tu nelaimingas żmogeli! Per tavo lupas šneka ne širdis ir protas, bet pilvo riaukčiojimas atsiliepia. Tu esi vergiškiausis vergas iš visų Romos vergų. Kad ingadyti savo pilvui, tu išmainei prakilnią Romos pilietybę, ant begēdiškos

barbarų vergijos. Iškritęs iš narsių ir garbingų Romos legijonų, tu prisikliovei prie gaujos plėšikaujančių latrų. Tau nebešvies skaistųs spinduliai Romėnų civilizacijos, ir merdėsi pasinėręs žmogžudžių ir laukinių mongolų gyvenimo dumblynėje. Tavo pirmutinė žmona, tavo vaikeliai, visi tavo buvusieji Romos sanpiliečiai, visa tavo giminė, iš kurios tu kilai, bjaurėsis dabar tavimi, nes tavo rankos kraujais varva .. Ateis laikas, kuomet auksiniai Romėnų arai atskris ant upės Dunojaus visoje savo galybėje ir išvaikys gaujas šitų plėšriųjų barbarų, kurie turės išlakstyti į savo tamsius ir šaltus Siberijos tyrus. Kur tu tada dingsi? Ar seksi ir tu paskui šituos žvėris į jų guolyklas? Kaip tavo sąžinė jaučiasi, sakyk?.. Ak tu, nelaimingas išsigimėli!!

Šitaip ir tam panašiai Priskus vaksijo buvusį savo sanpilietį. Šitų išmetinėjimų klausydamas, Graikas renegatas pagaliaus susigriaudino ir gailiai pradėjo verkti. Užtyli toliaus istorikas, ar tasai Graikas kadanors sugrįžo į savo tėvynę. Vargiai. Kas sykį į Hunų rankas buvo patekęs, tam sunku buvo beiškliuti, nes jų galybė augo-didėjo, iki pagaliaus jau visa Europa drebėjo, nežinodama, kas ją rytdieną laukia.

§8. Pirmieji Hunų susikirtimai su Romēnais.

Jeigu skaitytojas indēmui sekē musų pasakojimą, tai gali atsiminti, kur mes palikome Romēnus šito paties perskyrimo pradžioje. Tai buvo laikuose Romos imperijos galutino perskilimo į dvi dali: į Rytų imperiją su ciesorium Valensu ir Vakarų imperiją su ciesorium Valentinianu. Rods buvo dar potam laikas, kuomet ciesorius Teodozas Didysis dar buvo mēginęs imperiją suvienyti, bet tas jam nebepavyko. Kuomet mes prie Romēnų sugrįžtame prašokus veik čielam šimtui metų, tai yra Attilos laikuose, mes vēl teberandame Romēnus taip-pat iširusius, ir taip-pat į dvi imperiji pasidalinusius, tik tuomet buvo jau kiti ciesoriai: Vakarų Roma turējo savo ciesorių Valentinianą III, żmogų lētą, pavydų ir apskritai niekam vertą, besēdintį mieste Ravenos; gi Rytų Konstantinopoliuje viešpatavo nupuikęs, išbingęs ciesorius Teodozas III, kuriam ir buvo lemta pakelti visus Attilos smugius ir pažeminimus.

Nebus mums čia reikalo atkartoti musų pirmutinio aprašymo, kaip abidvi Romēnų imperijos slydo žemyn savo galybēje. Galima tik pabriežti, kad dabar Vakarų imperiją draskē po jos vidurį besibastydami Gu-

dai, Vandalai, Alanai ir kitokie barbarai. Rytų imperatorius Teodozas gaužėsi nuo krintančių smugių iš Hunų pusēs, ir jam visai nesisekē savo žemes nuo šitų barbarų apginti, kadangi tai buvo labai prastas kariumenēs vadas, — po teisybēs jis labai retai kada savo kareiviams ir pasirodydavo, nes buvo pasinērçs į žaismes, lēbavimus, medžioklę ir maldas. Tą viską Hunai labai gerai suprato ir stengēsi kuodaugiausiai pasinaudoti.

Attilos galybē jau buvo juodu debesiu nusvirusi kaip ant Rytų, taip ir ant Vakarų. Vakaruose Attila bandē sukurstyti Romēnus su Gudais, kaipogi parašē Romēnų ir Gudų ciesoriams kiekvienam atskirą laišką, pasiundydamas vieną prieš kitą. Bet tie veikiai suprato Attilos klastingą tikslą ir nutarē iš vieno prieš Hunus eiti, jeigu tie pasikēsintų ant imperijos užgriuti. Tam žygiui nenusisekus, Attila rado sau talkininką asmenyje Vandalų karaliaus, baisuolio Genserikio, kuris su Attila susikalbējęs, nuo Afrikos pakraščių Romēnus pradējo nemielaširdingai engti. Tokiu budu pasiliko Hunams liuosos rankos besivaliavoti po Romēnų provincijas Dunojaus pakraščiais. Rytuose Hunai jau keletą sykių buvo inpuolę į Romēnų žemes, ir taip baisiai juos inkone-

veikę, kad ciesorius Teodozas buvo priverstas Attilos prašyti, kad eitų į santaiką. Teisybē, santaika neva invyko, bet jos išlygos buvo tokios begēdiškos ir taip pažeminančios Romēnų vardą, kokias Attila tiktai galējo savo naudai išmislyti ir pastatyti. Nuo to laiko ciesorius Teodozas apsiēmē netiktai metinę donį Hunams mokēti, bet ir patį Attilą apdovanoti titulu Romēnų armijos generolo. Vilkas atsiekē savo tikslą: jisai tapo pastatytas avelių sargu.... Bet net šitos santaikos Attila mažai tepaisē; jam nuolatos rupējo surasti kuodaugiausiai priekabių, kad išnaujo ant Romēnų išpulti. Juk visas jo tikslas buvo — Romēnus išnaikinti.

Priežodis sako: "Kas nori suduoti šunį, tas veikiai randa ir lazdą". Taip buvo ir su Attila. Jisai neužilgo sugalvojo ve kokią priekabę. Jisai pagarsino skundą, buk vyskupas iš **Margus** miesto, padaręs Hunams didelį akybruožą; girdi, tasai vyskupas inlindęs į Hunų žemę ir išvogęs kokius ten giliai užkavotus Hunų karalių senovinius turtus, — auksines terles ir indus. Kadangi Margus miestas, buvęs lietuviškųjų Mysių žemēje, o dabar radosi po valdžia rytinių Romēnų, todel Attila pareikalavo iš Rytų ciesoriaus, kad jisai išduotų Hunams tą vyskupą ir sugrąžintų menamuosius pavogtus

turtus. Labai galėjo buti, kad visas tasai Attilos skundas buvo jo paties galvos išmįslas, ir jokių svarbių prirodymų tam skundui jisai negalėjo nei norėjo priduoti, todel Teodozas atsisakė vyskupą išduoti. Labai buvo nudžiugę Mysiai iš tokios ciesoriaus stiprybės, — nes jie labai bijojo Hunų atėjimo. Vienok jų apsidžiaugimas buvo perankstyvas.... Hunai nieko nelaukdami apgulė miestą Margus. Minėtasis to miesto vyskupas, ar jis buvo kaltas ar nekaltas, bet matydamas, kad iš jo priežasties atėjo miestui nelaimė ir kad labai riestai gali jam pačiam prisieiti, paslapčiomis patsai nubėgo į Hunų abazą ir ėmė prašytis, kad jam tą menamąją klastą atleistų, o šito vieton jisai prisižadėjo Hunams savo miestą paduoti miesčionių nežiniomis. Attilai to tik ir reikėjo. Jisai netiktai vyskupui jo "kaltę" atleido, bet dar ir gausiai apdovanojo. Vyskupas gi nakties laiku sukalbėtoje valandoje atrakino miesto vartus ir suleido jin Hunus. Čionai barbarai sugužę viską išgriovė ir išnaikino, o gyventojus paėmė nelaisvēn. Iš čionai Hunų tvanas išsiliejo po visą tą kraštą; ugnimi ir kardu jie nušlavė tirštai apgyventus miestus: Širmius, Żingeduną (dabartinį Bielagradą), Raterius, Naisius, Sardiką, Marcianopolį ir kitus. Didelė dalis Traki-

jos ir Makedonijos plēnimis nuējo. Griuvo senovēs palociai ir drutvietēs iki pat Illirijos rubežių. Septyniosdešimts Rytinēs imperijos globējamųjų miestų tapo išgriauta. Patsai gi ciesorius Teodozas, užsidaręs Konstantinopoliuje, drebējo iš baimēs ir nieko nedarydamas laukē, kad kokis stebuklas sustabdytų įsijušinusią barbarų pasiaubą. Dabar Romēnų globējamieji gyventojai suprato, kad jų ciesorius jokios galēs neturi, nei jokios pagalbos bēra vertas.

Kur tiktai Hunų audra buvo praužusi, tenai pasiliko pustynēs. Užgriebti nelaisvēn gyventojai buriais išgabenami buvo į Hunų vyriausį abazą, iš kur jie turējo buti išsklaistyti po plačią Skytiją. Nēsant Hunų abaze istorijos rašytojų, labai nedaug teužsiliko mums žinių, ką su tais nelaimingais belaisviais Hunai padarydavo. Galima tiktai sanprotauti išvedimus, padarius sulyginimą užpuolimo Hunų Europon, su vēliaus buvusiu kitu tokiu užpludimu nemažiau baisių barbarų — Mogulų ir Totorių, kurie buvo artimi Hunų giminaičiai, o rasi ir tiesmuki jų ainiai. Yra sakoma, kad žinomasis Mogulų kariauninkas, baisuolis Čingis-chanas (1220 m.), nuteriojęs šiaurines Kitēnų sritis, buvo pasiryžęs išmušti ištisų keturių provincijų žmones, idant jų žemę

galima butų paversti į ganyklas Mogulų gyvuliams. Tiktai išmintingas Kitēnų mandarinas Jelučausis vos įstengē Čingis-chaną perkalbēti, kad daug geriau busią tokią daugybę žmonių gyvais palikus, nes galima busią iš jų darbo kasmet laimēti Mogulams po 500,000 uncijų sidabro, 400,000 saikų ryžių ir 800,000 gabalų šilko. Tokiu budu tapo Mogulai perkalbēta ir išgelbēta tokis žmonių bažmas nuo išžudymo. — Paprastai gi Mogulai sušaukdavo kur arti miesto į kokią lygumą visus liuosai pasidavusius ir suimtuosius žmones, ir čionai tokie belaisviai budavo į tris dalis išskirstomi. Pirma rųšis buvo: tos žemēs kareiviai ir galinti ginklus vartoti jaunuomenē; juos arba tuojaus į Mogulų armiją injungdavo, arba tiesiog išskersdavo ant vietos. Antra rųšis buvo: dailios moteriįs, turtingi piliečiai ir šiaip jau įžymųs žmonēs; juos visus Mogulų didžiunai, burtus traukdami, tarp savęs išsidalindavo, tikēdamiesi gausią didelius išpirkimo pinigus, o jei ne, tai sau kaipo vergus vartosią. Trečia rųšis buvo: seniai, paliegēliai ir vaikai, kurių nei gyvastis buvo ko-nors Mogulams verta, neigi apsimokējo jiems laikas ant išmušimo; tokiems buvo leidžiama grįžti į savo miestus, — kuriuos, beje, užpuolikai buvo jau pirmiaus tuštutēliai išplēšę;

čionai ant šitų likusių nabagų barbarai uždėdavo nepakeliamą lažą už tai, kad jiems buvo daleista savo prigimtu kvapu kvėpuoti.... Delei mažiausio paveiktųjų pasipriešinimo, dažnai išnaujo barbarai tuos išskersdavo ir puikius miestus su žeme sulygindavo, palikdami pustynes tokias, kad, anot pačių barbarų pasigyrimo: "Kur pirmiaus buvo miestai, dabar gali arkliai nesuklupdami lakstyti". Antras Mogulų baisuolis Tamerlanas išskerdė 100,000 Indų belaisvių vien už tai, kad tie ištolo pamatę savo kariumenę, **nusišypsojo!** Nuo Ispahano gyventojų buvo išreikalauta 70,000 žmonių kaukolių pastatymui keleto augštų bokštų. Tokis-pat lažas buvo uždėta ant sukilusių Bagdado Persų, kurie turėjo pristatyti 90,000 žmonių galvų, kaipo bausmę už pasipriešinimą Mogulams. Vienas tik baisuolis Čingis-chanas gyrėsi, jog per savo kares išmušęs 4,347,000 žmonių!....

Tai taip budavo su barbarų užkariaujamais belaisviais jau 800 metų praėjus nuo Attilos laikų. Juk po tiek laiko jau ir patįs Mogulai bei Totoriai buvo šiek-tiek labiau kulturiškai išauklėti. Dauguma iš jų buvo jau šiek-tiek sušvelnėję intekmėj Mohameto tikėjimo, o kaip-kurie tų barbarų buvo jau net krikščionybę, Nestoriaus sektos, pri-

ėmę. O vienok apie jų kruvinus žygius skaitant, plaukai ant galvos stojasi. Ką besakyti apie Hunus, kurie jokios religijos nepažinojo, kurie jokios civilizacijos neapkentė ir net visą savo audrą Europon tik civilizacijos išgriovimui rengė!

Taip nupustiję romėniškasias Lietuvių Juodmarėnų žemes, — Trakiją, Mysiją ir Dokiją, — Hunai suimtuosius gyvais likusius žmones išgabeno belaisvėn ir išsklaidė juos po Skyto-Sarmatiją (šiandieninę Maskoliją). Jeigu Hunai butų buvę išmintingi užkariautojai, tai jie šitokius kolonistus butų kur sodybomis apgyvendinę, kur šie belaisviai butų tarpe barbarų praplėtoję Romos kulturą ir pačiai Hunų imperijai butų suteikę nemažą naudą. Dabar gi tos minios belaisvių tapo išspaistytos tarpe laukinių urdų, kur jų vieni ilgainiui pragaišo arba su barbarais susimaišę patįs į tokius pavirto; kiti išsikėlė į tolimesnius kraštus į Baltiko pusę, kuriuo tai laiku rasi daugelis Lietuvių Juodmarėnų į dabartinę Lietuvą atkeliavo.

§9. Kaip Lietuvių miestelis Hunus atlaikė.

Viršuj aprašytuoju laiku, kuomet Rytų imperatorius, Hunų išgąsdintas, užsidarė Konstantinopoliaus mieste ir musų vientaučius Trakus, Mysius bei Dokus paliko be jo-

kios pagalbos, atsitiko negirdētas ir pastebētinas dalykas: atsirado viena lietuviška giminē, kuri pasiryžo pati save apsiginti. Tai buvo miestelis, vardu **Eismantai.**

Eismantų miestelis buvo nei didelis, nei visiškai mažas, bet ikšiolai buvo tykus-ramus ir niekuo neatsižymējęs, taip kad jokie istorikai nei geografai nesiteikē nieko apie jį pažymēti. Ir jeigu ne istorikas Priskus (patsai, kaip jau minējome, iš gimimo Trakēnas), nebutų šio narsaus musų vientaučių miestelio revoliucijos aprašęs, tai taip ir butų viskas pamiršta. Stovējo jisai irgi neaiškioje vietoje, — net ir patsai Priskus apie tai plačiau nepaaiškino, pasakydamas tiktai, kad tai buvo kur arti marių, butent Juodųjų, o gal ir Trakijos jurių. Galima spēti, kad Eismantai stovējo vienoje iš šių vietų: arba ten, kur gyveno Čikonių giminē ties kalnu Ismarus („iš marių kilęs") priešais Samotrakēs salą; arba Adamantų giminēje, kur buvo prieplauka, vadinama Azime; abi tos vietos stovējo ant Trakijos jurių pakraščio. Kartais tas miestas buvo vadinamas Azimus, kartais Azimuntai.

Kaip viršuje rašēme, kuomet po visą Trakiją jau buvo padangēs padumavę nuo gaisrų, ir kuomet riksmai ir vaitojimai mušamų žmonių aidavo abiem pusēm Balkanų

kalnyno ir skelbē, jogei čia Hunai jau su visa žvēriška smarkybe viešpatauja, ir kuomet galingas Romēnų imperatorius sukumpo po Hunų smugiais ir patsai savo sostapilēje pasislēpē, tuomet pakilo didvyrių dvasē nedidēliame Eismantų krašte, kuris pasiryžo ne tiktai jokios doniēs Hunams nemokēti, bet ir per savo žemę jų gaujų nepraleisti. Eismantēnai umu laiku pradējo organizuoti kariumenę iš savo jaunuomenēs burių, kurie, išrinkę iš savo tarpo prakilnesnius piliečius už vadus, rengēsi su Hunais susiremti. Neužilgo susidarē tokis apstus kariuomenēs skaitlius, kad Eismantēnai nutarē nebelaukti Hunų užpuolimo, bet patįs ant jų išeiti. Kadangi Hunai retai eidavo organizuotomis armijomis, bet dažniausiai jų palaidi buriai viską naikindami lekiodavo, todel Eismantēnai pradējo iš savo žemēs išpuldinēti ir mušti kur pasigaudami tokius barbarų lekiojančius burius. Šitokie išpuldinējimai Eismantēnams taip pasisekē, kad nebuvo nei vieno atsitikimo, kad sugautieji Hunai butų sveiki išēję.

Šitie Eismantēnų žygiai veikiai paskilbo po visas apigardas. Tą girdēdami aplinkiniai Trakēnai pradējo bēgti prie Eismantēnų ir prie jų jungties. Atsitiko taip, kad atsirado net tarpe Hunų, ypač iš jų pamuš-

tųjų žmonių, kurie taippat pas Eismantėnus pabēgo. Visai ne po ilgo laiko, apie Eisman'tų pylį susidarē gana skaitlinga ir gerai ginkluota armija. Tą matydami Hunai jau didesniais buriais šias apielinkes apsuko. — Įvyko čiela eilē imtynių del gyvasties ir mirties. Krito daugybē žmonių iš vienos ir kitos pusēs. Tulus pakraščius Hunai iš intužimo pavertē į pelenus ir gyventojus skerste išskerdē. Vienok ant galų galo Eismantų miestas išliko nepaimtas, ir jų stambioji armija pasiliko nesunaikin'ta, kaip to barbarai tikējosi. Šitaip dalykams einant, Hunai pasiryžo tuomtarpu Eismantų miestą pralenkti ir pro šalį kitais keliais sau nušvilpti, tikēdamiesi kada-nors kitu patogum laiku pagrįžti ir atkeršyti Eismantams su žeme juos sulygindami. Be't šitokios progos, kaip matysime, Hunams jau nebepasitaikē.

Po perējusių audrų Trakijoje, įvyko nauja "santaika" tarpe Attilos ir Rytų imperatoriaus Teodozo, prie ko šis pastarasis dar naujus pažeminimus ir dar aštresnes sąlygas turējo nukentēti. Tarpe ko kito, Attila vis dar nenustygo, ir net santaiką darant spyrē imperatorių, kad jisai Eismantēnus, kaipo savo pavaldinius, priverstų nusilenkti ir prieš Attilą pasižeminti. Tečiaus

čia reikia pripažinti dar tiek garbēs Teodozui, kad jisai šitaipos Attilai atsakē: "Nors Eismantēnai mano pavaldiniais skaitosi, tečiaus aš negaliu priversti prie pakaros tų žmonių, kurie be mano pagalbos patįs save apsigynē nuo priešų". Taip ir pasiliko Eismantēnai nepriversti Attilai pasiklonioti nei begēdišką jam donį mokēti. Patsai Attila Eismantēnus narsiais pripažino ir su jais, kaipo su sau lygiais, atskirą santaiką padarē. Berods ir čionai Hunai be prigauties neapsiējo. Santaiką darant Eismantēnai reikalavo, idant jiems butų sugrąžinta tuli kerdžiai ir gyvulių bandos, kuriuos Hunai buvo pirmiaus pasigavę. Hunai visaip melavo ir išsisukinējo, kad tik Eismantēnus prigauti. Jie prisiegavo, kad jie jau pirmiaus buvę tiems kerdžiams galvas su kardu nukirtę, nes jie, girdi, visuomet taip darydavę su paimtaisiais į nelaisvę Romēnais. Taip Hunai melavo iki išgavo savo du laidu, kuriuos Eismantēnai buvo pirmiaus pas save palikę.

Toliaus mums nēra žinomas Eismantēnų likimas. Jeigu Romēnai butų turēję geresnį supratimą, tai jie butų tokias narsias gimines, kaip Eismantēnus, paslaugę ir apdovanoję liuosybe, idant jie patįs tarptų ir pačių Romēnų sieną gintų nuo barbarų iš

šiaurės. Bet čia taip nebuvo. Istorikas Gibbons dasiprotėja, kad Romėnų karaliunai, jau po karių su Attila, besivaržydami tarp savęs už valdžią ant Trakijos, taip išnaikino vietinius gyventojus, jų tarpe ir Eismantėnus, kad ilgainiui jokios iš jų pėdsakos neliko.

§10. Rytų Romėnai galutinai pritrempti.

Pameniame, kad mes savo pasakojime palikome tarpe Hunų atkeliavusius Rytų imperijos pasiuntinius — Priskų ir Maksiminą, ir kaip iš jų Hunų vadas Attila čiudėjosi. Taigi pasekime ir toliaus jų žygio pabaigą.

Nieko gero savo imperatoriui nelaimėję, ir ganėtinai prisiklausę Attilos inbauginimų ir grąsinimų, pasiuntiniai grįžo į namus. Vos tik išvažiavę iš Hunų sostapilės, jie užsidurė ant dviejų pakartų šalia vieškelio Romėnų. Ir tai dar buvo ne paskutiniai, nes vėl kokį galuką pavažiavę jie atrasdavo keletą Romėnų nelaisvių tai ant medžių šakų pakartus, tai nukryžiuotus, prie to kaikuriems iš jų buvo gerklės perpjautos arba liežuviai ištraukyti. Tai vis buvo pagrumojimai Romėnams, kad šitoks-pat likimas juos visus laukia, jeigu jų imperatorius Teo-

odozas nenorētų nusileisti Attilos reikalavimams.

O reikalavimai nevisai menki buvo. Attila štai ko reikalavo: (1) Teodozas turi atiduoti Hunams žemēs plotus anoje Dunojaus pusēje, pradējus nuo miesto Żingedunēs (dabartinio Serbų Bielogrado) iki miestui Novu (Naujų), arba kiek esą galima żmogui per 15 dienų nukeliauti; o kadangi raitas užsēdęs Hunas per tokį laiką gali tolimiausį plotą pralēkti, todel šituo budu Attila pasiglobē sau visą Trakiją; (2) Attila reikalavo, kad imperatorius jam tuojaus padengtų Hunų karēs iškaščius, vienu sykiu išmokēdamas 6000 svarų aukso, ir kad pakeltų ikšiolai Hunams mokamą metinę donį nuo 700 iki 2100 svarų aukso; ant galo (3) reikalavo, idant Romēnai atiduotų Attilai kiekvieną pabēgusį ar į nelaisvę paimtą Hunų pavaldinį be jokio atmokējimo, priešingai gi kad Romēnai išsipirktų iš Hunų savo belaisvius, użmokēdami už žēdną po dvyliką aukso pinigų. Prie to viso, visi pas Romēnus pabēgusieji Hunų valdiniai turējo buti išduoti be jokių išlygų ar prisižadējimų iš pusēs Attilos, kad jiems bus dovanota pabēgimo kaltē ar kad jiems bus palikta gyvastis.

Ką daro tuomet imperatorius Teodozas? Jisai nieko nedaro, nes buvo pilnai po

Attilos letena primintas; jam nieko daugiau neliko, kaip tik ant šitų nelemtų išlygų pristoti. Šitas išlygas pildant, Teodozui pirmiausiai prisiėjo išvaryti iš savo žemės ir Attilai išduoti daugybę prakilnių princų, didžiunų ir šiaip jau įżymių svetimtaučių, kurie dar tik nesenai buvo nuo Hunų čionai atbėgę ir Romėnų globai pasidavę; tečiaus šitie pabėgėliai, bijodamies Hunų pagiežaus keršto ir kankinimų, jokiu budu nebenorėjo po jų valdžia grįžti. Todel imperatorius, patsai Attilos bijodamas ir jam norėdamas intikti, priverstas buvo šituos savo globinius čionai ant vietos išskersti. Nors tokią malonę tie nelaimingi pabėgėliai turėjo, kad ant Romėnų żemės ir pačių Romėnų, o ne Hunų, draučiais tapo myriop prismeigti!...

Po šitų šiurpulingų atsitikimų, rodos jau buvo šiek-tiek pakenčiamos sąlygos nusistatę tarpe imperatoriaus Teodozo ir Attilos. Tečiaus vienas dalykas jau buvo aiškus: Rytų imperiją Hunai visiškai atkirto nuo Vakarų imperijos. Dabar rytiniai ir vakariniai Romėnai jau nebegalėjo paduoti vieni kitiems rankų ir kada-nors susivienyti, kad nuo Attilos apsiginti. O šito Attila ir troškò. Nors Attila iš vardo ir nešiojo Rytinių Romėnų generolo titulą, kurį anuo laiku bailunas Teodozas jam buvo padova-

nojęs, vienok tikrenybēje jisai buvo Teodozo valdonu ir jo žingsnių rēdytoju; vulgariškai pasakant, buvo taip — nebe šuva vikseno uodegą, bet uodega vikseno šunį.

Delei viso ko abudu šitie monarchai vienok dar siuntinējo pas vienas kitą savo ambasadorius, tečiaus pasiuntiniai toli gražu nelygias roles vaidino: Attilos pasiuntiniai rasdavo sau Konstantinopoliuje karališkas sutiktuves ir jie tenai imperatoriaus dvare kaip įmanydami šēliojosi ir duko, kad tik kuo daugiau savo valdonui Attilai turtų nuo Teodozo ir jo didžiunų išsiderējus, tuomtarpu gi Teodozo pasiuntiniai pas Hunus atkeliavę visuomet buvo su pajuoka ir panieka vaišinami, o dažnai kokiam Attilos upui užējus net išvejami dieną-kitą prabuvus ir savo misijos neatlikus.

Vienoje iš tų pasiuntinysčių įvyko nepaprastas nuotikis, kuris galutinai išižino Attilą ir priskubino susirpti jo planams apie uždavimą Romēnams mirtino smugio, prie kurio tas Hunų vadas nuo daugelio metų ruošēsi. Tai buvo nelemtas pasikēsinimas nužudyti Attilą.

§11. Nevykęs priešais Attilą suokalbis.

Vienoje iš Attilos ambasadų mes randame Konstantinopoliuje atvykusiu du Hunų

pasiuntiniu: O r e s t ą ir E i d u k o n į. Apie šį pastarąjį mes jau porą sykių turējome progą minēti. Tai buvo lietuviškųjų Skirų ir Girulių vadas, kurio sunui Vadukariui (Odoakrui) kiek vēliaus buvo lemta ant Italijos sosto patekti. Jisai mokējo veik visų lietuviškųjų giminių kalbos tarmes, taipgi ir kitų keletą svetimų kalbų; prie to Eidukonis, matomai, buvo guvus politikierius. Lietuvių Baltēnų giminēms ilgokai su Hunais besēbraujant ir po jų viršenybe besant, Eidukonis buvo pas Attilą ingijęs pagarbą ir didelį użsitikējimą; todel nēra dyvo, jeigu jam buvo pavesta toki svarbi misija, kaip akis į akį stoti priešais rytinių Romēnų imperatorių ir drąsiai šį vaksyti Attilos vardan.

Iš šitos tai Attilos pasiuntinystēs ir gimē tasai garsusis suokalbis — nužudyti Attilą. Imperatoriaus Teodozo dvare čemberlēnu tuomet buvo tulas jaunuchas (skapis) Krisapas, kuris beveik didesnę valdżioj galę turējo už patį suminkštējusį imperatorių. Tam tai Krisapui ir parējo į galvą, kad butų gerai kokiu-nors budu Attilą nudējus, ir sykį ant visados Hunų pavojų nuo Romēnų galvos nustumus. Kaipogi jisai prisikalbino tulą Vigilą, su kuriuomi ir išgalvojo planą, kaip reikia Attilą nužudyti. Tasai V i -

gilas (ar Vigelis) kadaisiai buvo Romēnų nelaisvēn paimtas, ir regis ar nebus tai iš kokios nors lietuviškos giminēs Padunojuje kilęs; jo pavardē grynai lietuviška, nes dar ir šiandien "Vigelis" yra labai dažna pavardē Lietuvoje. Jisai mokējo daugelį kalbų, taip kad galējęs kalbēti ne tiktai romēniškai ir graikiškai, bet galējęs susikalbēti kaip su Hunais, taip ir su daugybe kitų tautų, katros buvo po valdžia Attilos ir Romēnų. Del šito jisai ir buvo Konstantinopoliaus dvare užlaikomas, kaipo tulkas arba vertējas. Senovēj tulkai budavo labai svarbios ypatos, nes jie visuomet savo valdonų pašonēje tunodavo, ir todel labai dažnai net ir jie patįs į savo valdonų politiką įsimaišydavo.

Tasai Vigilas suvedē kruvon Attilos pasiuntinį Eidukonį su imperatoriaus čamberlēnu Krisapu, kuris šitaipos į Eidukonį prabilo: "Ar sveikas norētum kada-nors ingyti turtus, titulą ir garbę?" Šisai atsakē: "Labai malonu butų tatai ingyti". Tada Krisapas tęsē: "Jeigu sveikas sutiktumei ant vieno musų pasiulymo, tai paregētumei aukso maišus sau po kojų besivoliojant, ir ingytumei pas musų imperatorių tokią augštą vietą, koki sveikam niekados nei nesisapnavo." Eidukonis išrodē visas pavirtęs į girdējimą

ir tarė: "Labai norėčiau išgirsti, ko iš manęs butų reikalaujama?" Čionai Krisapas staigu susiturėjo, trumpai nubaigdamas: "Pasikalbėkite toliaus su Vigilu".

Po šitam įvyko keletas panašių slaptų pasikalbėjimų, kurių viename patsai Krisapas pasiulė Eidukoniui planą, kaip reikia nužudyti Attilą. Visa rolė atlošti Eidukoniui buvo tik tame, kad jisai įleistų Romėnų žudikus, kurie turėjo į Attilos rumus įsivogti sykiu su imperatoriaus atvykstančiais pasiuntiniais; kuomet Hunai bus po bankieto nusigėrę ir Attila bus nuo to viso nuvargęs, jie turės ant jo sušokti ir su kardu nudurti. Tik lai Eidukonis bus toks geras, kad šitam kruvinam darbui nesipriešins. Paskui tai jau lengvas dalykas: sumišimui įvykus, Eidukonis galės sykiu su Romėnais pabėgti ir Konstantinopoliuje atsiimti sau dovaną nuo imperatoriaus už išgelbėjimą Romėnų nuo Hunų jungo, — nes Attilos nebetekus, jie manė, Hunai turės pakrikti. — Tokiais smiliais prižadais Eidukonis išrodė labai pasigundęs, ir be ilgo priešinimos sutiko savo rolę sulošti. — Ar tą suokalbį žinojo imperatorius, negalima žinoti. Abelnai vienok spėjama, kad jisai negalėjo nežinoti.

Tečiaus viskas nuėjo kitokiais keliais.

Eidukonis, namo pargrįžęs, permainē savo nuomonę. Ar tai jis pajuto sąžinēs graužimą, kad išdavystē visgi yra niekingas darbas, ar jisai pabijojo bēdon inkliuti, šito niekas negali žinoti. Żinoma tik tas, kad jisai veikiai nuējo pas Attilą ir visą tą suokalbį prieš jį išdējo. Reikia sau įsivaizdinti, kokin intužiman inpuolē Attila! Tečiaus reikia pripažinti šitam barbarų monarchui ką tokį panašų į dvasios prakilnumą, nes kuomet vēliaus Romēnų pasiuntiniai, jų tarpe ir patsai to suokalbio kaltininkas Vigilas, pribuvo į Hunų sostapilę, jie visi tapo svetingai priimti. Teisybē buvo ir tas, kad visi kiti imperatoriaus pasiuntiniai, išēmus Vigilą ir keletą jo sēbrų, nieko apie šį suokalbį nežinojo.

Prileidęs prie savęs Romēnų pasiuntinius, Attila nudavē nieko apie suokalbį nežinąs ir jo nesibijąs. Jisai pradējo kalbą nuo paprastų erzeliavimųsi ir išmētinējimų, kad imperatorius Teodozas nepildąs santaikos išlygų, ir neatiduodąs visų Hunų pabēgēlių. Kuomet Vigilas įsikišo, ir norēdamas savo imperatoriaus reikalus užtarti, pradējo tikrinti, jogei jokių Hunų pabēgēlių Rytų imperijoje nebelikę, tuomet Attila parodē ilgą surašą vardų, kurie pabēgēliai sau laisvai pas Romēnus tebegyveno.

Taip sugavęs Vigilą bemeluojant, Attila pagaliaus su intužimu prie jo atsisuko ir sušuko: “Tu bezliepičia! Tu šitaip drįsti man meluoti! Šalin iš mano akių! Aš tave liepsiu į sklepus įmesti ir gyvą supudysiu, jeigu negrįši ant tų pėdų Konstantinopoliun ir savo sunaus čionai nepristatysi!”....

Vigilas iš šito turėjo suprasti, kad čionai kas-nors negerai pasidarė. Vienok šituo atveju jisai tokiu atkaklum vėpla pasirodė, jogei vis dar tikėjo Eidukoniui, kuris jam tebetvirtino, kad esąs atsidavęs suokalbiui Attilą nužudyti, tik reikalavo, idant Vigilas grįžtų namo ir pargabentų aukso maišelį, kaipo užmokestį už savo kruviną darbą. Budamas tokiame apjakime, Vigilas pagrįžo Konstantinopoliun, išgavo nuo savo sėbro, čamberlėno Krisapo, 100 sv. aukso maišelį, ir pasiėmęs savo vienintėlį sunų, 26 metų jaunikaitį, vėl atkako Hunų sostapilėn. Bet vos tik jam čia koją inkėlus, tuojaus sugriebė jį Hunai į savo rankas, iškratė jo lagaminus ir atrado vežamąjį auksą, kuris turėjo buti užmokestis žodžialaužiui Eidukoniui. Tyrinėjamas, kam jisai vežėsi šį auksą, Vigilas nudėliojo, kad tai busiąs jo paties vartonei, tai vėl, kad ketinęs pirkti sau vergų, adavonių, kailių ir arklių. Attila, nebeišturėdamas, sušuko: “Me-

luoji, tu, bjaurus gyvuly! Bet žinok, kad tu čia nei vieno savo melagystēmis nebeprigausi". Tą pasakęs, Attila paliepē užgriebti Vigilo sunų ir čionai, po tēvo akių, ant vietos užmušti. Vigilas baisiai persigando, ir puolęs ant kelių prieš Attilą, pradējo maldauti: "Pasigailēkite ir nežudykite mano vienintēlio sunaus! Jisai yra niekuo nekaltas. Aš vienas esu kaltas ir lai ant manęs vieno krinta bausmē". Čionai Vigilas viską prisipažino ir visą suokalbio planą išdavē. Todel Attila liepē Vigilo sunų paleisti ir įsakē jam grįžti į namus bei atsivežti kitą šimtą svarų aukso, savo tēvui išpirkti. Patį gi Vigilą liepē apkalti geležiniais pančiais ir įmesti žemēse esantin rusin.

Neužilgo vienok Attila rado sau svarbesnį užsiēmimą, negu kivirčai su Rytų imperatorium už surengtą ant jo galvos suokalbį. Teisybē, kad jisai išmelžē auksą iš Vigilo, bet užtai su lengva širdžia jam gyvastį dovanojo ir namo paleido. Buvo jis reikalavęs išduoti galvą kito suokalbininko, butent jaunucho Krisapo, bet ant galų galo sutiko ir už to galvą geriaus priimti tiek svarų aukso nuo imperatoriaus Teodozo, kuris bijojo savo numylētinį čamberlēną Hunams paduoti. Auksas, auksas — štai kas Attilai rupējo, nes jo galvoje sirpo di-

deli sumanymai.... Turēdamas Rytų imperiją po savo kojų, Attila menkai bepaisē apie tokį dalyką, kaip Romēnų suokalbis. Jisai pasišaukē pačius prakilniausius imperijos pasiuntinius, kiek tinkamas iš jų pasidrivijo, inbaugino ir vēl namo atleido. Suokalbio istoriją jis rodēsi visiškai pamiršo.

Mažesniems suokalbio prasikal'tēliams atleidęs, visą savo rustybę Attila nukreipē ant ciesorių Teodozo ir Valentiniano; jisai jau rengēsi sukurti tokį baisų gaisrą, kurio liepsnomis jisai ketino apsupti abidvi Romos imperiji. Taigi išrokavęs visas menamąsias Romēnų kaltenybes, Attila neužilgo paskelbē, jogei nuo šio laiko abudu imperatoriu jisai skaitąs savo nelaisviais, ir vienu bei tuo patim žygiu išsiuntē savo paslus į Kons'tantinopolį ir į Raveną, kuriems atvykus buvo įsakyta šitokį Attilos dekretą apreikšti: "Musų ir jusų viešpatis Attila veikiai žada čionai atvykti, todel paruoškite jam rumus." Tai buvo gresmingas apskelbimas Romēnams karēs.

Imperatorius Teodozas šitos nuogandžios žinios nebegirdējo, nes buvo pasimiręs: jisai medžioklēje buvo nupuolęs nuo žirgo ir užsimušęs. Valentinianas irgi neužilgo apleido šį pasaulį ir su baisiuoju At-

tila jam nebeprisiėjo susiremti. Bet pirm, negu Attila — "Dievo rykštė" — nauju pavojum Europoje sugrumzdė, dirstelkim į jo diplomatijos žingsnius.

§12. Audros išvakariuose.

Aprašomuoju laiku Hunų audra jau ruošėsi į Vakarų Europą pasiausti, tik ji dar negalėjo be regimos priežasties išsiveržti. Attilos diplomatiją mes jau augščiaus pastebėjome; jis retai priešą užpuldavo pirmiaus neišradęs kokios nors akis apviliančios priežasties; tegul toki priežastis beveik visuomet budavo jo paties išgalvota, vienok tas užtektinai nuramindavo jo barbarišką sąžinę ir duodavo pateisinimą kiekvienam iš jo kruvinųjų karės žygių.

Viena iš tų svarbiausių priežasčių ir dabar Attilai veikiai pasipynė. Jisai atsiminė apie Romos imperatoriaus Valentiniano seserį, karalaitę Honorią, kuri padaisiai buvo pasiuntusi Attilai savo žiedą. Atsitikimas su tuo žiedu buvo vienu iš romantiškiausių Attilos gyvenime prietikių. Dalykas buvo šitokis. Imperatorius Valentinianas turėjo Ravenoje savo seserį Honorią, labai išdykusią ir naravingą mergiščią, kuri vienu tarpu įsimylėjo į savo tarną ir veikiai nešČia pasiliko. Kad šitą karališkos gi-

minēs gēdą paslēpus ir karalaitę nubaudus, Honorią pirmiaus su tulu dvarēnu apvesdinta, o paskiaus išgabenta Rytų imperijon ir tenai viename iš Konstantinopoliaus vienuolynų uždaryta metavonei, kame ji priverstinoje nelaisvēj išbuvo apie dvyliką metų.

Daug pirmiaus aprašytųjų atsitikimų, apie 435 m., Honoria pasiryžo vē kokiu budu savo broliui Valentinianui atkeršyti: ji pasiuntē sau ištikimą skapį pas Hunų valdoną Attilą, kuriam liepē įteikti jos žiedą ir tuom-patim jinai pasiulē Attilai savo ranką. Attila matomai naujomis pačiomis buvo persisotinęs ir Europos karalaitēmis nelabai pasigviešęs, todel su panieka šį Honorijos pasiulyjimą atmetē, nors ir pasilaikē jos žiedą. Ilgainiui jis apie šitą prietikį buvo visai užmiršęs.

Tas buvo, kaip sakēme, daug metų atgal. Dabar gi, jieškodamas progos su vakarų Romēnais susibarti, po 15-kos metų Attila netikētai atsiminē minētas Honorios piršlybas, ir veikiai išsiuntē paslus Ravenon pas imperatorių Valentinianą, kurie atvykę perdavē Honorios žiedą ir reikalavimą, kad ši karalaitē butų iš vienuolyno paliuosuota ir atiduota Attilai už pačią. Lengva suprasti, kad Attila nebuvo staigu

į Honorią įsimylėjęs; jam rupėjo nė savo pačių skaitliaus padauginimas su apysene ir vienuolynė išsigavėjusia karalaite, bet šitos karalaitės kraitis; taip jisai ir Valentinianui pasakė, kad jisai reikalaująs pusės Romėnų imperijos, kaipo jo "sužieduotinėi" Honoriai priderančio kraičio. Imperatorius atsakė, kad šitas Attilos reikalavimas joku budu nėsąs galima išpildyti, ir tai dėlei sekančių priežasčių: jo sesuo jau esanti vedusi, prie to ji — krikščionė, o Attila pagonas; Honoria ėsanti augštos kilmės, o Attila barbaras; pagaliaus Romėnai neapkenčia daugpatystę ir jokiu budu nepavelytų savo karalaitės į Attilos haremą indėti už jo sugulovę. Kaslink atidavimo Attilai dalies imperijos, kaipo Honorios kraičio, tai nėsą nei kalbos, nes ji per savo meilės prietikius su tarnu ir per savo dabartinį vienuolės padėjimą, esanti netekusi jokių teisių karalaitei priderančių.

Romos imperatoriaus atsakymas, reikia sąprotauti, labai Attilai patiko; jisai to ir tikėjosi. Jisai dabar nudavė ėsąs labai įžeistu ir nuskriaustu: ir kaipgi ne? tik pamįslykitė, — kokis ten nusibankrutijusios imperijos valdonas drįsta atmesti jam suteikiamą garbę tapti galingo Hunų monarcho švogeriu. Kas dar aršiau, — Atti-

Hunai plēšia vieną Romos pocių.

la tampa nukroptas sau prigulinčio nuo savo "sužieduotinės" kraičio — pusės Romos imperijos!

Susiubavo Damoklo kardas ant galvos Romėnų, ir galingo Hunų karės žygio likimas tapo nulemtas. Roma turi žuti.... Veikiai Attilos šaukliai perbėgo su pašaukimu į karę per visą Hunų imperiją, —nuo Volgos iki Dunojaus, ir veikiai dideli karaliai ir maži karaliukai Skytijos, Lietuvių, Slavų ir Germanų žemėse paklusniai sukilo rengtis į talką savo viešpačiui Attilai, kuris jau buvo galutinai pasiryžęs Romėnų pasaulį po savo kojų patremti.

§13. Hunų pasiauba Lietuvių ir Slavų kraštais.

Atėję iš savo aziatinių tyrų Hunai, kaip jau augščiaus buvo atpasakota, išgyveno savo triukšmingą laikometį šioje Dunojaus pusėje, tupmetinių Lietuvių Juodmarėnų ir Slavų žemėse, arti šimto metų. Nepamirštame ir to pakartoti, jogei musų aprašomuoju laikotarpiu Hunų imperija tiesėsi nuo Juodųjų iki Baltiko marių. Neturime čionai progos išdėstinėti, kokias sunkias kaleinas turėjo po Hunais praleisti nesuskaitomos tautos šiandieninėje Rusijoje, Vengrijoje ir Vokietijoje, Attilos jun-

gą nešdamos. Tiktai išgąstingąjį Hunų sriautą paskui sekant ir tiktai pro šalį einant, mums tenka šį-bei-tą pakliudyti iš gyvenimo anųjų gadynių tautų, ypatingai Lietuvių.

Metas 450-tas išvydo naują Hunų pasikilnijimą tolyn Europon veržtis. Šitą barbarų judėjimą istorikai vadina "antruoju Hunų įsiveržimu Europon." Iš savo sėdybų šiapus Dunojaus upės, Attila pajudino savo nesuskaitomus vajočių burius. Tai dar nebuvo tikrasis žygis Europon; tai buvo baudimas priešai Hunus kilančių tautų. Įvairiais keliais jie pasispietę, pradėjo išnaujo tautas pamušinėti ir apiplėšti, podraug jie nešė bausmę tiems, kurie jau buvo pamėginę iš-po Hunų jungo pasiliuosuoti. Tautų karaliai išnaujo tapo priversti su Attila taikintis ir dėtis į jo sumanytąjį žygį priešais Romėnus. Tie, kurie nepanorėjo jam nusilenkti, buvo išmušami ir visos jų žemės turtas išplėšiamas; tie kurie prie jo prisidėjo, turėjo didesnę dalį savo žemės turtų geruoju Hunams atiduoti, ir patįs karaliai su savo žmonėmis prisijungti Attilos armijon.

Paėmę tų laikų Europos žemlapį ir sekdami nubrieżtąjį Hunų "baudžiamąjį kelią," matome, jogei jie dar nėjo tiesiai

ant Romēnų, bet visas jų sriautas pasisuko į šiaur-vakarius, tai yra Baltiko linkon, arba stačiai į šiandieninēs Lietuvos kraštą. Suprantama delko jie taip darē: (1) jie baudē Pabaltijoje gyvenančias tautas, nepanorējusias su Hunų armija priešais Romēnus eiti; (2) jiems reikējo prisiplēšti maisto, amunicijos ir surinkti daugiau žmonių tokiai didelei ir nežinomai kelionei, kaip karē prieš Romēnus, kurių Hunai prisibijojo.

Taigi sujudintos Hunų tytveikos ištisai nuo pačios Volgos upēs, atbrazdējo palei upę Vorustenį (Dnieprą), galiausiai maždaug susituopę po Attilos vēliava vienon armijon palei upę Tyrą (Dniestrą), dabartinēje Ukrainoje, slinko šiaurvakarop. Šis Hunų sriutas šniokē vietomis maždaug šių šiandieninių gubernijų: Simbirsko, Penzos, Tambovo, Riazaniaus, Maskvos, Tulos ir Smolensko. Visas tas dabartinēs Rusijos pasvietis anais laikais buvo apgyventas įvairių tautų iš kilmēs Skytų, Rosų, Finų ir Gudų.

Tik kada Hunai pasiekē Smolenską, čia jau prasidējo giminēs kitoniškos. Čionai tais laikais klujojo nomadinēs giminēs Sarmatų, kurias senovēs Lietuviai ir Graikai vadino "Sauromatais" (Jų vardas galējo kilti palei dvi prasmi pas Lietuvius: 1.

Kadaisiai netoli Juodmario gyveno plačios giminēs **Matų**, kurios toliau į šiaurę gyvenančius Lietuviai galējo praminti "Šiaurēs-Ma'tais;" 2. arba jie galējo buti "siauromatais," totoriškai-mongoliškos kilmēs). Šiandieniniai Lenkai turi pretensijas, ir gali buti teisingas, kad jie ēsą iš Sarmatų kilę, — nes iš tikrųjų, kuomet istorijoje prapuola Sarmatai, tuomet atsiranda Polianai arba Lenkai....

Šalip tų Siauromatų, pradējus nuo šiandienio Smolensko, Hunai savo valkon pagavo skaitlingą giminę Krivičių, kurie jau artimesni buvo Lietuviams savo papročiais, religija ir kalba. Tie Krivičiai kadaisiai buvo gyvenę Trakijoje, palei pačius Dardanelius, ir buvo Graikų vadinami "Krobyzais", bet vēliaus dar nežinomu laiku ir nežinomų priešasčių priversti, jie buvo šiaurēn atkeliavę. Dabar ant jų žemēs, net iki Vytebsko gubernijos gyvena Baltarusiai, kurie manoma esą lietuviškųjų, bet jau suslavintųjų Krivičių ainiai, nuo kurių musų broliai Latviai net ir visus Rusus "Krievais" vadina. Patįs gi šie Baltarusiai savo pavardēmis, kuno sudējimu ir abelnaisiais papročiais labai panašųs į Lietuvius, ir net patįs savo "Li'tovcais" tebesivadina....

Savo pasiauba Hunai eidami užtvino

dabartines Minsko, Mogilevo ir Vytebsko rēdybas, kuriose, tarpe daugelio kitų lietuviškųjų giminių, gyveno šios stambesnēs: Budinai, Vytebai, Dulbiai ir Dregaviečiai, — šie pastarieji delto taip buvo vadinami, jogei gyveno labai pelkētose, drēgnose vietose.

Hunai kliudē ir miestą Disną, iš kur persikēlē per upę Dvynę arba Dauguvą; eidami ir plēšdami pasiekē šios dienos Vidžius (Kauno gub.) ir Šventēnus, po tam persikēlę upę Viliją nušlavē dabartinio Vilniaus apigardas. Inēję į žemę lietuviškųjų Getvingių, dabartinēn Gardino gubernijon, ir mažai ką pelnę nuo biednų šio krašto gyventojų, pagaliaus jie nugužējo ta srija, kur dabar stovi Naujieji Trakai, Alytus, Nemunaičiai bei Druskininkai, ir persikēlē Nemuną. Baltastogē ir jos apielinkē buvo tai paskutinis punktas Lietuvių žemēs, kur Hunų užmas pakliudē. Iš čionai Hunai įžengē dabartinēn Lenkijon per Lomžos guberniją, ir traukē linkui Varšavos, Lodzēs, Čenstakavos, ir tada į Prusų žemę, kuri tais laikais buvo pilnutēliai rankose garsiųjų lietuviškų Getų, ir dar nebuvo pažinoję vēlesnēs vergijos nei sarmatiškųjų Lenkų bei Mozurų (Mažažiurių arba Siauromatų) nei gudiškųjų Vokiečių.... Galiausiai Hunai vēl

pasuko linkui Karpatų, atlikę savo baudimų ir plēšimo kelionę.

Visu šituo baisiuoju keliu per Lietuvių žemes Hunų armija šias vietas kliudē tiktai savo dešiniuoju sparnu; gi patsai Attila tuomtarpu buvo toliau į Rytus, kur jisai priēminējo raportus nuo savo "generolų"; kokios žemēs Hunams nusilenkia ir kiek jos savo kareivių žada pristatyti. Žinios pasirodē labai džiuginančios, nes galutinos skaitlinēs suvedus pasirodē, jogei Hunų armija susideda iš arti milijono žmonių.

§14. Dar truputis diplomatijos.

Kuomet jau viskas buvo gatava pas Hunus žygiui į šitą dideję karę, tuomtarpu Attilai dingtelējo į galvą pabandžius dar seną ir išmēgintą jo užkariavimų įnagį — klastingą diplomatiją. Pirma negu ant Romēnų pasaulio galvos užkritus, Attilai rupējo juos su kuo-nors sukiršinti ir supjudyti. Tam tikslui pasitaikē labai parankì proga, nes tuometinis Europos padējimas iš visų pusių lošē į rankas Attilos diplomatijai.

Kaip jau nesykį minējome, Romēnų galybē Europoje buvo į čiunkus sudraskyta. Visu-pirmu Romēnai buvo nusilpninti netekus apsčių ir turtingų Afrikoje savo paval-

dybų, kurios buvo atitekę barbarams Vandalams, tuo žygiu esantiems po valdžia istorijoje pagarsėjusio baisuolio Genserikio. Kitos Romėnų turtingos ir tirštai apgyventos provincijos Gallijoje, dabartinėje Francijoje, jau buvo išplėštos kitų barbarų: iš Tuluzos pietinę Franciją valdė barbarai Vakargudžiai, kurie laikais pirmųjų Hunų atėjimų buvo pabėgę nuo upės Dunojaus; gi iš Metzos šiaurinę Galliją turėjo gudiškieji barbarai Frankai. Per daugelį metų šitų barbarų gaujos draskė Romėnų kuną, iki Romos imperijos tik šešėlis bepaliko. Šituos tai trejus barbarus dabar Attila bandė sukurstyti prieš Romėnus, idant vandenį sudrumstus butų lengviau Hunams galutinai Romą paskandinti.

Pirmiausiai Attila parašė po laišką Romos imperatoriui Valentinianui ir Vakargudžių karaliui Teodorikiui. Jisai nesislėpė, kad rengiasi į karę, bet viliugingai tikslus perstatė. Romėnų valdonui jisai rašė, kad jo nesibijotų, nes jisai esąs nuoširdžiausis Romėnų prietelius; įsigriaudamas Romėnų valdybosna jisai noris tiktai Vakargudžius nubausti, kurie seniau iš jo valdžios pabėgę ir jo pavaldiniai, girdi, tebėsą; todel, lai imperotorius Valentinianas Hunams kelio nekliudąs, nes šie pačią Romos

imperiją nuo barbarų Vakargudžių paliuosuosią.

Kitame slaptame laiške Vakargudžių karaliui Teodorikiui šiaip rašē Attila: "Sveikas gali ramus buti, nes aš Vakargudžių nemanau nei pirštu pridēti; viskas ko aš noriu, tai sukriušti tą pasenusią Romēnų imperiją, ir jus visus iš-po jų tyranijos paliuosuoti."

Attilos šitie pakurstymai vienok savo tikslo neatsiekē; kaip Romos imperatorius, taip ir Vakargudžių karalius nesunkiai permatē Attilos dviveidę politiką; jie veikiai tarp savęs susižinojo, pasirodē viens kitam Attilos laiškus, ir suprato, jogei Hunų valdonas rengiasi prie milžiniškos klastos, kuri viduriniai Europai pražutį lemia. Todel tarpe jų dviejų tapo nutarta iš vieno laikytis ir kuogreičiausiai rengtis prieš ateinantį gresmų pavojų. Apie šitą ir Attila veikiai sužinojo, todel čia nepasisekus iš kito kampo griebēsi.

Jisai jau buvo senai susiuostęs su kiek augščiau minētaisiais Vandalais. Šituo tarpu įvyko buitis, labai paranki Attilos siekiams. Vandalų karalius Genserikis buvo labai nuožmaus pobudžio žmogus. Jisai netiktai savo žmones, bet ir savo vaikus žvērišku budu kamuodavo. Kiek pirmiaus

šitų atsitikimų, jisai buvo apvesdinęs savo sunų Hunerikį su Vakargudžių karaliaus Teodorikio duktere. Sykį kokiam tai nedoram upui užējus, Genserikis liepē savo marčiai nupjauti nosį ir nukarpyti ausis, užtai, kad buk ji kēsinusis jį nunuodyti. Taip suluošinta karalaitē tapo pasiųsta jos tēvui Teodorikiui. Suprantama, kad šitas Genserikio žvēriškas pasielgimas iššaukē pyktį Vakargudžių, kurie prisiekē amžiną kerštą visiems Vandalams. Šituo kruptelējęs Genserikis kreipēsi pagalbos pas Attilą, kuris mielai jam prižadējo pagelbēti. Abudu šitie baisuoliai susitarē užduoti mirtiną smugį Romēnams ir Vakargudžiams: Genserikis pasirengē nuo Afrikos pakraščių užpulti Italiją, o Attila turējo užgriuti Romēnų provincijas nuo Gallijos.

Tuomtarpu dar viena proga Attilai pasisiulē. Kaip minējome, ant žemutinēsēs Rainēs upēs Gallijoje gyveno Romēnams paveldētini gudiškieji Frankai. Šituo žygiu pasimirē jų karalius Klovis, ir pasilikę jo du sunųs ēmē vaidytis už karuną; negalēdami jos geruoju pasidalinti, jaunesnysis, vardu Merovis, pabēgo pas Romēnus jų globai pasiduodamas ir jų pagalbos prašydamas; gi vyresnysis pasikvietē sau talkon Hunus. Attila mielai sutiko į šių dviejų

karalaičių vaidus įsikišti, nes jisai permatė sau didelę naudą, kadangi Frankai turėjo jo armijon prisidėti ir pagelbėti perėjimui per Rainės upę. Tokiu budu, kaip jau regėjome, Attila visai netikėtai gavo sau talkon Vandalus ir Frankus, kurie jau ant pačių Romėnų žemės gyvendami padavė Hunams ranką.

§15. Hunai persikelia per Rainę.

Po aprašytųjų prierangų, Attila pagaliaus visoje savo galybėje pakilo į karę priešais Romėnus. Jo sumanymas buvo susijungti su Frankais ir užduoti mirtiną smugį Romai per josios svetimas provincijas Vakaruose. Nuo p a k r a š č i ų Dunojaus upės, dviem sriautais ir dviem pusėm tos upės, išsikėlė minios Hunų, prie kurių taipogi buvo prijungtos armijos: **Girulių, Skirų, Rugių, Gelionių,** Aušragudžių, Bastarnų, Gepidų, Turingių, bei nesuskaitoma daugybė mažesnių tautelių; vieni iš šitų žmonių turėjo eiti kaipo reguliari kareiviai, su savo karaliais ir kunigaikščiais priešakyje, kiti iš jų buvo paprasti darbininkai, kurie turėjo Hunams keravyti vežimus, rinkti maistą, taisyti kelius, dirbdinti tiltus ir tt. Musų augščiau pabrauktos tautos buvo lietuviškos, ir ant kiek istorija pa-

rodo, jos šiuo žygiu buvo vedamos vieno lietuvių generolo, butent, Girulių kunigaikščio Eidukonio, kurį mes augščiau jau nesykį minėjome.

Tai buvo Sausis mēnuo, 1450, kuomet Hunai tan žygin išsirengē, ir nusidanginę kokius aštuonius šimtus mylių po trijų mēnesių kelionēs, Kovo mēnesiu, jie pribuvo santakon upēs Rainēs ir Nekaro. Kurį tik kraštą Hunų banga pasiekē, tenai pasiliko viskas išplēšta ir išpustyta, — praužē nelyginant biblijinių skerių (šarančių) debesis, kuriam praējus pasilieka nuēsti laukai ir paseka badas, ligos bei mirtis. — Tai buvo dailaus pavasario laikas, bet išgąstis prieš Hunus viską pavertē į audrą ir dumblus Europoje. Tautos bēgo tolyn net likí Atlantiko, arba bureliais lindo į giliausias girias pasislēpti.

Mažesni Hunų plēšikų buriai beveik labiau butų mēgę čionai apsistoti per visą ateinančią vasarą, ir nuo aplinkinių gyventojų visokio labo prisiplēšdami sau liuoniai pragyventi, o sekančią žiemą, kuomet Rainē upē bus užšalusi, jiems smagiau atrodē ledu pereiti anon pusēn. Tečiaus Attilos išrokavimai buvo kitokie. Jisai nujautē, jogei tokis milžiniškas bažmas jojo vedamųjų žmonių ir gyvulių, ilgesnį laiką ant vietos

apsistojus, negalēs gauti užtektinai maisto ir pašaro; šitas gali privesti Hunų armiją prie bado, ligų ir išmirimo. Todel, neveizint pavasario sriaunių ir pavojingų vandenų, Attila nusprendē kuogreičiausiai keltis per Rainę. Hunai kareiviai ir jų genamos vergų darbininkų minios kirto garsinguosius Gerkinēs miškus Germanų žemēje ir gabeno linkui Rainēs sienojus, iš kurių dirbo paramus ir valtis armijai persikelti. Ir tulam laikui praslinkus, sudejavo Rainēs upē, pajutusi ant savęs Hunų žmonijos sunkenybę; keleto mylių pločiu skersai upę tiesēsi tiltas, iš valčių, eldijų ir paramų padarytas, kuriuomi per dienas ir naktis trypē-brazdējo minios barbarų su jų vežimais, žmonēmis ir gyvuliais. Visa ta išgąstinga armija, niekeno nesustabdoma, poros savaičių bēgiu, persikēlusi Rainę apygardēmis Koblenco ir Mulhause, atsidurē anoje pusēj Rainēs, kur šiandien Francuzija ir Belgija susiduria, ir kur jų talkon buvo atēję gudiškieji barbarai — Frankai.

§16. Ugnis ir kardas po Galliją.

Nuo Rainēs upēs išēję ant didžiojo senovēs Romēnų kelio, vedančio į dabartinį miestą Treves, Hunai pasispietē su ugnia ir kardu po Galliją. Velykų šventēs išvaka-

riuose, įėję į miestą Mettis (Metz), Hunai miestą liepsnomis atidavė, o gyventojus išmušė; net kunigus, kučių pamaldas laikančius, prie altorių deiginomis subadė. Iš čionai barbarai išgarmėję, visą Lorainę išdegino. Iš kaleinos jie pernešė skerdynes į Reimsą; gyventojai, kurie gyvi spėjo ištrukti, į laukus ir girias išbėgiojo. Vyskupas Nikasius bažnyčioje prie altoriaus tapo užmuštas, bekalbant jam 118-ją psalmę. Jo sesuo Eutropia, verždamosi iš nagų vieno Huno, sudavė jam į veidą, ir čia-pat ant vietos tapo kardais sukapota. Tuomtarpu Hunams besivaliavojant, netikėtai užėjo debesis ir trenkė perkunija, kurią išgirdę prietaringi Hunai metė skerdynes ir išbėgiojo apleisdami pusiau išgriautą miestą; tik tada ir gyventojai pradėjo grįžti iš girių į savo namus.

Nuo Reimso Hunų tvanas nušniokė palei St. Kventiną ir net į Tongres; visa šiaurinė Gallija, nuo Marnos iki Rainės upių, tapo nuteriota; visos tos žydinčios srijos pavirto į plėnis. Visi keliai ir laukai buvo pilni pabėgėlių. Kas tik išliko gyvas, kiekvienas buvo pabėgėlis, išgąsdintas, sužuvęs, be pagalbos. Iš kaimų gyventojai bėgo į miestelius, iš tenai visi šarpavo į miestus, tikėdamiesi jųjų sienose sau surasti atvan-

gą; bet Hunams su kardu ir liepsnomis atūžiant, visi vēl skriējo į kalnus ir girias. Tai buvo sumišimas, kurio negalima aprašyti.

Miestas Paryžius, kuris tuomet dar Lutetia buvo vadinamas, išvengē nelaimēs kokiu tai neišaiškinamu budu. Sakoma, kad tas atsitikę pasidēkavojant tulai mergaitei, vardu G e n o v a i t ē, kurią vēliaus Francuzai už savo šventąją paskaitē (Nesumaišyt reikia to vardo su Genovaite iš kitos žinomos pasakos). Paryžių jau buvo pasiekę Hunų siaubimo atbalsiai, ir neišpasakytos baimēs apimti gyventojai sukušo yt skruzdēs; savo turtus sukrovę į vežimēlius arba su rišulēliais ant pečių, žmoneliai jau buvo pasirengę apleisti miestą ir bēgti kur akįs neša nuo ateinančio baisaus neprietelіaus. Tuomtarpu Genovaitē atbēgo prie magistrato ar pas vyskupą, sakydama, jogei ji apturējusi nuo Dievo apreiškimą, kuriuom esanti suteikiama viltis Paryžēnams, jogei baisusis Attila jų miesto nekliudysiąs. Tegul miesčionįs vēl sukraustą savo skarbą į namus ir mieste pasilieką. Negana to, ji surinko miesto dievobaimingas moteris, kurias prisuokē per dienas ir naktis bažnyčiose melstis ir gavēti, iki to baisioji Dievo rykštē nenuslinks. Radosi tokių, kurie šito pa-

klausē; bet radosi ir tokių, kurie šitą palaikē už vyliugystę, nes kiekviena užvilkinta valanda reiškē sumažējimą vilties išbēgti nuo Hunų. Tarpe pastarųjų kilo suokalbis mergaitę nužudyti, kaipo viliugę; tiktai vyskupui užsistojus, mergaitē tapo išgelbēta, ir prisuokta gyventojus dar kiek palaukti. Jie apsiramino ir atsidējo laukti kokio tai stebuklo. Ir tas stebuklas įvyko: baisusis Attila visas tas apylinkes nuteriojęs, staigu nusisuko, ir Paryžių aplenkęs, nuvedē savo gaujas Orleano linkon.

Orleanas — istorinē ir garsi vieta. Nuo Juliaus cezario laikų jisai gynēsi už savo liuosybę. Ir dabar, Hunus ateinant dagirdę, nutarē gintis. O tuomtarpu pasiuntē paslu vyskupą Italijon, pas garsų generolą Aičių, kad jisai skubintųsi į pagalbą. Čionai išsiaiškina ir tas, kodel Attila Paryžiaus nekliudē. Jisai buvo išgirdęs, jogei dar truputį pirmiaus Aičius buvo pasijudinęs su savo armija Gallijai ant pagalbos. Netik Romēnai, bet ir jais susidēję Vakargudžiai grumojo prieš Hunus atkakti ir pastoti jiems kelią. Štai delko Attila, aplenkęs Paryžių, — kuris ne kaszinkaip svarbus tuomet nei buvo, — pasisuko į didžiausią Gallijos drutvietę, Orleaną. Jam rupējo kuoveikiausiai Gallijos miestus išgriauti ir

pasiekus Vakargudžius juos sumušti, pirm negu generolas Aičius galēs į pagalbą atkakti.

Apgulti Orleano gyventojai, kaip įmanydami gynēsi. Su milžiniškomis dalbomis Hunai jau trankē miesto murines sienas, o viduje gyventojai kniupsti ant žemēs meldēsi Dievui, kad išgelbētų nuo regimos mirties. Vyskupas Anianas kasdieną po kelis syk lipdavo į miesto bokštą, žiurēti: ar neateina Romēnų pagalba. Ilgas senovinis Romēnų vieškelis, žērējo deginamas nuo saulēs, bet niekur tolumoje dar nesimatē Aičio ateinančių burių. Jau neteko Orleanas vilties. Hunai pagaliaus įsigriovē sienose spragą ir įsiveržę miestan pradējo žmonių pjovimą, deginimą ir plēšimą. Tik štai atbēgo paslas su linksma žinia: "Romēnų arai pasirodē ant vieškelio!" Juodas Romēnų ir Vakargudžių debesēlis vis artyn slinko, didējo ir pagaliaus datraukē iki miesto. Sumišo Hunai. Tuli ēmē gelbētis, tuli įnyko gintis. Romēnai inējo miestan ir prasidējo baisi kova. Gatvē po gatvēs Romēnai turējo nuo baisių barbarų atmušti. Kruvos lavonų ant bruko suvirto. Hunai nebedaturējo. Patsai Attila kruptelējo ir sutriubavo savo armijai atsitraukti.

Tai atsitiko Birželio 14 d., 451 m. Iškrikę Hunų eilēs bēgo be atsižvelgimo.

§17. Hunų bēgimas ir pasiryžimas atsispirti.

Užsiduręs ant netikētos ir gresmingos Romēnų atsparos, Attila nujautē, kad galēs įvykti didelis ir kruvinas susirēmimas. Tam tikslui jo tukstančiai skytiškų raitelių galējo buti naudingi tiktai ant lygių laukų, kur galima užpulti ir vēl išlakstyti. Todel Attila sumuštas Orleane, ryktelējo į sa-

Hunų pavidalai, atrasti Amerikoje.

vo gaujas trauktis atgal į Reimso apygardes, kur kloksojo didžiulē lyguma, garsioji Katalaunēs klonis, šiandien vadinama Chalons. Hunų atsitraukimas pavirto į galvatrukčių bēgimą. Per dienas ir naktis juos vijosi Romēnai, Alanai, Frankai ir Vakargudžiai. Kiekvieną sykį užsidurdami, Romēnai sunaikindavo didelius skaitlius barbarų. Tik vienos nakties gludumoje užsi-

durę Romēnai, sakoma, sunaikinę apie 40 tukstančių bebēgančių Hunų.

Atsitraukimas Hunų buvo vienas iš baisiausių prietikių, kokius jie kada-nors savo istorijoje buvo patyrę. Jie turējo grįžti per tas pačias šalis, kurias jie patįs ateidami buvo nupustēję. Tenai buvo kraštai apnuoginti nuo maisto ir visokių reikmenų. Hunai krito, yt lapas, nuo bado ir ligų. Be to, intužę vietiniai gyventojai ant jų užpuldinējo ir žudē. Vietos buvo nežino-

Hunų žiauri išvaizda.

mos; daugelis Hunų raistuose inklimpo, kiti nežinomuose vandenyse užvyti prigērē. — Vargais-negalais jie pagaliaus atšoko atgal per upę Seiną, vis indurmui vejami ir naikinami per Romēnų armiją. Galiausiai Attila pasiekē savo lukētą Katalaunēs klonį, kuriame jisai buvo užketinęs atsispirti, ir kur sustabdē visas savo bēgančias gaujas. Čionai tai ir įvyko vienas iš garsiau-

sių istorijoje mušių, kuris išgelbējo civilizaciją nuo Hunų pasiaubos.

Suvaręs savo likusių kariauninkų burius, Attila liepē apkasti aplinkui savo abazą didelį volą; liekanos to volo dar ir šiandien pažymios, ir vietiniai gyventojai dar ir po 15-kos šimtmečių tą vietą tebevadina "Attilos abazavietē". Sušaukęs savo burtininkus ir žynius, Attila liepē išburti ateinančio mušio klotį. Burtininkai pjovē paukščius ir avis, iš kurių vidurių virpējimo bei gįslų drebējimo, štikailiojo ateitį. Išburta, kad šiame mušyje patsai Attila turēsiąs pražuti, bet užtai krisiąs vienas stambus Romēnų generolas. Attila netikētai iš tokio lēmimo prasidžiugo. Jam savo paties gyvastis jau mažiau rupējo, nes jisai dabar buvo padējime vilko sląstuosna inkliuvusio; jisai neišpasakomai apsidžiaugē, kad ir jo priešas turēsiąs žuti.

Tas žmogus, ant kurio Attila tikējosi buvo burtininkai nuspēję ir kurio Attila iš visos savo širdies neapkentē, bet kuris buvo jo pirmesnis numylētinis, — buvo tai Romēnų armijos vadas, generolas A i č i u s (Aetius). Tai buvo garsus savo gadynēs vyras. Jisai buvo vienas iš tų "lēkiojančių" generolų, kokių tais laikais nemažai atsirasdavo. Nei vienai valstijų pavaldiniu nepri-

pažindamas, jisai turējo sudaręs nemažą liuosnorių armiją, prisamdytą iš visokių barbarų, ir eidavo talkon bile kokiam, daugiau užmokančiam karaliui. Šiuom tarpu Aičius per daugelį metų tarnavo Romos imperatoriui ir daugelį sykių Romą išgelbējo. Po teisybei, jisai turējo su Romēnais ir kraujo sąryšius. Jisai buvo sunumi tulo lietuviškosios Dokijos didžiuno Gaudesiaus (ar Gaudenčiaus), o motina buvo italijonaitē. Jo tēvas kadaisiai tarnavo Romēnams, ir užtai buvo paskirtas tulos dokiškos provincijos valdimieru, beveik savo rųšies karaliuku. Jaunutis Aičius kadaisiai buvo paduotas Romēnų laidu (užstatu) pas Hunus, kur bebudamas su Attila artimai susidraugavo ir išmoko įvairaus barbarų militariško mokslo. Ak, kad tuomet Attila butų žinojęs, kokį paukštį jisai savo "dvare" užsiauginо; kad butų jisai pramatęs ateitį, be abejonēs jisai butų jaunam Aičiui sprandą nusukęs!.... Dabar-gi šisai jo mokinys netiktai pastojo kelią jo blizgančiam militariškam žygiui, bet gręsē visą Hunų galybę į dulkes sutrinti!

Vienok reikējo iš paskutiniosios gelbētis. Matydamas, jogei pastarasis prakišimas Orelane ant visų Hunų užkrētē kokį tai neramumo ir nusiminimo upą, Attila grie-

bēsi senovēs garsiųjų karvedžių budo ir bene pirmą sykį savo gyvenime, surinkęs savo kariumenēs vadus, pasakė sekančią militarišką prakalbą, kurią pas Jordanį randame užrašyta:

"Štai dabar stovite jųs, kurie esate kadaisiai pergąsdinę galingas tautas ir beveik visą pasaulį apveikę. Todel aš matau iš mano pusēs butų kvailu daiktu beraginti jus, kurie savo narsybę darbais priparodēte. Lai tuomi užsiima kokie naujukai vadai su savo neišmēgintomis armijomis. Neturiu teisēs jums nieko paprasto pasakyti, neigi privalētumēt jųs to klausytis. Kasgi yra karē, jeigu ne jusų paprotys? Arba kasgi žmogui yra malonesnis, kaip su jo paties ranka pagiežą sēti? Pati gamtos tiesa žmogaus sielą apsiautē su atkerštu. Todel narsiai pulkime ant priešo; kadangi visuomet daugiau drąsos randasi pas tuos, kurie patįs užpuola. Pašvilpkit ant tos besiartinančių tautų santalkos! Tie, kurie apsiginymui telkiasi, jau iš anksto parodo, kad jie bailiai. Žiurēkit, jie zilioja iš nuogandos jau pirm negu mes užpulsime. Jie kabinasi į augštas vietas, užima kalvas, ir per vēlai suskatę nors tenai ješko ištaigų priešais mušį ant plyno lauko. Jųs žinote, kaip menkas daiktas yra Romēnų užpuoli-

mas. Dar jiems į rindas besidorojant ir darant eiles iš surakintų skydų, jie bus sustabdyti, jau nesakysiu per pirmutinę žaizdą, bet vien tik mušio dulkėms pasirodžius. Tuomet šokite į kovą, kaip jųs seniaus budavo darote. Paniekite jų mušio eiles. Pulkite ant Alanų, pliekite Vakargudžius! Skubinkitės pergalėti ant to daikto, kur mušis siaučia. Nes gįslas pakirtus, veikiai sąnariai pasileidžia; nei gi gali bepastovėti kunas, kuomet jųs iš jo kaulus išneriate. Lai jusų drąsa pakįla, ir jusų rustybė išsiveržia! Hunai! dabar parodykite savo prakierumą; dabar jusų ginklams atėjo darbymetė. Lai jusų sužeistasis atmoka su mirčia savo priešui; lai sužeistieji smogėjasi savo priešų kraujuose. Nepalies vilyčia tų iš jusų, kuriems lemta gyventi; o tiems, kuriems Laima mirtį paskyrė, jie to neišvengs nei rimties laiku. Ant galo, kam gi Laima butų lėmusi Hunams tiek daug tautų pergalėti, jeigu ne tam, kad iš šios karės jie džiaugsmą atsiektų. Kasgi musų prabočiams per Majoties pelkes parodė kelią, kurio per tiek amžių niekas nežinojo? Kasgi, pagaliaus, privertė ginkluotus žmones nusilenkti prieš jus, kurie tuomet buvot beveik be ginklų? Net daugybė susijungusių tautų negalėjo stoti veidas su veidu Hunams. Aš nujau-

čiu geras pasekmes iš šitos karēs; štai stovi laukas, kuris tokią skaisčią mums pergalę siulo. Aš pirmutinis paleisiu vilyčią į musų priešą. Bēda tam, kuris stovēs rankas nuleidęs, kuomet patsai Attila kovoja, — tas bus jau dabar miręs žmogus."

§18. Mušis ant Katalaunēs klonio.

Išklausę Attilos prakalbą, Hunai užsidegē kerštu priešais Romēnus, ir ēmē su nekantrybe šaukti, idant juos veikiai vestų į kovą. Įvairios Hunų vedamos, pavergtos ir talkon priverstos tautos, kaip: lietuviškieji Rugiai ir Giruliai, Frankai, Burgundai ir kiti, šitam pritarē ir prasidējo rengimasi į tą istorinį mušį. Pirmiausiai Attila liepē sau sutaisyti neva "tvirtovę": tai didokas plecius, aplinkui Hunų vežimais ant greitųjų barikadų budu apstatytas. Menka tai buvo priedanga, bet visgi Attila galējo, pavojui atsitikus, pasislēpti nuo Romēnų vilyčių.

Romēnai su savo talkiais jau buvo arti Katalaunēs. Prie jų armijos, šalia jau esančių kitų Frankų, Vakargudžių ir Alanų, dar vis nauji talkininkai atkeliaudavo. Du gyvų žmonių debesiu viens kito artinosi. Čionai, Europos viduryje, susispietē nesuskaitomos tautos ir tautelēs, pradējus

nuo azijatinēs Volgos iki europinio Atlančio. Įvairių spalvų, skirtingų padermių, svetimų kalbų, priešingų nuomonių, dažniausiai kruvon sustumti mirtini priešai, tuomtarpu rengēsi į vieną iš baisiausių mušių, genami tik dviejų pajēgų: Hunų bizuno ir Romēnų kardo....

Pagaliaus įvyko mušis. Istorikas Jordanis šiokiais žodžiais jį apipasakoja: "Ranka rankon jie susikirto į kovą, ir niršo mušis nuožmus, subliuręs, kluikus, žvēriškas — mušis, kokio nuo seniausių laikų nebuvo girdēta. Jame įvyko tokių pastebētinų nuotikių, kuriuos šių dienų narsiausis žmogus pravēpsojęs, neturi vilties daugiau per visą savo gyvenimą bepamatyti. Kadangi, jeigu musų seneliams tikēti, tuo slēniu tekantis nusekęs upelis, veikiai iki krantų pakilo nuo kraujo sužeistųjų ir užmuštųjų. Ištroškę ir kruvini kareiviai, kuomet alpdami pripuldavo prie upelio savo perdžiuvusią širdį atgaivinti, jie pasikeldavo su kruvinomis lupomis. Vargšai, manydami vandenş atsigersią, jie rijo gurkšnius vandenyje savo pačių sukrešējusio kraujo"....

Mušis ilgai nenusisvērē. Tai Hunai, tai Romēnai imdavo viršų. Vakargudžių karalius Teodorikis, šitame sumišime savo

paties kareivio su vilyčia pervertas, nuo žirgo nukrito ir pasiliko myriop sutrepinētas. Taip išsipildē Hunų raganių išburimas apie žutį didžio Romēnų vado, tik neišsipildē Attilos viltis, kad ta žutis bus jo neapkenčiamojo generolo Aičio. Aušragudžiai buvo apsupę Attilą, ir tik ką jį gyvą nepagavo. Aičius su savo Romēnų buriais iki nakties vēlumui kirtosi su Hunais apie tulą pakriaušę; čionai Romēnai pakriko, ir patsai generolas Aičius, nakties gludume bekluikinēdamas, buvo per klaidą pakliuvęs į Hunų abazą; pagaliaus apsižiurējęs, briovēsi pro jų vežimus bēgti, ir Hunų užpultas, vos gyvas spējo ištrukti.

Aušo rytmetis, ir Romēnai paregējo laukus lavonais nuklotus. Sakoma, tuose mušiuose kritus iš abiejų pusių apie 160,000 žmonių, kas tuose laikuose buvo pasibaisētina skaitlinē. Išsklaistyti į visas puses Hunai iš visų kraštų rinkosi į savo vyriausį abazą. Jų išvargimas ir nusiminimas davē suprasti, kad pergalē yra Romēnų pusēje. Tečiaus Attila dar sykį ryžosi su Romēnais susikibti, nors ir jam pačiam reikētų pražuti. Jisai buvo įsiutęs, kaip liutas savo guolyje medinčių apsuptas. Viduryj savo abazo paliepē sukrauti brangius rakandus ir žirgų balnus į stirtą, ir prisakē tą stirtą

veikiai padegti, kaip tik jisai paduos tam tikrą ženklą. Jeigu matytųsi Hunų mušis pralaimēta, Attila buvo pasirengęs į laužo liepsnas pulti ir tenai pražuti, negu gyvam pasiduoti į rankas Romēnų.

Romēnų talkiai sutarē apsiausti Attilos abazą ir jį badu numarinti. Tuomtarpu Hunų muzikantai užgriežē savo karišką maršą. Jie uršiai šoko į visas puses į apsiautančius Romēnus vilyčiomis šaudyti. Krito daugybē Romēnų, sykiu nyko skaitlius ir pačių Hunų. Tai buvo paskutinē kova Hunų Gallijoje. Attila gyvas išliko tiktai pasidēkavojant Romēnų generolui Aičiui, kuris, matydamas Hunų prisiartinantį visišką pražuvimą, staigu davē žodį savo kariumenei palikti liuosą vieną šoną, idant Hunai galētų išbēgti. Hunai tuomi veikiai pasinaudojo, ir sekančios nakties gludumu prisidengę, skubiai apleido netiktai Katalaunēs klonį, bet ir visą Galliją. Kokie buvo Aičiaus motivai Attilą gyvą paleisti, pasiliko paslapčia iki šiai dienai. Menama, jogei jisai prisibijojo Hunus prispirti prie paskutinēsios ir sukēlus jų desperatę narsybę, nepalikti pačiam pergalētu. Tokiame atvejuje Hunai butų Romēnus iki vieno išskerdę. Kiti spēja, kad Aičius, prisimin-

damas savo senovinę su Attila prietelystę, jo pasigailējo ir gyvą paleido.

Vienas faktas pasiliko istorijoje ženklyvas: Ant Katalaunēs klonio Hunai taip skaudżiai tapo sumušti, jogei nuo šito sykio jų galybē pradējo żemyn pulti.

§19. Roma nuo Attilos atsimeldžia.

Gallijoje sunaikintas Attila skubiai ištraukē savo Hunų burius iš šitų kraštų visiškai. Kur jie paskiaus veik per ištisus metus po šito klujojo, nēra tikrai žinoma; vieni istorikai sako, kad Attila grįżo į savo sodybas Vengrijoje; kiti priešingai tvirtina, jogei jisai nebegalējo toli nusitraukti, nes tarpe jojo kariumenēs ir po Hunais pavergtųjų tautų veikiai iškilę labai dideli maištai, ir šitie maištai bene atsitikę Hunams atkakus į šiandieninį plotą, kurį senovēje użēmē Čechijos girios, Bavarija ir Šveicarija. Hunų revoliucijos metu Attila dar sykį parodē savo stiprią ranką, nes maištus aštriomis priemonēmis paviršium aptildē, ir paskui per visą ateinančią žiemą po aplinkines žemes maisto prisiplēšdamas, savo gaujas šiaip-taip maitino ir laukē pavasario. Tečiaus jo politinē galybē žymiai silpnējo, nes daugelis tautų vis gi nuo Attilos talkos spējo pabēgti. Šituo tai laiku ir lie-

tuviškieji Giruliai pradējo nuo Hunų atsilikti, iki paskiaus ir visiškai atsimetē.

Pavasarį 452 m. Attila pagaliaus sugalvojo dar sykį pabandyti savo galybę ant Italijos. Jisai dar sykį atsiminē apie karalaitę Honorią, ir pasiuntē naują reikalavimą imperatoriui Valentinianui, idant šisai savo seserį Attilai už moterį atiduotų, sykiu ir pusę imperijos Hunams pavestų, kaipo sesers kraitį. Kaip pirmiaus, taip ir dabar Valentinianas griežtai atsisakē Attilos reikalavimą išpildyti. Šito užteko karēs priežastei, ir Attila surinkęs galybes savo likusių Hunų, persidangino per Alpų kalnynus, ir pagaliaus įsigriovē Italijon.

Pirmiausiai Hunai juodu debesiu apgulē garsingą miestą Akvilēs. Negalēdami storų murų sienų išversti, Hunai suvarē tukstančius aplinkinių kaimiečių ir savo belaisvių, kurie be pagailos botagais plakadami turējo atlikti povojingą ir sunkų griovimosi darbą. Eilēmis aplinkui murus sugužę Hunai su dalbomis ir milžiniškomis stulbomis per ištisus tris mēnesius daužē murus, bet negalēdami jų įveikti, jau buvo netekę kantrybēs, ir jau buvo beketiną Akvilę visai pralenkti, o toliaus Italijon grumēti. Tuomtarpu vieną pavakarį Attila išjojo pamiesčiu prasiblaivyti; jis buvo užsi-

mislinęs, suniurzgęs ir piktas. Štai jisai pastebējo, jogei viename ant miesto bokštų gandras arba gužutis išvedęs savo vaikus ant lizdo krašto, rengiasi šalin paskristi ir miestą apleisti. Akylam Hunų vadui tuojaus į galvą dingtelējo, jogei tas yra geras ženklas, nes paukštis savo instinktu nujaučia, kad bokštas turēs veikiai griuti, todel skubinasi savo šeimyną nuo mirties gelbēti. Reiškia Akvilē turēs pasiduoti. Todel, ažuot paliovus apgulimą, Attila ant rytojaus ant savo kariauninkų ryktelējo, idant išnaujo ir su visu smarkumu dar į miesto sienas uždaužtų, ir ištikrųjų Akvilē krito. Krito ir be pēdsakos žuvo. Kaip visur, taip ir čionai Hunai atkartojo savo paprastus išteriojimus; čionai jie buvo dar žvēriškesni, nes Hunai ilgu nepasisekimu buvo labai intužinti. Kas tik gyvas buvo išskersta; kas tik buvo vertino, buvo išgrobstyta; kas tik buvo degamo, buvo liepsnoms atiduota. — Yra pasakojama, kaip viena mergaitē, vardu Dagna, Hunų vejama užbēgo ant augštos uolos kranto, ir apsisupusi sau galvą, nušoko į gilmes upēs Natisos. Taip gelbējosi žmonēs nuo Hunų! Akvilēs miestas pasiliko su žeme sulygintas, taip kad vēliaus nebegalima buvo pažinti vietos, kur jisai stovējo.

Tokiu-pat budu visa Venecija buvo nuteriota. Miestai Altinum ir Konkorde nuējo plēnimis, o gyventojai išskersta. Jau Hunams ateinant daugybē gyventojų išbēgo iš savo żemēs į dideles Viduržemēs marēs pelkes, kuriose jau vēliaus po daugelio metų tie pabēgēliai buvo inkurę garsingą Venecijos respubliką. Miestai Vicenza, Verona, Brescia, Bergamo, Milanas ir Pavia atidarē prieš Attilą savo vartus, norēdami nors savo gyvastį išgelbēti; bet ne ant geresnio išmainē, nes Hunai visus turtus išgrobē, o žmones visus sau į nelaisvę išsivarē. Milane viename palociuje Attila pastebējo dailiai nupieštą senovēs paveikslą, kuriame buvo atvaizdinta du Romos imperatoriai ant sostų besēdį, o Hunų ir Skytų karaliai buvo prieš juos ant kelių suklaupę ir padonybēs dovanas sudēję. Nežiurint, kad patsai Attila buvo susirupinęs ir suniuręs, vienok dar užtektinai jame radosi sarkastiško upo, kad linksmai pasičvieryti: jisai liepē Romos imperatorių pastovas iš paveikslo ištrinti, ir save ant jų vietos nupiešti; gi vieton beklupančių Hunų, jisai paklupdē imperatorius, kurie buvo ant savo pečių aukso maišus atsinešę ir po Attilos kojomis padēję.

Pagaliaus visa Hunų galybē nukrito ant Romos. Teisybę sakant, Attila iki šiam

laikui bijojosi Romos užkabinti. Jisai girdējo, jogei tenai yra krikščionybēs šventavietē; žinojo, kad tenai yra palaidoti ir krikščionių garbinami apaštalai šv. Petras ir Paulius, į kuriuos Attila nors netikējo, bet savo prietaringoje vaidintuvēje persistatē ēsančius už kokius galingus senovēs burtininkus, todel jų prisibijojo. Jam nebuvo slapta, kaip seniaus veikų galą sutiko drįsęs Romą užkabinti Vandalų baisuolis Alarikis. Tečiaus to viso neveizint, Attilai nebuvo kito išējimo. Jam rupējo savo vardas ir Hunų imperijos čielybē išgelbēti. Jau buvo tik ką pradējęs didelis prieš jį sukilimas. Jeigu dabar tik jisai pasirodys bailium, tai jo vardas ir saviesiams pasiliks nebe baisus. O tada reiškia jo viešpatavimui galas. Šitų ir panašių sąprotavimų vedamas, Attila ryžosi pagaliaus gulti ant Romos.

Romos gyventojai jau matē ateinančią Hunų audrą ir, suprantama, visus apēmē neišpasakyta išgąstis. Romēnų armija tuomtarpu buvo kitais pasviečiais išsklaidyta, todel apie ginkluotą atsispyrimą nebuvo ką nei mįslyti. Didžiausia Romēnų nelaimē buvo tame, kad jie turējo pavydų ir netikusį imperatorių. Istorija apie Valentinianą niekuomet neturējo ko gero pa-

sakyti, bet šituo atveju jisai nupuolė kuo-žemiausiai, nes girdėdamas Hunus ant Romos ateinant, netiktai nesiryžo šio miesto apginti, bet sau ramiai Ravennoje užsidaręs, klausėsi įvairių pletkininkų šnabždėjimo. O tie pletkininkai kurstė jį prieš narsuolį generolą Aičių, kuris kaip pamename buvo Romos valdybas Gallijoje nuo Hunų išgelbėjęs. Valentinianas degė pavydu, kam po visą Italiją vardas Aičiaus, kaipo didvyrio, apdainuojamas. Todel jisai, ażuot paliepti Aičiui, kad trauktų ant pagelbos Romai, prisakė savo kariumenei Aičių sugauti ir pančiais apkalti. Budamas toli, Aičius girdėjo apie tokį imperatoriaus kerštą, vienok su savo ištikimais kariauninkais skubėjo Romą išgelbėti. Tečiaus jau viskas buvo pervėlu, nes Hunai jau buvo atėję ant kranto upės Po, per kurią rengėsi veikiai persikelti ir griautis į Romą.

Tokiame padėjime budami, Romos gyventojai sumanė geruoju nuo Hunų atsiprašyti bei pinigais atsipirkti. Romėnai pasiskubė išsiųsti pas Attilą savo paslus, pakol šisai nebuvo dar per upę persikėlęs. Paslais į Attilos abazą atkeliavo garbingiausi Romos didžiunai, kaip ve: konsulas Avienus, prefektas Trigetius bei kiti, prieš kuriuos visa Roma galvas lenkė. Pasiuntinių

tarpe buvo ir popiežius Leonas Didisis. Ant širmo žirgo, apsisiautęs žvilgančiai išadinėtu raudonu ploščiumi, su aukso karuna ant galvos, popiežius jau žilas senukas tarpe Romos didžiunų išrodė lyg koki nėžemiška esybė. Visoje toje pasiuntinybėje jisai beveik vyriausią rolę sužaidė. Jo gilus, griaudus ir iškilmingas balsas skambėjo ne kaipo prašymas, bet kaipo rustus pribaudimas. Jisai kalbėjo į Attilą: "Hunų vade! Geriaus padarysi, jeigu Romos neužkabinsi. Romėnai nieko blogo tau nėpadarė. Platus tau yra svietas — tik nekliudyk Romos. Čionai pasaulio civilizacijos siela gyvena, ir nei vienam barbarui gerai neišėjo, kuris tiktai pasikėsino Romėnų giminės lopšį su kardu užkabinti; čionai ilsisi kaulai musų didelių šventųjų, ir ne vienas valdonas nelaimę užsitraukė, jei tik drįso šventvagiška ranka jų garbę dasilytėti. Atmink, kas atsitiko su Vandalų siaubunu Alariku! Jei manęs nepaklausysi, kris ant tavęs galingojo Dievo rykštė.... Imk nuo musų išpirkimą, imk auksą ir sidabrą, tik liepk savo kariauninkams atsisukti nuo Romos ir sau į šiaurę keliauti." Taip baudė popiežius Leonas Hunų vadą.

Ir atsitiko dalykas netikėtas. Attila nulenkė galvą, jam apraibo akįs, ir jisai

prižadėjo nėtiktai Romos neužkabinti, bet ir iš visos Italijos savo gaujas ištraukti. Kaip tai atsitiko, istorija ir po šiai dienai dar neišaiškino. Prietaringas Attila paskiaus saviesiams pasakojo, buk jisai, kalbėdamasi su popiežium, matęs šalimais šio žilo senuko stovinčiu du angelu, kurie buk Attilai su ugniniu kardu grumoję, jeigu tik jis popiežiaus nėpaklausysiąs. Gali but ta legenda buvo bažnytinės istorijos rašytojų vėliau įskverbta, o gali but kad nerviškai suiržusiam Attilai tas ištikrųjų prisivaidino, ko jis bijojosi. Bet gali but ir tas, kad Attila šitą įsimįslijo, kad turėti priežastį saviškiams barbarams aiškinties, kodel jis pasiryžo juos sulaikyti nuo tolimesnių užkariavimų; Attila rodos savo širdies gilumoje nujautė, kad jisai negalės civilizacijos užkariauti, ir kad verčiaus bus šiai progai pasitaikius grįžti atgal į savo šiaurės tyrus.

Tarpe Attilos ir Romos buvo padaryta sutartis, kad nuo šio laiko Hunai ir Romėnai pasiliks amžinais draugais. Suprantama, kad šita sutartis buvo tik akių apvilimui ir tos valandos reikalo padengimui, nes nei Hunai nei Romėnai į ją netikėjo. Mažai buvo paisyta ir į teisybę. Romėnai prisižadėjo mokėti Hunams kas metas didelę donį auksu ir sidabru, tuomtarpu už miestus iš-

griautus, už gyventojus išžudytus, už visokį turtą išgrobtą, netapo nuo Hunų išsiderēta nei vieno skatiko. Mat jēga vis dar buvo barbarų pusēje.

Tēčiaus džiaugsmas buvo Europoje neišpasakytas, kad Hunų pavojus žada pranykti, ir vakarų civilizacija pasiliks dar nevisiškai sunaikinta.

Hunų Grįžimas ir Jų Puolimas

§1. Nelaimingas Attilos Grįžimas.

Iš visų pusių prakišęs ir neužganēdintas nei savimi nei savo karēs žygiais, Hunų valdonas Attila pradējo trauktis nuo Romos ir iš visos Italijos. Jis gavo dikčiai aukso ir sidabro, kaipo Romēnų išsipirkimą nuo Hunų. Bet tas jo nepasotino. Jisai neva padarē su Romēnais santaiką. Bet nerami buvo jam šita ramybē. Grįžo Attila į savo šiaurēs paniurias padanges, bet grįžo murmēdamas, kaip vilyčiomis sužaidētas liutas. Retkarčiais atsigrįždavo Italijos linkon, ir su baisia mina grumojo ore į tą pusę, jogei kada-nors jisai dar sugrįšiąs nešdamas didesnį Europai kerštą, negu praējusiais dvejais metais.

Tas vienok nepalengvino Hunų padējimo; jųjų grįžimas iš Europos buvo sujungtas su neišpasakytomis sunkenybēmis ir vargais. Iš pietų pusēs juos vijosi pasivēlavę Romēnų generolo Aičiaus buriai; iš Trakijos girdējosi ateinanti Rytų imperijos armija, vedama narsuolio Marciano, kuris butinai norējo Hunams pastoti kelią ir

juos sunaikinti. Idant ištrukus nuo dviejų pavojingų priešų, Attila nesiryžo grįžti į savo senovinę stovyklę Vengrijos lygumose, bet paēmē didelį vingį į šiaurvakarius per dabartinę Bavariją.

Sunaikinti ir apimti baimēs Hunai bēgo šiaurēn be jokios tvarkos, ir vienas po kitam krito ant kelių ir laukų nuo išbadējimo ir nuovargio. Hunai, kaipo šiaurēs tyrlaukių bastunai, buvo iš senovēs papratę tiktai rukštum Skytijos pienu ir žalia mēsa maitintis; tas jiems buvo gera ir sveika; dabar gi, po Europos kulturingus kraštus besiaubodami, jie užragavo duonos, vyno ir buklių kukorių iškeptos mēsos bei kitokių skanskonių; šitais kulturiniais valgiais jie pradējo apsiryti ir ingijo naujas ligas, kurios kaip lapu klojo vejamus barbarus ir keršijo jiems mirtis rusčiau, negu bile kokis ginklas.

Per jųjų prabēgamuosius kraštus jie susitikdavo ginkluotus burius vietinių gyventojų, kurie gaudē su virvēmis raitus lekiančius Hunus ir pagavę, be pasigailējimo, kaip kokius žvēris užmušdavo. Strigo pakrikusių Hunų buriai į nežinomus raistus ir kimsynes, kuriuose jie žuvo savųjų pamesti ir visų gainiojami, — klydo, žuvo ir dingo, idant daugiau niekuomet saulēs švie-

sos nebeišvystų.... Visur juos lydējo kerštas ir keiksmai, kaipo użpelnyta mokestis jų pirmesniųjų pustijimų, terionių ir żudymų tose pačiose žemēse, per kurias jie dabar savo gyvastį norējo į tolimą Volgą išnešti. Pasakojama, jogei Hunams persikeliant upę Lech, iš miesto Augsburgo išbēgo priešais juos palaidais ir sudrikusiais plaukais sena moteriškē, ne tai ragana ne tai burtininkē, kuri Attilai praeinant metē į jį prakeiksmą, tris sykius garsiai suklykdama: "Retro, Attila!" (Prasmegk, Attila).

Ir tie prakeiksmai an't Hunų padermēs nepoilgam išsipildē.

§2. Staigi Attilos mirtis.

Sugrįžęs iš Italijos, Attila su visais savo buriais vēl apsistojo šia-pus Dunojaus, savo pirmykštēje "sostapylēje," apie kurią jau augščiau buvo rašyta. Praleido pabaigą 452 m. ir pradžią 453 m. naujais kariškais žygiais ant Gudų ir Rytų imperijos. Aulinkui jau atrodē, jogei Hunai po savo nepasisekimų Europoje pradeda atsipeikēti ir vēl į galingus pasaulinēs ramybēs nevidonus suaugti. Po teisybēs, Attila vēl spējo sugniaužti vokiškuosius Gudus, kurie prieš Hunų vardą vēl pradējo drebēti. Rytų imperija vēl nukentējo keletą skaudžių smu-

gių nuo sustiprējusių Hunų. Rodēsi, kad Attila tarsi kokiu magišku budu żaizdas sugydē ir savo iškrikusius barbarus vēl į pavojingą "Dievo botagą" išnaujo suvijo. Attilos vardas vēl pasidarē magnesu, visus barbarus apie save sutraukiančiu. Nebutų Attilos — rodos šiaurēs barbarų pavojus savaime pranyktų. Užtai nedyvai, kad Gudai ir Romēnai nesitikējo ramybēs iki Attila bus gyvas, ir laukē kokio stebuklo, kad jam mirtis pareitų. Net ir sapnavo apie tai. Taip, yra pasakojama, jogei tuolaikinis Rytų imperatorius Marcianas, sykį turējęs šiokį sapną: Jam ir sapne rodēsi, kad jisai tarsi buvo labai susirupinęs apie Attilos pavojų, ir štai jam pasirodęs kokis tai nežinomas dievaitis, kuris parodęs jam sulaužytą Attilos šaudlankį, ir raminęs jį, jogei šisai lankas jau nebus daugiau žmonijai pavojingos.

Sunku žinoti, ant kiek ši legenda yra teisinga. Vienok įstabiausi dalis yra tame, kad lygiai tą pačią naktį, kuomet Marcianas tokį sapną sapnavo, Attila jau gulējo savo miegruimyje negyvas.

Attilos mirtį sekančiai aprašē istorikas Priskus, tas inžvalgus lietuviškųjų Trakēnų rašytojas.

Visai prieš savo mirtį, Attila užsigeidē su nauja pačia apsivesti, ir tuomi dar pa-

dauginti savo begalinį pačių burį. Toji nauja Attilos gašlumo auka buvo jauna ir daili mergaitė, vardu I l d ė (sakoma, kad ji buvusi užgriebta nelaisvėn iš kokios nors Gudų ar Lietuvių giminės; galima butų spėti, kad ji buvo iš lietuviškųjų Girulių, nes vadinosi sumažintu vardu — "I l d i kė," kaip dar ir dabar Žemaičiai, arčiausi Girulių giminės, sudailina mergaičių vardus su prisaga "kė," kaip va: Onikė, Marikė, Elzikė....). Savo vestuvių puotoje Attila iš linksmybės pernelyg nusigėrė ir visai be nuovokos tapo nuneštas į lovą, kur jo laukė jo sužieduotinės patalas. Ryto metą Attilos tarnai ilgai negalėjo sulaukti savo pono atsikeliant, todelei pirmiaus mandagiai šaukinėjo ir į duris barškino, bet negalėdami prikelti, ėmė garsiau rėkauti, pagaliaus su dideliu triukšmu išvertė duris. Priešais jų akis gulėjo Attila jau nebegyvas ir visas kraujuose paplukęs, o jaunavedė Ildikė sėdėjo kampe ir veidą apsikniaubusi gailiai verkė. Kodel ji verkė, niekas negalėjo dasižinoti. Ką su ja Hunai padarė, irgi istorikai nepasako. Kokia mirčia Attila pasimirė, lygiai istorikai nesutinka; vieni stygavoja, jogei jam iš persigėrimo kraujo vėnįs buvo plyšę; kiti intaria Ildikę, jogei ji buvusi prie Attilos mirties savo

ranką pridējusi, kaipo atkeršijimui už save ir savo brolius, kurie buvo per Hunus išžudyti.

Pas Hunus duravo barbariškas paprotis savo valdonus apgēlauti su dideliais rēkavimais ir net savo kraujo praliejimu, Todel ir dabar, padēję Attilos lavoną ant didelēs lygumos, šilkinēje šētroje, ant augšto prysko, aplinkui pašarvotą velionį Hunai blaškēsi, klykē, vaivojo, sau plaukus iš galvų kuokštomis raustē, ir kardais raižē sau veidus giliomis žaizdomis. Mitriausi Hunų raiteliai, aplinkui Attilos grabą ratu šuoliais lakstydami, maivojosi yt cirkų lošose, ir sekančią budynių aimaną klykavo: "Didis Hunų vade, karaliau Attila, didis sunau didžiojo Mundiuko, narsiųjų giminių viešpatie, Skytų ir Germanų žemių valdone, — niekuomet pirmiaus ikitol negirdēta galybē, — tu buvai paēmęs miestus ir nugąsdinęs abidvi Romēnų imperiji; tu permaldautas jų atsiprašinējimais, sutikai imti nuo jų metinę duoklę, idant likusios žemēs nuo musų plēšimo išsigelbēt. Ir kuomet viską šitą per laimēs lēmimą atsiekei, tu nekritai nuo priešo žaizdos nei per savo draugų vyliugystę, bet viduje savo tautos ramybēje ēsančios, viduje džiaugsmo ir jokių sopulių nekentēdamas turējai pasimir-

ti. Kas gali tą mirčia pavadinti, kuomet nesimato progos už tai atkeršyti?"

Ir taip vaitodami ir šukaudami, Hunai savo valdoną apgėlavo. Potam jie indėjo Attilos lavoną į tris grabus: pirmasis buvo aukso, antras sidabro, o trečias geležies, — kas reiškė anot jų, jogei šitie trįs daiktai geriausiai Attilai pritinka: geležis delto, jogei jisai visų tautų galybę sutrupino, o auksas ir sidabras delto, jogei abidvi imperiji jam didžiausią garbę buvo atidavę. Viduryje tamsios nakties jie nugabeno Attilos grabą į slaptą vietą, įleido į gilią ir didelę duobę, kurion sykiu sumetė karėse nuo priešų suimtus ginklus, brangius ir auksu nusaginėtus arklių pakinktus bei kitas visokias karališkas padabas; viskas tas buvo žemėmis užkasta ir arklių kojomis pritrepinėta. Pakastuvės užsibaigė dar viena žiauria apeiga, nes Hunai visus duobkasius ir užkasėjus ant vietos išmušė, idant nepasiliktų žmonių, kurie galėtų paskiaus papasakoti, kur yra Hunų valdono Attilos kunas palaidotas.... Po visų tų ceremonijų ir gėlavų, Hunai iškėlė šermenų puotą, kurią jie vadino "strava" (kaip vėliaus ir pas Slavus tokie šermenų pasivaišinimai vadindavosi); čionai jie valgė, gėrė ir pa-

karčiui tai linksminosi, tai gailingas raudas rėklojo.

Taip neteko pasaulis baisuolio, kuris per tiek metų drebino visą Europą tik vienu savo vardo garsu.

§3. Hunų imperijos iširimas.

Attilai mirus, jo imperija susvyravo delei įvairios rųšies kilusių iširučių. Visų-pirmiausi jų nelaimė buvo, — tai vidurinės kovos, nes įvairųs užgaidingi Hunų armijos vadai suskubo rungčiomis lenktyniuotis, żėdnas stengėsi į Attilos sostą įšokti. Tuompat sykiu pradėjo griuti pamatai ir iš antros pusės, nes galingi įvairių tautų karaliai ir kunigaikščiai, kurie pirmiaus buvo savo kaklus po Hunų jungu nulenkę, dabar drąsiai pradėjo priešais barbarus šiauštis ir atvirai nuo jų atsimetinėti. Prie tų visų negerovių dar prisidėjo ir vaidai tarpe paties Attilos sunų už tėvo paveldybą.

Mes jau daug augščiau minėjome, jogei Attila turėjo daugelį sunų iš daugybės įvairių pačių prigyventų. Tie visi, Attilai pasimirus, užvedė savo tarpe ginčus ir varžytynes už tėvo sostą. Pirmiausis sosto prisisavintojas buvo Attilos vyriausis sunus E l l a k a s, kuris jau pirmiaus buvo sau vienas užkariavęs lietuviškuosius **Ažu-**

tyrius ir jų karalium per tėvą pakeltas. Didžiuma Hunų buvo prisiekę jam ištikimybę ir rodėsi, kad Hunai jau vėl sustiprės po Attilos inpėdiniu. Bet, ant jų nelaimės, Ellakui visai neilgai teteko viešpatauti. Jisai rodos neblogas buvo žmogus, vienok nebeturėjo nei šešėlio didybės nei sumanumo, kokį turėjo jojo tėvas, baisuolis Attila. Tą permatydamos, pavaldinės Hunų tautos jau 453 metuose susibaudė iš-po savo valdonų Hunų pasiliuosuoti.

Pirmiausi prieš Hunus pakilo pusiau-lietuviški ir pusiau-gudiški mušrųs **Gepidai.** Jų karalius Ardarikis prikalbėjo talkon karduotus Aušragudžius, sunkiašarvius Alanus, greitakojus Švabus ir smailaginklius lietuviškuosius Girulius, ir visa ta santalka užpuolė ant Hunų. Ant upės Netados, Pannonijoje (dabartinėje Vengrijoje) įvyko kruvinas mušis, kuriame išmušta apie 30,000 Hunų, sykiu pražuvo ir Ellakas, jųjų naujasis karalius. Taip atsitikus, Hunai pakėlė sau valdonu kitą Attilos sunų, vardu Dengišic. Tasai per tulą laiką dar buvo surinkęs apsčią Hunų armiją, kuri dar palaikė savo išgąstingą išvaizdą nors pačiame jų imperijos sugriuvime; su ta armija Dengišicas dar pratęsė ištisą penkioli-

ką metų savo viešpatavimą Dunojaus pakraščiais.

Tečiaus Hunų politiškosiôs galybēs saulutē jau lėidosi vakarop. Jų sostapylē senoje liētuviškųjų Dokų (Dzūkų) żemēje taipgi ir Attilôs palôcius atitėko Gepidams, kurie valdomi savô karaliaus Ardarikio buvo ingiję didėlę galybę ir užgriėbę visas žemes nuo Karpatų kalnų iki Juodųjų marių. Dengišicas nėbeturējo nėi savô sostapylēs nei reguliarēs armijôs; jo valdonija siaurinosi, nes pirmiau Hunų pavêrgtôs tautos apsiskelbē nêprigulmingomis; pas Dengišicą pasiliko tiktai minios jo tēvo įvairių vergų ir jų vežimai, kurie tik didesnę sunkenybę jam darē, — nės juk rėikējo tokią aibę nenaudingų žmonių maitinti ir juos perkilnoti. Tai nebebuvo jam Hunų armija, bet palaidų bastunų goveda. Viėnok, bado ir nusiminimo spiriamas, Dengišicas pasiryžo dar į Rytų imperiją įsigriauti ir tenai maisto pasiplēšti. Bet šis Hunų żygis jiems tik nelaimę atgabeno, nės jiė tapo iš padomenēs sumušti ir patsai Dengišicas galą gavo; Graikai jo galvą pasigabeno Konstantinopolin, kur miēsto Hippodrome ji buvo su pasibjaurējimu gyventojams rodoma ir iš jos čiudējamasi.

Galiausiai Attilos sostas pateko jo jau-

niausiam sunui, I r n a k, kurį tėvas buvo begalo mylėjęs ir tikėjęs, jog jisai bus vienintėlis palaikytojas Hunų padermės ir Atilos dinastijos. Bet kitaip buvo lėmužės lemta. Irnakas buvo daug ramėsnio budo netik už savo nuožmų tėvą, bet ir už savo pranokėją, karštabudį brolį Dengišicą. Jisai numanė, kad Hunų užkariavimų gadynė jau buvo praslinkus; ir todel, kad jų padermę nuo žuties išgelbėjus, jis pasiryžo gaujas savo barbarų kur šiaurėn į nuošalesnius kraštus perkelti ir, ant visados juos kur apsodinus, prie žemės dirbimo inpratinti. Todel surinkęs savo išblaškytus vientaučius, Irnakas išvedė juos į taip vadinamą "Mažąją Skytiją," tai yra į dabartinę Bulgariją, kur tik pirma to gyveno lietuviškosios giminės Getų ir Mysių.

Kaip tenai Hunams klojosi, mes mažai berandame žinių tų laikų istorijoje, nes begalinių suiručių laikams einant, niekas nebesuspėjo tinkamai gadynės dėjas surinkti bei užrašyti. Yra tik žinoma, jogei neužilgo Hunų giminės paskendo kitų barbarų tvane, — tai buvo bangos taip vadinamų **Avarų** arba "Giauginių," kurie atsipludo iš kur ten nuo ledinio vandenyno šiaurėj, mažždaug ten, kur šiandieninė Archangelsko gubernija. Šiuos pasivijo kiti barbarai,

vardu **Igurai**, kurie atbrazdėjo iš šaltos Siberijos rečių, kur jie nuo senų laikų gyveno ir žvėrių kailiukus gana sumaniai išdirbinėdavo; tie abieji barbarai apsėmė Hunus, ir netiktai jų valstijos likučius išgriovė, bet ir Hunų vardą ilgainiui suvisu išdildė.

Taip tai pražuvo Hunų giminė, kuri buvo didi ir galinga, ir baisi, — ji turėjo pulti, nes vienas tik žmonių daugumas dar negali ją ateities užtikrinti, — tam reikalinga yra, kad bile kuri giminė butų pati kulturiška, kad ji butų pasauliui naudinga, ir kad ji butų visų pripažinta už gerus ir vertus palaikymo žmonijos narius....

Sumišę Hunai su vėlesniais barbarais davė pradžią kitoms tautoms, kaip ve: Totoriams, Bulgarams ir Ungarams arba Vengrams (senovės Vengrų rašytojai su dideliu pasigerėjimu išveda savo kilmę nuo Hunų ir net smulkiai išrokuoja savo huniškųjų karalių vardus). Reikia taipgi priminti, jogei nemaža dalis huniško kraujo įsimaišė tarpe vokiškųjų Gudų, palei Juodmarį ant lietuviškųjų žemių klujojusių. O užvis labiau nereikia pamiršti, kad nemaža dalis Hunų kraujo intekėjo į gįslas šiaurinių Slavų, butent vėliaus išsivysčiusių Maskolių, — dėlei to net ir priežodis pas Lietuvius atsirado: "Praskusk Maskolį, atrasi

Mongolį”.... Vienok dar yra likusių giminių, kurios savo gįslose tebeturi ir gryną Hunų kraują, kaip ve Siberijos Kalmukai ir kitos jiems artimos giminės, kurios ir šiandien tebeturi beveik originalį Hunų veidą, išvaizdą ir budą. Reikėtų dar pridurti ir šiaurėjo užsilikusius Lapus ir Mogulus, kurie yra artimi Hunams, nors jie taipgi giminiuojasi su Finais arba Suomeis, kadangi ir patįs Hunai yra priskaitomi prie mongoliškai-suomo-ugriškos padermės.

Lietuviai po Hunamečiais

§1. Abelna Peržvalga.

Hunų gadynē jau buvo užmarštin dēta. Nupuolus šitų barbarų galybei, atējo valanda Gudams (vokiškiems Gotams) atsikvēpti. Nuo šio laiko Europos istorija visai kitu taku nukrypo. Gudai prakuto, bet iš to neišējo sveikaton Romos galingai imperijai. Sutrankyta pirmiaus Vandalų, paskiaus nukoneveikta Hunų, pagaliaus apsiausta iš visų pusių, kaip lygiai ir vidun įsiskverbusių Gudų, Romēnų imperija tapo galutinai pagraužta ir jau merdējo mirties patale.

Pasimirus niekam tikusiam Valentinianui III-jam (jį užmušē Romos didžiunas, konsulas Maksimus, už savo žmonos suža-gimą), perējo visa eilē dar menkesnių Romos imperatorių: Maksimas, Avitus, Majorēnas, Severas, Andemis, Nepos ir kiti, iš kurių tuli vos po keletą mēnesių tespējo savo sostu apsidžiaugti, nes valion pasileidę kareiviai, savo valdoną nugalabindavo, ir naują jo vieton rinkdavo. Nei vienas iš tų imperatorių nebegalējo Gudų augančios galybēs sustabdyti. Gudų karalius Teodori-

kis, atsisėdęs ant Gudų sosto Tuluzoje, jau valdė ne tik saviškius barbarus, bet sykiu žaidė ir Romos imperatoriais, kaip katė su pele, pasekdamas pirmiaus vartotąjį Hunų Attilos budą.

Tuomi tai laiku ir Lietuvių Juodmarėnų giminės vis toliaus mainė savąjį padėjimą. Nusikratę valdonybę Hunų, dabar Lietuvių giminės liktinės buvo stumdomos tai į vieną tai į kitą pusę. Senoviniai Getai jau buvo nuo Juodmario atsikraustę linkui Vystulės upės, kur vėliaus atgužėjo slaviškieji Sarmatai, Mozurai ir Polėnai (Lenkai). Vėliaus Getai pasitraukė iki-pat Baltiko, kur po tulam laikui jie buvo žinomi po vardu **Parusių** (nuo to, kad gyveno ant upės ir jurių inlankos Rusės) arba Prusų.

Kitos lietuviškos giminės, kaip: Trakai, Mysiai, ir kitos, kaip jau augščiau pasakojome, daugelis jų pasitraukė dabartinėn Ukrainon ir Getvingių žemėn, — net iki tos vietos, kur prasideda Nemuno upė.

Lietuviškieji Dokai arba Dzukai, dalimi gyvenę dabartinėje Galicijoje, dalimi Bežių žemėje Bessarabijoje, dar nuo 3-čio metašimčio po Kristaus dalis jų nuo Romėnų traukdamies, slinko vakarų linkon; lygiai taip-pat ir kita dalis vėlesnių Dokų ainių, gelbėdamiesi nuo Hunų audros, savo

prosenių pėdomis pasekė ir taipgi dabartinės Lietuvos linkon atitraukė. Tie iš senovės Dokų, kurie ant vietos pasiliko, jie sumišo su Romėnų kolonistais, paskiaus su atsipludusiais Gudais ir Slavais; čionai jie sutvėrė tris šiandienines tauteles, kaip ve: Moldavų, Valakų ir Ruminų, ir savo senoviškosios lietuviškos tautystės nebeteko, išskyrus randamų pėdsakų jų kalboje ir folklore.

Apie Ažutyrius, Tyragetus, Gelionis ir Budinus, gyvenusius apie upę Tyrą (Dniestrą) ir iki Juodųjų marių, mes trumpai jau augščiaus pasakojome: jų gyvenimas ir liktinė pasilieka tolesniam musų istorikų tyrinėjimui ir aprašymui; apie Stavonis (sudžių tautą) ir Galindus apleidome, nes tėmon neįeina. Ypatingai galės buti akyvi ištyrimai apie Budinus ir Ažutyrius, nes pirmieji yra atnešę Lietuvių prigimtin ir senovės stabmeldinėn religijon didžio Azijos dievaičio ir kulturnešio, Buddhos, ypatybes ir lėtumą; gi Ažutyriai, Lietuvių giminaičiai, buvo prakirtę kelią į užmarius, kadangi koki ten jų dalis buvo nusiirę į dabartinės Anglijos žemę, tenai užkariavę sau žemės plotus nuo senovinių Keltų ir tenai apsigyvenę; tenykštės keltiškos giminės Ažutyrius praminė **Piktais**, — arba "Pieštais",

buk nuo to, kad šie savo kunus dažais tepliodami puošdavę, tai buk nuo to, kad jiems suteikti vardą paniekos: pikčių arba jurių plēšikų. Tečiaus, kuriuo laiku Ažutyriai Anglijon iškeliavo, mes nežinom; sakoma, buk tas ēsą įvykę apie pabaigą 290 m. po Kristaus, — taigi rasi dar tik Hunams pradējus iš Azijos kilti.

Keleto žodžių reikalauja atskirai pasakyti tos Lietuvių giminēs, kurios tai su Gudais jautojosi, tai su Alanais talkstēsi, tai Hunų siaubomis buvo, kaip ve: Rugiai, Sudargai, Skirai ir Giruliai (kaip dar pirmiaus Žemaitijoje gyvendami buvo vadinami įvairiai: tai Ulmigiriais ar Užugiriais, tai Giriais ar Giruliais). Kaip šitos Baltmarinēs Lietuvių giminēs Pajuodmarēje atsidurē, mes jau antroje šio veikalēlio dalyje kalbējome. Kokią jie liktinę po Hunmečiais sutiko, mes čionai trumpai peržvelgsime.

§2. Rugių Giminēs.

Čion Rambinas, kur dievaičiai
Viršuj jo stovējo, —
Kur senovēs mųs tētaičiai
Poterius kalbējo....

Senovēs istorikai nurodo, jogei visu Baltiko pakraščiu gyveno dvi labai plačios giminēs, butent **Aisčiai** ir **Germanai**. Po

vardu Aisčių mes atrandame čielą eilę grynai lietuviškų giminių, gyvenusių dabartinėje Lietuvoje, apie ką mes jau augščiaus kalbējome. Kaslink Germanų, tai jų istorija labai įvairiais keliais tekējo.

Senovēs Germanai — tai nēra tikrybēje Vokiečiai, kaip ikšiolai abelnai buvo manoma. Tai buvo senoviška Arēnų žmonijos šaka, kuri daug arčiau Lietuvių stovējo, negu prie Gudų (Gotų). Tą mums parodo patsai žmonijos vardas: **Gera-manų** arba gerų žmonių, kaip jie savę vadindavo iš savo kalbos ("manas" lietuviškoje-arēniškoje kalboj reiškē: "manantis sutvērimas" arba žmogus.) Kuomet vēliaus šitą žmoniją užpludo gudiškos bangos, ji tapo jose paskandinta, ir senovēs "Gera-manų" (Gerų žmonių) tapo Gudų prisisavintas, taip, kaip vēliaus šitie patįs Gudai musų brolius Prusus istorijoje, pasisavino jų vardą.

Tose Gera-manų arba Germanų žemēse mes randame gyvenusius Rugius, kurie dalyvavo huniškose karēse.

Rugių tauta buvo viena iš seniausių lietuviškų giminių ir ankščiausiai pasiekusi Baltiko pakraščius, po anojo galingos Arēnų dermēs išsisklaidymo Europoje; jie čionai atsirado po pasakiškųjų keltiškųjų Kumbrių viešpatavimo, su kuriais ir sumi-

šo.— Kadai gilioje senovēje Rugiai buvo apsigyvenę pradējus nuo dabartinēs Vokietijos salos "Rugen," visai išsikišusios priešais Švediją, baigiant dabartiniu Karaliaučiumi. Jų žemēse buvo vēliaus žinomos viminēs Vendai ir Pamarēnai arba "Pomerania." Rugēnų padavimai sako, jogei jie ēsą atēję iš Rytų ir radę čionai gyvenančius nykštukus (karlelius), kurie vieni buvę balti, kiti rausvi, treti juodi. Baltieji ir rausvieji buvę geri ir malonųs, bet juodieji buvę abuojųs sutvērimai ir visi raganiai bei žavētojai. Vienok atējunai Rugēnai per ilgus amžius visus nykštukus išnaikinę ir patįs Pabaltijoje apsigyvenę. Suprantama, kad tai yra pasakos. Bet indomu tas, kad visos šitos pasakos atsikartoja ir lietuviškuose padavimuose apie po žemēmis nykštukus gyvenusius ("senelio sprindys, barzdelēs sieksnys"). Matomai šitie Lietuvių ir Rugēnų padavimai ankštai rišasi su ukanotomis pasakomis apie kadaisiai gyvenusius dabartinēje Lietuvoje ir didelēje dalyje Europos netikusius žmones, vadinamus "Burais," nuo kurių ir šiandien labai tamsų kaimietį yra vadinama "buru." Tai bus rasi mongoliškosios kilmēs žmonēs, kurie pirma Arēnų Europoje pasispietimo čionai gyveno ir nuo kurių šiandien bepaliko jau pusē-

tinai prasišvietę Estai ir Suomiai bei trupučiukas tų senovinių žmonių Francijoje, vadinamų Baskais. Lygiai taip-pat Rugēnų padavimuose yra apsčiai kalbama apie tenai gyvenusius milžinus, kurie atitinka lietuviškose pasakose su "kalnaverčiais"...

Religija Rugēnų yra iš visų atžvilgių tolygi senovēs Lietuvių religijai. Vieną tik svetimą jų mythologija nurodo, butent, kad Rugių religija yra daug senesnē už Lietuvių religiją: nes norint visos religiškos ypatybēs yra tos pačios, vienok dar nerandame pas Rugius vēlesniųjų lietuviškų dievaičių: Perkuno, Patrimpo ir Patulos, tųjų galingų Lietuvos dievų trijatēs. Didžiausis senovēs Rugēnų dievas buvo Šventavietis (Svantovit), kurio vyriausi žinyčia buvo ant vietos šventųjų Rugijos saluvių, vadinamų Arkona. Tai tolygus Lietuvių Perkunui, ir garsus netik pas Rugēnus, bet net ir pas svetimtaučius, — nes, yra sakoma, kad kuomet Danijos karalius Svenas įsiveržē Rugijon, tai jis, nors jau buvo krikščionimi, vienok trokšdamas karių pasisekimo, meldēsi Rugēnų dievui Šventaviečiui ir paaukavo jam aukso taurę. Kiti du Rugēnų trijatēs dievai buvo: Gyva ir Trigalvis. Šalip to, jų mythologija išskaitliuoja daugybę įvairių mažesnių dievaičių, kaip ve: Ru-

gevietis, Porevietis, Gerovietis ir k. Rugēnų religijoje, kaip ir Lietuvių, didelę rolę lošē augšti kalnai, ant kurių stovējo jų garsingos žinyčios ir tautiškieji dievai. Garsusis Rambino kalnas rodos keliose vietoje stovējo, tai yra: bent keli kalnai tokį-pat vardą turējo. Ką jisai Lietuvių kalboje šiandien reiškia, negalima žinoti. Bet pas senovēs Rugius ir Prusus šitas vardas buvo surištas su didelēs šventenybēs reiškimu. Ypatingai minavojama "Rambinas su devyniais kalnais aplinkui", apie kurį senovēje gyvenę baltieji ir rausvieji karliukai. Rambino viršunēje, tarpe žaliuojančių gegių (gojų) stovējo didelēs šventinyčios, Rugēnų dievams pašvęstos. Skaitant Rugēnų senovēs surinktas pasakas ir padavimus ("Ruegensche Sagen und Maerchen" Dr. Haas) rodos, kad skaitai D-ro Basaniaus surinktas "Lietuvių Pasakas".... Taip viskas atsikartoja, net daugelio padavimų ir vardai atitinka. Viskas pareiškia tą, kad Rugiai kadaisiai buvo didelē lietuviškos giminēs šaka. Ir jeigu šiandien tenai vokiškoji žmonija viešpatauja, tai tiktai pasidēkavojant tam, jog Rugių žemē atvejų atvejais buvo nuengiama ir pavergiama tai slaviškųjų, tai gudiškųjų giminių, kurios amžių bēgiais Rugių žmoniją naikinte išnaikino...

Grįžkime prie sekmės.

Gadynėse Gudų pludimo į Rytus, dalis Rugių giminės buvo per Vakargudžius dar prieš Hunų gadynę iš Meklenburgijos nutraukta į Pajuodmarį. Tenai iškeliavusieji Rugėnai dažniausiai glaustėsi su savo viengenčiais Skirais, Sudargais ir Giruliais. Hunų karėse jie buvo priversti drauge su kitomis tautomis kariauti po Hunų vėliava, tai prieš Gudus tai prieš Romėnus, ir todel labai išsibuklino karės įmonėse.

Po Hunų iškrikimo, 453 m., viena dalis nukako Trakijon, kur su liekanomis savo giminaičių Trakėnų susituopė šiaurinėje Dunojaus upės pusėje, ir neužilgo taip gerai susitvarkė, kad net savo stiprią karalystę buvo įsteigę. Ta vieta yra dabartinėje Austro-Vengrijoje, apie miestą Kronstadt, ant Ruminijos rubežiaus, ir ta vieta vėliaus buvo Gudų kalboje vadinama "Rugenland" (Rugių žemė). Tai čia rytiniai Rugiai po hunmečiais buvo savo karaliją įnkurę. Kita dalis Rugėnų pasisuko į pietus, ir prisišliejo prie savo gentainių Girulių.

Iš rytinių Rugių gyvenimo galima šį nuotikį paminėti. Buvo tai apie 547 m., kuomet Romėnų imperatorius Majorėnas susirengė užpulti Afrikoje siautojančius Vandalus, ir šitam tikslui sukvietė devynių

galybių talką. Jisai išleido pakvietimą po visą artimiausią Skytiją, tai yra: po visas lietuviškas, slaviškas ir gudiškas gimines. Tan pakvietiman pribuvo tukstančiai narsiausių kariauninkų, kurie pirmiaus po Attila vajojo, butent Rugiai, Gepidai, Alanai, Aušragudžiai, Burgundai, Švabai ir kiti. Musų viengenčiai Rugiai regis ėjo po savo atskiru karalium, iš viršuj paminėtos jų karalijos.

Tasai ilgai ir rupestingai rengtasis Romėnų karės žygis nelaimingai nusmuko. Atsitiko taip, kad dar pirm karės prasidėjimo, Vandalai visą Romėnų laivyną Kartagos užuolankoje sudegino, o potam ir visą Romėnų armiją į visas puses išblaškė. Kas atsitiko su Romėnų talkininkais, mažai žinių beliko.

Rugių šitas išsikėlimas talkon Romėnams pačių Rugių gyvenime sulošė svarbią rolę, nes privertė juos permainyti gyvenimo vietą. Po šito Romėnų armijos iškrikimo mes randame Rugėnus apsigyvenusius jau toliaus į rytus abipusiai vidurinio Dunojaus upės, taip vadinamoje Noreikijoje (šiandieninė Bavarija), o Romėnų vadinamoj “Noricum Ripensis”. Šis kraštas nuo didelės senovės buvo apgyventas taipgi lietuviškai-slaviškų žmonių Norų (Noreika—

Norų rykija arba Norų karalija), nuo kurių dar ir šiandien Lietuvių žmonijoje pasiliko pavardēs: Norus, Noreika, Norutis, Norbutis, Normantas, Norvila, Norkus, Nortautas, etc. Nuo pačios gi Noreikijos šiandien bepasiliko gudiškai suminkštintas miesto vardas Nuremberg.

Į pietus, tai yra Italijos žemēse, Rugēnams buvo kaimynai tik ką nesenai po huniškųjų karių apsigyvenę jų viengenčiai Giruliai. Nors Bavarijos Rugiai ir visai artimai Girulių prisišliejo, tečiaus gyveno po savo atskirais rykiais (karaliais). Čionai jie pagyveno geroką laiką ir savo kulturą jau buvo praplatinę, nors šiandien tenai jokio pēdsako Rugių gyvenimo neliko, apart kai-kurių rugēniškų geografijos vardų, k. v. vardai dviejų upių: **Rugēnē ir Rugēnitē** (Regen ir Regnitz) ir k. k.

Po tulo laiko, kaip Rugēnai apsigyveno Noreikijoje, mes randam juos po valdžia rykio vardu V e b a n i s, kurs buvęs labai nedoro budo žmogus ir nemielaširdingai engdavęs savo pavaldinius. Nebeišturēdami priespaudos, Rugēnai pakēlē maištą ir šaukēsi pagalbos savo kaimynų, viengenčių Girulių. Šių pastarųjų karaliumi tuomet buvo garsus Vadukaris, kuris tuo laiku su savo buriais po Italiją karēse žygiavo. Gavęs

pakvietimą, Vadukaris su savo buriais atitraukė į Noreikiją, susikovė su rykiu Vebaniu ir jį nugalavęs, Rugėnus paliuosavo. Vebanio sunus Pridarykis buvo pabėgęs, bet vos tik Vadukaris Italijon iškeliavo, jisai vėl pagrįžo ir paėmęs ant Rugių valdžią, dar nedoresniu už savo tėvą pasirodė. Antrą sykį Rugėnai šaukėsi Girulių pagalbos. Šiuo sykiu atėjo pagalbon Vadukario brolis Okulivis, kuris Pridarykį nuveikė ir išvijo Mysijon.

Sakoma yra, kad Rugėnai buvę labai neramaus ir barnaus budo, — jie nuolatos vaidydavęs su seniausiais Noreikijos gyventojais, kuriuos jie buvo užkariavę ir į savo vergus pavertę. Kad šitą kraštą nuraminus, Girulių karalius Vadukaris išrankiojęs visus seniausius Noreikijos gyventojus, taipgi kaip-kuriuos čionai apsigyvenusius Girulius ir visus juos iškėlęs Italijon, idant Rugėnai, tokiu budu vieni palikę, nebeturėtų su kuo vaidyties. Bet ir šitas Rugėnams nepatikęs: jie dabar užsidegę didžiausia neapykanta prieš Girulius, kam ėsą tiek daug atėmė nuo jų žmonių, kurie buvo jų (Rugėnų) vergais ir didelę naudą nešdavo. Rugėnų maištai ir ermyderiai tęsėsi ilgą laiką, iki, netekęs kantrybės, Girulių karalius Vadukaris su ginklu rankoje Rugėnus nuram-

dė ir visą jų valstiją prie Girulių giminės prijungė. Taip užsibaigė garsi Rugėnų karalija Rytuose, kuri po hunmečiais buvo Bavarijoje įsisteigusi.

Tečiaus dar ilgai potam mes vėl randame Rugėnus atskirai nuo Girulių veikiant. Taip va, veik 50 metų po tam praėjus (apie 547 m.), laikuose imperatoriaus Justiniano mes atrandame Rugius betalkininkaujant Aušragudžiams, jų karėse po Italiją. Aušragudžiai tuomet turėjo karalių Hildebadą, kurį delei jo nedorumo, buvo vienas kareivis nužudęs. Nebesant kam Aušragudžių į kares vedžioti, Rugiai jiems pasiulė savo karalaitį E r a r y k į.. Aušragudžiai iš sykio raukėsi ir nenorėjo nuo mažesnės tautelės ir nuo savo talkininkų siulomo karaliaus priimti, bet neturėdami vado ir negalėdami patįs susitvarkyti, pagaliaus sutiko priimti. Tik buvo bėda, kad patsai Erarykis buvo nestipraus budo, ir nemokėjo ilgai išlaikyti po savim sostą.

Nuo to laiko apie Rugius jau nebuvo girdėti. Matomai, jie pranyko tarpe savo viengenčių Girulių, gi kiti rasi persidangino į vėlesnę Prusiją, kuri kaimynystėje senovinės Rugijos buvo. Tai tiek apie tų keliaujančiųjų tautų likimą

§3. Sudargų Giminē.

Sudargai (Ptolēmajaus vadinti: Sargatais, o Jordaniēs: Sudargariais) dar pirma negu dalis jų giminēs iškēliavo su Gudais į Rytus, gyvēno kur-nors arti Nemuno upēs. Jiē į Rytus matomai nē visi iškēliavo, nes pasilikę miestai tos giminēs vardu iki šiai dienai Lietuvoje liudija, kad Sudargų giminēs dalis gyvēno pačioje Liētuvoje ilgoką laiką, iki į viēną Liētuvių vardą nesusiliejo. Šiandiēn yra du miēstai vardu "Sudargai": viēnas Prusijoje ant upēs Rausvēs, kitas — ant kairiojo Nemuno kranto, truputį žemiaus Jurbarko.

Kuomēt Sudargų dalis į Rytus iškēliavo, dar nēra galutinai ištirta. Viēną dalyką žinome, — Sudargai pirmiaus su Gudais talkinējo, o paskiaus, po Hunais patēkę, jau 377 m. buvo pēr Hunus kruvon sublokšti su savo broliškomis giminēmis Škirų ir Girulių, ir kad visų šitų trijų giminių vadu buvo jau musų pirmiaus minētasis Eidukonis. Tai buvo lygiai apiē tą patį laiką, kuomet lietuviškos giminēs pas istorikus jau yra pradedamos vadinti bendru vardu **Litianių** ar Litalanių.

Likimas Sudargų po huniškųjų karių tempa migla apklotas. Reikia samprotauti, kad nemaža dalis tų keliaujančiųjų musų

viengenčių, Hunų karėse žuvo, o kiti susiliejo su savo broliais Skirais ir Giruliais.

§4. Skirų Giminė.

Ši musų nelaimingoji tautos dalis, kaip jau augščiaus buvome atpasakoję, nuo Baltiko pakraščių išėję į Rytus, iš pradžios vis laikėsi su savo vientaučiais Giruliais ir Sudargais. Hunams Europon atėjus, jie Pajuodmarėje buvo visai nemaža tauta, ir jų karalius Eidukonis, — apie kurį augščiaus nemažai kalbėjome, — buvo net didelę malonę pas Attilą ingiję.

Tečiaus Skirų giminė jau nebebuvo toki didelė Attilos laikuose, koki ji buvo dar prie jo pranokėjų. Dar pirma Attilos, viešpataujant Hunų karaliui Uldis, Skirai jau nešė Hunų jungą ir buvo verčiami dalyvauti jųjų karėse. Vienoje iš tokių karių su Romėnais, musų vientaučius Skirus patiko didelė nelaimė. Tai buvo 409 m., kuomet Hunų karalius Uldis, pasiryžęs išgriauti Rytų imperiją, įsigriovė į lietuviškąją Trakiją, kurioje tuomet stovėjo Romėnų armija. Čionai dar pirma mušio, Romėnai netikėtai užklupo Hunus ir nemielaširdingai juos supliekė. Ant tos nelaimės, Skirai buvo pastatyti kaip tik Hunų armijos priešakyje; ir kuomet sumušti Hunai atsisuko

bēgti atgal per Dunoją, čionai musų vientaučiai Skirai buvo palikti Romēnų venteryje. Įnirtę Romēnai ant Hunų, atgiežē apmaudą ant musų viengenčių Skirų: burius jų skerste ant vietos išskerdē, o kitus daugelį tukstančių paēmē nelaisvēn, ir apkalinę reteżiuose, išvarē Konstantinopoliun; iš čionai juos išgabeno Mażojon Azijon, kur pardavinējo kaipo vergus, laukų darbininkus Romēnų pirmiaus užkariautose żemēse. Dar apie 439 m. bażnytinēs istorijos rašytojas Sozomēnas, sakēsi keliavęs po Bytiniją, ir tenai ties kalnu Olympo matęs burius Skirų bedirbant ant laukų, kaipo vergus. Jisai tvirtino, kad tai bene paskutinēs esą liekanos nelaimingųjų Skirų giminēs, — nors, kaip mes matēme, tas nebuvo tiesa, nes dalis Skirų dar ilgai tarpe Hunų maišēsi ir jų karēse sulošē nemażą rolę.

§5. Girulių Giminē.

Giruliai, viena iš didžiausių lietuviškųjų tautų su Hunais vandravojusių, sulošē visų Lietuvių gyvenime istorinę rolę, — nes tik jiems pasidēkavojant, mes šiandien turime paliktą paminklą vienos iš senovēs musų broliškųjų tautų kalbų, kadangi Giruliai buvo pirmutinē Lietuvių tauta, kuri priēmē krikščionybę ir mums paliko istorijoje už-

rašytą giruliškoje kalboje "Tēve musų".... Apie juos reikētų plačiau čionai aprašyti, bet mes tatai atidēsime kitam sykiui, nes rengiame kitu sykiu aprašyti Girulių ir tuolaikinių lietuviškųjų tautų gyvenimą kiek plačiesniame veikale, po vardu: "Lietuvis ant Romos Sosto" (tai bus kalba apie garbingą karalių Vadukarį). Čionai tik trumpai dapildysime lietuviškųjų giminių liktinę po Huniškųjų karių.

Sugriuvus Hunų viešpatavimui ir pasiliuosavus daugybei tautų ir tautelių vidurinēje Europoje, Giruliai buvo vieni iš pirmutiniųjų, kurie pasiryżo surinkti prie savęs visas lietuviškas gimines kurios kadaisiai buvo nuo Baltiko per Gudus į Pajuodmarį atvilktos, o paskiaus po Hunų jungu blaškomos. Tas Giruliams gana gerai pasisekē. Susidarē čiela lietuviškųjų tautų sanlyda (liiga) vidurinēje Europoje, kaip ve: Giruliai, Rugēnai, Skirai, Sudargai ir kitos. Jas visas vadovavo Skirų didvyrio Eidukonio sunus, karalaitis V a d u k a r i s (Oduvakaras). Visa ta sąlyda išpradžių apsituopē abiem pusēm vidurinio Dunojaus upēs, Noreikijos żemēje (šiandieninē Bavarija).

Rodos patsai likimas lēmē Giruliams inkurti vidurinēje Europoje naują viešpa-

tiją. Iš pačių keliaujančiųjų karėse Lietuvių jau buvo nemažas skaitlius žmonijos susidaręs, tuomtarpu dar vēl netikētas liaudies prieauglius atsitiko, nes didelē daugybē tikrųjų Lietuvių, iš dabartinių lietuviškųjų žemių vēl šviežiai atkeliavo, velkami pakilusių nuo šiaurēs barbarų: Vandalų, Turingių, Gepidų, Longobardų ir kitų skandinavinių tautų. Atkeliavę tie Lietuviai į Padunoję, toliaus nebetraukē, bet prie Girulių prisidējo. Minētieji barbarai, radę lietuviškas gimines sąlydoje galingas beēsančias, nebedrįso ant jų užpulti, bet jie patįs apsistojo ir su Lietuviais talkon susidējo prieš Romēnus.

Tai buvo Romēnų istorijos verksmingoji gadynē. Ant Romos sosto buvo imperatoriumi didžiunas Avitus, — bet tai tik šešēlį imperatoriaus vardo beturējo. Veikiai jisai tapo nuo sosto nukeltas, ir jo vieton ploščiumi apvilktas buvo Majorēnas. Tai buvo dar šaunus vyras, — bet ką jis galējo padaryti, kuomet Romēnų armijos jau nebebuvo.... Tuomtarpu iš Afrikos pusēs pasirodē karēs debesys nuo tenai buvusių Vandalų. Majorēnas kreipēsi pagalbos į minētąją Lietuvių sąlydą ir Gudus. Atējo Gudų vadas Orestis ir Lietuvių karalius Ei-

dukonis, — pastarasis vedē Rugius, Turkilingus ir kitus savo valdinius.

Ta karē su Vandalais nepasisekē. Romēnų galybē labai pairo. Per tulą laiką Gudai ir Lietuviai diktavo Romēnams, kokį imperatorių reikia pakelti. Perējo keletas imperatorių. Pagaliaus Gudų vadas Orestis pasodino ant Romos sosto savo sunų — Romulį Augustulį. Tai buvo jau paskutinis Romos imperatorius....

Augustulio viešpatavimas buvo vienas iš liudniausių. Ligos, badas ir kitokios nelaimēs Italijos žmones vargino. Žemdirbystē buvo visiškai nupuolusi. Gudų ir Lietuvių kareiviai norējo tenai žemēs gauti ir patįs laukų dirbimu užsiimti. Bet prie šito neprileido Italų pavydumas. Patsai Augustulis Italams pritarē. Todel Gudai ir Lietuviai pradējo priešais Augustulį šiauštis. Jie atsišaukē prie savo viengenčių esančių Noreikijoje, ir Eidukonies sunus Vadukaris jiems taip atsakē: "Jeigu ašen bučiau Augustulio vietoje, tai nebutų jums reikalo skųsties, kad jums bloga Italijoje". Tas nusprendē dalyką: 476 m. Giruliai apšaukē Vadukarį savo karaliumi ir pasiryžo jį ant Romos sosto pasodinti. Vadukariui prisiekē ne tik lietuviškosios giminēs, bet ir šie

įvairi barbarai: Alanai, Turkilingai, Gepidai ir kiti.

Tai buvo 476 metas. Naujas lietuviškosios sąlydos karalius Vadukaris veikiai apēmē po savo valdžia visą Pannoniją, potam įsiveržē Italijon ir jojo pergalingi buriai užēmē tuolaikinę Romos sostapylę, — Ravennos miestą. Jokio iš Romēnų pusēs pasipriešinimo nēsant, patsai imperatorius Augustulis pateko nelaisvēn, kuriam Girulių karalius Vadukaris dovanojo gyvastį, tiktai nuvilko jam purpurinį ciesoriaus ploščių ir išgabeno Lukalanos miestan, netoli Neapolio, kur jisai tapo liuosai paliktas sau kaipo to miesto pylies valdonas.

Romos senatoriai, persigandę netikētu Lietuvių atējimu, ramiai jų valdžion pasidavē ir buvo nubalsavę Girulių karalių Vadukarį pakelti į imperatorius. Vienok Vadukaris šito išaugštinimo neprisiēmē, — jisai bevelijo tiktai Romos patricijum pasilikti ir buti vadinamas tiktai Girulių karaliumi. Žinodamas Romēnų sugedimą ir jų politikierių klastingumą, jisai pasiryžo pripažinti ant savęs augščiausią viršenybę tik Rytų imperatoriaus Zenono, kuris gyveno Konstantinopoliuje; betgi tikruoju Romos valdonu vistiek patsai Vadukaris pasiliko.

Girulių viešpatavimas Romoje yra visų istorikų labai išgirtas. Sakoma, jogei tais laikais Romos galybē vēl sustiprējo. Karalius Vadukaris netiktai buvo mandagus žmogus ir narsus karvedys, bet podraug guvus politikas. Jisai mokējo susiderinti su visais aplinkinių barbarų monarchais, kurie per visą Vadukario viešpatavimą nebedrįso Romos užkabinēti. Sulyg savo pirmesnio prižadējimo, Vadukaris savo kariauninkams davē trečdalį Romos žemēs dirbti, ir tuomi žymiai vēl pakilo panykusi Romos žemdirbystē. Greta su tuo, tapo išleista visa eilē naujų demokratinių įstatymų, kurie padējo dailei ir mokslui plētotis. Patsai Vadukaris buvo krikščionis, bet Ariaus išpažinimo; tečiaus jisai buvo lygiai pakantrus ir katalikų tikējimui.

Vadukaris, kaip jau minējome, buvo Eidukonio sunus. Tas Eidukonis jau buvo musų kitoje vietoje minētas, — nors tuli istorikai spēja, kad anasis Eidukonis del Vadukario butų buvęs persenas; sakoma, kad tarpe Girulių ar Skirų buvęs kitas to paties vardo didžiunas, kuris tai ir buvęs Vadukario tēvas. Mažai žinių apie Vadukario gyvenimą mums tepaliko. Vieną tik indomų epizodą istorijoje randame. Tai buvo apie 475 m., kuomet Vadukaris jau budamas į

Girulių vadus pakeltas, su savo kariauna per Pannoniją keliavo Italijon, jisai dagirdo, kad tuloje apygardoje gyvena gana garsus vienuolis, vardu Severinas, kuris darydavęs stebuklus ir mokėdavęs ateitį išpranašauti. Vadukaris užsigeidė šitą garsingą vyrą pamatyti, ir persirėdęs į prastus kailinius, nuėjo su bureliu kitų kareivių į minėtojo vienuolio buveinę. Budamas labai augšto ugio, Vadukaris negalėjo vienuolio bakužėlėn ineiti kitaip, kaip tiktai dvilinkai susilenkęs, ir viduje visą laiką turėjęs buti su nulenkta galva. Vienuolis Severinas tuojaus pažinęs, kad Vadukaris yra ne paprastas kareivis, ir tuojaus prabilęs: "Kodel didis vadas aplanko mano kiuželę? Eik, didis vyre, Italijon; šiandien tu esi menkais skrebeliais apsirengęs, bet ateis laikas, kuomet brangiais rubais vilkėsi, ir kitiems duosnias dovanas dalinsi." Vadukaris iš tokios pranašystės nustebo, vienok tas jam labai patiko. Sakoma yra, kad vėliaus, kuomet Vadukaris jau Italijos valdonu tapo, jisai atsiminė vienuolio Severino pranašystę, ir pasiuntė jo paklausti: kokios geradėjystės nori, kad Vadukaris padarytų? Severinas atsakė, kad nieko daugiau nenorįs, kaip tik to, kad Vadukaris paliuosuotų kokį tenai jo draugą, vardu Ambro-

zą; ir Vadukaris tuojaus liepē tam belaisviui pančius nuimti.

Karēse ir taikoje turēdamas pasisekimą, Vadukaris vienok neišvengē priešų. Pirmiausias jo priešas buvo patįs Romēnai; jie mat pradējo ilgētis savo senovinēs vergijos, kurią po savo imperatorių jungu kentē, o dabar jos buvo netekę; jie dabartinių laisvesnių įstatymų neapkentē, nes tai esą "barbarų įstatymai". Labiausiai Girulių valdžios nekentē Romos didžiunai, nuo kurių Vadukaris apleistas žemes ir vergus atēmē. Todel šitie Romos ponai pradējo paslapčiomis siuntinēti paslus pas Rytų imperatorių Zenoną, idant jisai išgelbētų juos nuo "barbarų", tai yra Girulių valdžios. Zenonui ilgai šnibždēti nereikējo, nes jisai pats Vadukario neapkentē ir jojo augančiai garbei iš visos tulžies pavydējo. Šisai pavydus, bet patsai ištyžęs imperatorius, paslapčiai susikalbējo su Aušragudžių karaliumi Teodorikiu ant Vadukario užpulti ir Girulių viešpatavimą Romoje išversti; nedorybē Zenono ant tiek toli nuējo, kad jisai patsai užkvietē barbarus Aušragudžius ir pavedē jiems ne tik Romoje, bet ir visoje Italijoje turtus išplēšti, kad tiktai Giruliams pakenkus.

Teodorikis, Aušragudžių karalius, nors

šiaip nepaprastų gabumų žmogus, bet sykiu pilnas pavydo linkui Vadukario viešpatavimo kloties, pasiryžo su veidmainingu Zenonu talkon susidėti. Jisai per ištisus metus rinko savo kariumenę ir kvietē talkon visus aplinkinius barbarus, prižadēdamas jiems visokių gerybių Italijos žemēje duoti. Pagaliaus 489 m. su nesuskaitytomis miniomis armijos Aušragudžiai įsigriovē Italijon. Vadukaris taipgi buvo į karę gerai pasirengęs, ir, po keleto susirēmimų, visuomet karę laimējo. Tiktai kada vienas iš jo karvedžių, vardu Tufa, patsai budamas gudiškos kilmēs, netikētai Vadukario reikalus Teodorikiui pardavē ir pasalingai su savo buriais prie Aušragudžių perējo, tuomet Vadukariui pradējo karē nelemti. Tą matydamas, Vadukaris užsidarē savo sostinēje Ravennoje, idant nuo karēs žygių atsilsēti ir daugiau spēkų surinkti. Teodorikis taipgi buvo nuilsęs, todel užēmęs Mediolaną ir Paviją, ryžosi tenai žiemavoti ir tolesnei karei prisirengti.

Sekančiame pavasaryj Vadukario reikalai pagerējo. Sugrįžo pas jį pabēgēlis Tufa, podraug jam talkon atējo lietuviškieji Rugiai. Bet ir Teodorikis sustiprējo, nes jisai susilaukē sau naujus talkininkus, butent atējusius iš Gallijos Vakargudžius.

Naujon karēn su Gudais stojęs, Vadukaris tečiaus vēl pralaimējo, ir tai pasidēkavojant iškilusiems nesutikimams tarpe Girulių armijos vadų. Šiuom žygiu Vadukaris vēl užsidarē Ravennoje ir laukē, kada Gudai pradēs jį iš tvirtovēs su audra versti.

Gudų karalius Teodorikis, gerai apgalvojęs, suprato, jogei sunku vienok bus Vadukaris iš Ravennos paimti. Todel jisai sumanē baisią klastą. Jisai nudavē, kad jam karē su Giruliais esanti nusibodusi ir jisai, girdi, beveliją̨s su jais santaiką padaryti, ir geruoju pasidalinti Italiją su Vadukariu. Šisai, nieko blogo nemanydamas, Teodorikio vyliui patikējo ir įsileido Teodorikį miestan Ravennon, neva santaikos darytų. Teodorikis čionai jau elgēsi kaipo valdonas; sau palocių užēmē ir mandagiai Vadukarį į svečius pakvietē bei vaišino; bet nakties laiku, kuomet Vadukaris nuējo gultų, Teodorikis ant jo užpuolē ir pats savo rankomis jį nužudē. Taip iš pasalingos rankos žuvo 60 metų senumo Girulių karžygis Vadukaris, valdęs Romą per 19 metų ir palikęs apie save istorijoje narsaus bei nesuteptos garbēs vyro vardą. Tie patįs Gudai paskiaus badu kalējime numarino Vadukario žmoną S u n i g i l d ę ir užmušē jo sunų D e l i a n į. Ta baisi dēja, Vadukario nužudymas, įvy-

ko 493 m. kovo 15 d. Veikiai po tam Gudų karalius Teodorikis paliepē išskersti visus Vadukario šalininkus, ir pasiliejo lietuviškųjų didžiunų ir didvyrių kraujas po visą Italiją.

Po šitos nelaimēs Girulių giminē pasiskirstē. Dalis Girulių, sau naują karalių — Rudulpį — išsirinkę patraukē Dunojaus linkon, kur ilgai vedē kovas su Longobardais, o paskiaus pasidavē Rytų imperatoriaus tarnystēn. Dar laikuose imperatoriaus Justiniano (550 m.) jie drauge su rytēnais mušē Gudus, vedami savo garsių vadų: Narsis, Aliutas ir Vilimundas.

Daug didesnē Girulių dalis apleido Italijos žemę jau 494 m. ir buriais iškeliavo linkui augštutiniojo Dunojaus. Čionai jie tarpe upių Labos (Elbos) ir Udros (Odros) bei Vystulēs rado kokius tenai Slavus apsigyvenusius. Šitie Slavai praleido šiaurēs linkon praeiti Giruliams, nes šie pasisakē čionai neapsigyvensią, bet keliausią į "Tulę", tai yra į Baltiko jurių pakraščius. Tokiu budu ta dalis lietuviškųjų Girulių ilgainiui vēl pagrįžo į savo senuosius kraštus, iš kurių kadaisiai su Gudais buvo išvandravoję. Jie siekē Pamarēnus, Kujavus, Mazurus, ir atsidurē prie savo viengenčių, gyvenančių Prusijoje, kur jų dalis ir apsisēdo. Kiti Gi-

ruliai apsigyveno ant žemutinēs upēs Labos, šiandieninēje Meklemburgijoje.

Giruliai atkeliavo ant lietuviškųjų žemių jau krikščionimis, tiktai Arijonių sektos, kuri buvo 4-me amžiuje nuo tulo Aleksandrijos kleriko, vardu Arijaus, prasidējusi ir kuri nepripažino Kristui dievybēs; šiaip ji visas katalikų apeigas vartojo. Giruliai tapo krikščionimis dar pajuodmariais gyvendami ir susidurdami tenai su Romēnais bei Gudais, kurie tuose kraštuose Arijaus sektą išpažino. Taigi pirmutinis krikščionybēs atējimas tarpe Lietuvių įvyko dar už tukstančio metų pirma garsingojo Lietuvos krikšto Did. Vytauto ir Jagelos....

Kaip ilgai tarpe Girulių krikščionybē viešējo Prusijoje, sunku pasakyti. Žinoma tik yra, kad ji visgi ant visados nepateko: pirma, delto — kad patsai arianizmas, katalikų persekiotas, visoje Europoje ilgainiui pragaišo; antra — tarpe Prusijos lietuviškųjų giminių buvo labai stiprai išsidirbusi senovēs Lietuvių religija, su jų vyriausiais dievais: Šventviečiu, Perkunu, Patula, Patrimpu ir kitais. Atkeliavę savo prigimton žemēn, ir patekę prieglobstin savo prosenių religijos, Giruliai nebegalējo krikščionybēs išlaikyti ir gadynēms slenkant jie vēl išvir-

to savo žilutės stabmeldijos išpažintojais.

Tečiaus, kaip viršuj minėjom, jie mums paliko brangų savo kalbos paminklą — Girulių kalbos "Tėve musų", kuris tapo Volfgango užrašytas ir kuris skamba sekančiai:

"Tabes mus, kas tu ekšan Debesis; sventits tavas Vards; Enak mus tavas Valstybė; tavus praz bus ekšan Debbes, tavurs an žemės. Musu deniše Mauzė dot mus šodien, pamate mums musu krakie, ka mes pamat musu paraduken; ne vede mus launa padėkle, bet pasara mus nuo vise laune. Amen."

Antras pavyzdis iš Girulių skaitlinės antrojo laipsnio (pirmas, antras, trečias, ir tt.) skaitosi taip: Eksse, Anters, Tirtis, Ketvirtis, Pienkts, Usts, Septmas, Aštmus, Navints, Dešimts.

Kaip matome, Girulių kalba šiandien Lietuviams butų jau veik nebesuprantama, nes musų pačių kalba po pusantro tukstančio metų, be rašto ir mokyklų, yra jau dikčiai pasikeitusi ir naujais linksniais nusiplėtojusi. Dar 1547 m. senoji Lietuvių kalba ve kaip skambėjo: "Tadrin, ius, szmanes, manesp prisiartynkiet, Jr pagal to schwenta maksla giwenkiet. Tamsibes senases nog iusu schalin atwarisit. Sunus, dukteris nog iu ischgielbesit, Jei tą masza krikschianui

maksla makiesit, Jr pagal io ius patis sawe redisit. Kaukus, Szemmepatis ir laukasargus pameskiet, Visas welnuwas deiwes apleiskiet.” Šita ištrauka parodo, kad dar vos 500 metų atgalios buvusi musų kalbos forma jau tolokai skiriasi. Ką besakyti apie tukstantmečius?

Tečiaus Giruliai anuose laikuose apskritai yra kita Lietuvių giminē buvusi. Sulyg jų kalbos formos ir žodžių, jie, matomai, arčiausiai musų pusbrolių Latvių stovējo. Bet.... šiuomi mes užtraukiame šydrą ant musų sentēvių praeities.

§6. Užbaiga.

Ir taip mes perējome baisiųjų Hunų keliais. Visais tų kelių šonais mes matēme Hunų pasiaubos išgąstingąsias pēdsakas: išgriautus miestus, išardytas pylis, nudegintus kaimus, lavonais nuklotas mušiavietes, krauju nudažytas sriaunias Europos upes. Istorijos gluduman įsiklausant, tarsi dar tebesigirdi vaitojimai išmušamųjų žmonių, klyksmai kudikių ir koneveikiamų moterų, dejavimai Skytijon išvaromųjų vergų, dundējimai vežimų, kuriais įvairios tautos skubinai kraustēsi į sau nežinomus pasviečius — bēgo nuo ateinančiųjų Mongolų. Vaidentuvēje persikēlę į suvirš pusan-

tro tukstančio metų atgal gadynę, mes jaučiame lyg kad žemē po musų kojomis dreba — tai šiaurēs barbarų iš lygsvaros paklibinta, visa Europa iš pamatų siubuoja...

Pagaliaus prieiname tosios pogairēs galą.

Hunai parpuola griuvēsiuose, kuriuos jų pačių pasiauba padarē. Baisusis Attila — "Dievo rykštē", pati sutrupa senąjį svietą plakdama, ir palieka tiktai plakimo pasekmēs. Tos pasekmēs vienok taip buvo svarbios, kad jos davē pradžią keletui stambių istorinių permainų Europoje.

Hunų atējimas Europon davē priežastį sekantiems vēlesniems istoriniams vyksniams:

1. Davē pamatus Didžiosios Britanijos valstijai: — nes, jeigu Hunai nebutų sudrebinę Romos imperijos, tai Roma jokiu budu nebutų ištraukusi iš Britų žemēs savo paskutinių kareivių, nuo Hunų apsiginti; kuomet Romēnai Britaniją apleido, tuomet patįs Britai sustiprējo, ir vēliaus Romēnai, Hunų nuvarginti, niekuomet nebegalējo Britanijon su savo galybe sugrįžti. Tokiu budu šiandieninē Anglija už savo ankstybąją liuosybę gali tiktai Hunų atējimui ačiuoti. Kitaip, ji butų pasilikusi Italijos provincija.

2. Davē priežastį Venecijos respublikai užgimti: — jeigu nebutų Italijoje pasklidusi nuoganda priešais ateinančius Hunus, tai nebutų įvykęs išbēgimas dideliausios daugybēs žmonių į Udrijos (Adriatēs) juros pakraščius; gi tam atsitikus, tie visi pabēgēliai pirmiaus tarpe neišmatuotų balų ir pelkių tik naujokynes įsikurē, idant kokį laiką sau ramiai pakiutoti, o paskiaus, Hunų sujudintam pasauliui vēl aprimus, grįžti į savo pirmykščius kraštus. Bet to grįžimo niekuomet nebeatsitiko. Dideli plotai tų "bēdos sodiečių", niekieno nebetramdomi, taip pamēgo sau ramų šį pasvietį, kad povaliai užmiršo savo ketinimus grįžti į savo gimtines šalis. Čionai jie susitvērē keletą nedidelių valstijēlių, kurios ilgainiui susituopē į vieną garsingą Venecijos respubliką, kuri bene pirmiausi viduramžiams pasējo gražiausius demokratijos daigelius ir kuri sukrovē taip dailų civilizacijos žiedą, dar ir šiandien musų kulturos istorijoje saldžiai kvepiantį. Kažin ar tas žmonijos perlas butų kuomet nors atsiradęs, jeigu baisieji Hunai nebutų su savo "rykšte" Europoje pasiautę. . . .

3. Ant Lietuvių padermēs Hunų siaubimas atsiliepē dvejopai: Lietuvius Juodmarēnus jie visiškai sutrempē — jųjų laukinē

pagairē pabaigē griauti senovinius Trakus, Dokus, Mysius ir Ažutyrius (Dniestro lietuviškus gyventojus); gi Baltēnus Lietuvius Hunai nejučiomis išgelbējo nuo Gudų, kurie jau buvo visiškai dabartinēs Pabaltijos gyventojus nualinę, ir ilgainiui butų juos savo bangose visiškai paskandinę. Kuomet Hunai vokiškuosius Gudus po Europą iškraikē, tuomet Lietuviams Baltēnams buvo duota proga vēl kelis šimtmečius atilsēti ir savo padermē galybēn suauklēti.

Dar niekuomet nēbuvo padēta ant svarstyklių lukštų Hunų siaubimo blogosios ir gerosios pasekmēs Lietuvių padermei. Nedrįstame nei mes šito kēsintis. Jeigu mes tik geresnes pasekmes viršuj paminējome, tai darēme tiktai sekdami aną senelių priežodį: “Nieko blogo, kas neišeitų ant gero.” Niekam nei į galvą negali pareiti, kad del šitų keleto geresnių pasekmių galima butų išteisinti tokie barbarų sujudimai.

O vienok jie įvyko dar net 1914 metuose!

Vargiai dar yra Hunai išmirę iki paskutinio....

INTALPA

I. HUNAI IR KAS JIE BUVO?

II. LIETUVIŲ GIMINĖS HUNŲ LAIKAIS.

III. HUNŲ ĮSIVERŽIMAS EUROPON.

IV. HUNŲ GRĮŽIMAS IR JŲ PUOLIMAS.

V. LIETUVIAI PO HUNMEČIAIS.

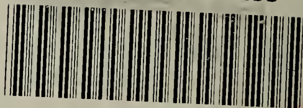
ILIUSTRACIJOS

PRIE HUNŲ PAVIDALŲ.

Reprodukcijos, esančios ant puslalių 142 ir 143, iš Wm. B. Baker "Lares and Penates", atvaizdina paveikslus Hunų, kurie yra kadaisiai tolimoje Azijoje gyvenę, ir kuriuo nors istorijos periodu dasigavę Amerikon. Tie Hunai Amerikon pateko, sulyg nuomonės p. Abingtono ir p. Baker, dviem sriautais: per Europą (Angliją) ir per Beringo susmaugą, iš kitos Amerikos pusės. Jų kumpos nosįs tvirtina, jógei jie Amerikoje susimaišė su vietiniais Indijonais, bet savo mongoliško išžvilgio neprastojo. Tai buvo už daugelio amžių prieš Kristų. Dabar gi šitų Hunų rasė Amerikoje išgeso.

PANAUDOJIMO ŠALTINIAI:

1) Attila and the Huns. By Edward Hutton, New York, 1915.
2) Dzieje starożytne narodu Litewskiego. Teodora Narbutta, Wilno, 1835.
3) Lietuvos Istorija. Simano Daukanto, Plymouth, Pa., 1893.
4) Žirgas ir Vaikai. J. Basanavičius, Tilžė, 1885.
5) Žiponas bei Žiponė. J. Basanavičius. Tilžė, 1885.
6) Etnologiškos smulkmenos. J. Basanavičius. Tilžė, 1893.
7) Lares and Penates. W. B. Barker, London, 1853.
8) The Decline and Fall of the Roman Empire. Edward Gibbon. Boston, 1860.
9) Story of the Goths. H. Bradley, London, 1887.
10) Lietuvių Tauta. J. Šliupas, Plymouth, Pa. 1904.
11) The Gothic History of Jordanis. Princeton University Press. 1915.
12) Ruegensche Sagen und Maerchen. Dr. A. Haas. Greifswald, 1891.
13) The Mythology of All Races (Slavic). Jan Machal. Boston, 1918.
14) Scythians and Greeks. Ellis H. Minns. Cambridge University Press. 1913.
15) Lietuvių Kryžiai (Dro J. Basanavičiaus įžanga). Vilnius, 1912.
16) Classical Atlas. James Cranstoun. Boston, 1886.
17) Labberton's Universal History. N. Y. 1902.
18) Classical Dictionary. Charles Anthon, New York, 1841.
19) O pereselenji Trakijskich plemen za Dunai. Vremennik Imp. Mosk. Obšč. Moskva, 1851.

LIBRARY OF CONGRESS
0 009 424 477 8